Oost-Brabants. Taal in stad en land

Book · January 2002

1 author:

Jos Swanenberg
Tilburg University

Taal
in stad en land

baomes
gèère
haffel
sèffes

OOST-BRABANTS

vastelaovend
offerween
biejmeuk
pratte

Jos & Cor Swanenberg

Sdu Uitgevers

DE BOEKHANDELS MET *)

Wat zijn *brusselkes?*
Welke bloem wordt bedoeld met een *knillusroos?*
Wat betekent het zinnetje *Wè duutie toch aareg?*
Waarvoor wordt een *skóttelslèt* gebruikt?

De dialecten van oostelijk Noord-Brabant zijn gemakkelijk te herkennen aan kenmerken als het verkleinwoord op *-ke* (*mènneke* – 'mannetje'), de voornaamwoorden *ge* ('je') en *gèllie* ('jullie') en de *-sk-* in bijvoorbeeld *skoewn* ('schoen'). Ook dubbele ontkenningen komen in deze dialecten nog vaak voor: *Hier gebéúrt ók nojt niks nie* ('Hier gebeurt ook nooit wat').
In dit boek komen de Oost-Brabantse klanken en woorden aan bod. Ook is er aandacht voor de literatuur in en over deze dialecten. Verder wordt een uitgebreid overzicht gegeven van typisch Oost-Brabantse uitdrukkingen.

Cor Swanenberg (Rosmalen, 1942) is schrijver van boeken in en over Brabants dialect. In 1997 kreeg hij de Ad de Laat-prijs voor zijn verdiensten op het gebied van Brabantse dialectpublicaties.
Jos Swanenberg (Gemert, 1968) is redacteur van het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten.* In 2000 promoveerde hij op een proefschrift over de namen van vogels in Zuid-Nederlandse dialecten.

www.taalinstadenland.nl

ISBN 90-12-09010-5

Sdu Uitgevers

Taal in stad en land

OOST-BRABANTS

Taal
in stad en land

OOST-BRABANTS

Jos Swanenberg en Cor Swanenberg

Sdu Uitgevers, Den Haag

Verschenen in de reeks 'Taal in stad en land',
hoofdredactie Nicoline van der Sijs:

1 Amsterdams door Jan Berns m.m.v. Jolanda van den Braak
2 Fries en Stadsfries door Pieter Duijff
3 Gronings door Siemon Reker
4 Haags door Michael Elias i.s.m. Ton Goeman
5 Leids door Dick Wortel
6 Maastrichts door Ben Salemans en Flor Aarts
7 Oost-Brabants door Jos Swanenberg en Cor Swanenberg
8 Rotterdams door Marc van Oostendorp
9 Stellingwerfs door Henk Bloemhoff
10 Utrechts, Veluws en Flevolands door Harrie Scholtmeijer
11 Venloos, Roermonds en Sittards door Pierre Bakkes
12 West-Brabants door Hans Heestermans en Jan Stroop
13 Zuid-Gelderse dialecten door Jan Berns

Vormgeving omslag en binnenwerk: Villa Y (André Klijssen), Den Haag
Zetwerk: PROgrafici, Goes
Druk en afwerking: A-D Druk BV, Zeist

ISBN 90 12 09010 5

Voorwoord bij de reeks 'Taal in stad en land'

De reeks *Taal in stad en land* is totstandgekomen op initiatief van Sdu Uitgevers en de Boekhandels Groep Nederland (BGN). Ieder deel van de reeks beschrijft de taal van een bepaalde streek of stad. In eerste instantie verschijnen er dertien delen (zie de pagina hiernaast voor een overzicht en zie het kaartje op blz. 7). In de toekomst zullen nog meer delen volgen, onder andere voor het Drents, het Heerlens, het Noord-Hollands, het Sallands, Twents en Achterhoeks, het Zeeuws, het Zuid-Hollands en in principe ook voor de in België gesproken dialecten. De boeken zijn bedoeld voor ieder die in Nederlandse dialecten is geïnteresseerd – of men deze nu zelf spreekt of niet.

Taal en dialect

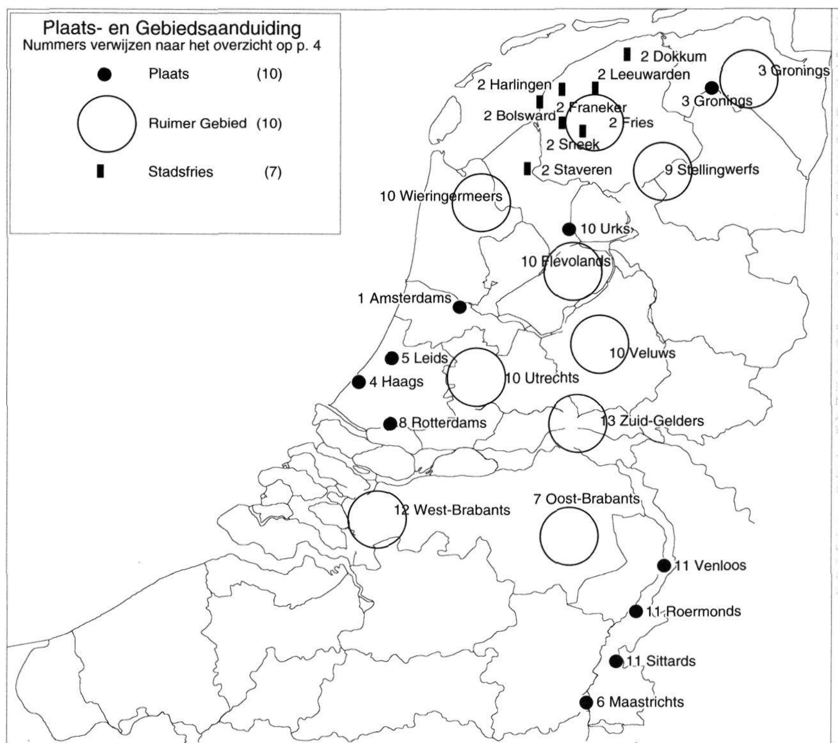
Benamingen als taal, standaardtaal, dialect, accent, streektaal, sociolect, groepstaal bestaan naast elkaar; ze zijn nauw verbonden met de taalontwikkeling en de visie hierop. In deze reeks willen wij benadrukken dat alle taalvariëteiten taalkundig gelijkwaardig zijn, vandaar de reekstitel (bedacht door Jacomine Nortier) ***Taal** in stad en land.*

Hoe verliep de taalontwikkeling in Nederland? De taal die in de Middeleeuwen werd gesproken, verschilde per regio, stad en zelfs dorp. Er bestonden dus alleen streektalen. Tijdens de Renaissance werd naast de geleerdentaal Latijn steeds vaker de volkstaal, dus het Nederlands, gebruikt, zowel in

literaire en wetenschappelijke werken als in bijbelvertalingen. Door de opkomst van de drukpers vonden de teksten bovendien een ruimere verspreiding dan voorheen. Omdat daarbij de taalverschillen tussen de verschillende regio's hinderlijk voor de communicatie bleken, schiep men een overkoepelende standaardtaal, waarin althans in de geschreven taal de regionale verschillen beperkt werden. Vanaf die tijd bestond er een verschil tussen enerzijds de dialecten, die in een bepaalde streek gesproken werden, en anderzijds de gestandaardiseerde schrijftaal, die in het hele Nederlandstalige gebied min of meer uniform was.

Hierbij dient opgemerkt dat er formeel geen verschil bestaat tussen een taal en een dialect. Traditioneel wordt Fries een taal en Gronings een dialect genoemd, maar in taalkundig opzicht verschillen zij niet: het Fries en het Gronings zijn beide volwaardige taalsystemen. Hoogstens kan men volhouden dat het verschil tussen het Fries en het Standaardnederlands groter is dan dat tussen het Gronings en het Standaardnederlands. Het verschil tussen het Standaardnederlands en een Nederlands dialect ligt in buitentalige zaken: in het feit dat spelling, grammatica en woordkeus van het Standaardnederlands zijn geüniformeerd, vastgelegd en op school worden onderwezen, en dat het Standaardnederlands tot staatstaal is verheven. Vandaar dat taalkundigen op de vraag wat het verschil is tussen een taal en een dialect, hun toevlucht nemen tot oneliners zoals 'taal is een dialect met een leger en een vloot' en 'taal is een dialect met een nationale vlag'. Standaardtaal en dialect hebben een verschillende maatschappelijke positie gekregen, en daardoor ook een verschillende maatschappelijke waardering.

Zoals gezegd bestond er vanaf ongeveer de zeventiende eeuw een gestandaardiseerde schrijftaal. De gesproken taal bleef tot eind negentiende eeuw van streek tot streek verschillen. Halverwege de negentiende eeuw ontstond er een soort beschaafde spreektaal, een gesproken eenheidstaal, waaraan aanvankelijk alleen de gegoede burgers zich hielden. Deze beschaafde spreektaal breidde zich vanuit de Randstad steeds meer uit, ten koste van de dialecten, dankzij onderwijs, grotere mobiliteit, dienstplicht, radio en later televisie. Men ging de standaardtaal nu wel Algemeen Beschaafd Nederlands of ABN noemen. Anderzijds groeiden vanaf ongeveer 1900 de plattelandsdialecten steeds meer toe naar de standaardtaal, of ze pasten zich aan elkaar aan in grotere dialectgebieden, zodat regiolecten ontstonden zoals binnen delen van het Nedersaksisch en het Zuid-Limburgs.

Plaats- en Gebiedsaanduiding
Nummers verwijzen naar het overzicht op p. 4
Plaats (10)
Ruimer Gebied (10)
Stadsfries (7)
2 Dokkum
2 Leeuwarden
2 Harlingen
3 Gronings
3 Gronings
2 Bolsward
2 Franeker
2 Fries
2 Sneek
2 Staveren
9 Stellingwerfs
10 Wieringermeers
10 Urks
10 Flevolands
1 Amsterdams
5 Leids
4 Haags
10 Utrechts
10 Veluws
8 Rotterdams
13 Zuid-Gelders
12 West-Brabants
7 Oost-Brabants
11 Venloos
11 Roermonds
11 Sittards
6 Maastrichts

Eind negentiende eeuw veranderde ook de positie van de stadsdialecten radicaal. Naast een tegenstelling tussen stad en platteland – die overigens niet voor alle steden bestond – ontstonden er nu sociale tegenstellingen binnen de steden zelf. Onder andere als gevolg van de industrialisatie trokken allerlei mensen van het platteland naar de stad, en hier vond een vermenging plaats van de dialecten die ze voorheen spraken, met als resultaat een groepstaal of sociolect, namelijk van de arbeiders. Hier ligt de kiem van de huidige stadstalen zoals het Amsterdams, Haags, Rotterdams en Utrechts. Na een betrekkelijk korte wordingsperiode kregen de stadsdialecten hun definitieve vorm. In de twintigste eeuw zijn ze over het algemeen minder veranderlijk geweest dan de plattelandsdialecten, onder andere omdat het leven op het platteland ingrijpend is gewijzigd. Met name de stadsdialecten van de Randstad groeiden geleidelijk steeds meer naar de standaardtaal toe. Momenteel wijken ze hiervan vooral in klank nog af. Daarom worden ze ook wel accenten genoemd. De stadstalen in het zuiden van het land, zoals het Maastrichts, Roermonds, Venloos en Sittards, vertonen daarentegen nog steeds grote verschillen met de standaardtaal, hoewel ook zij hier steeds meer naartoe groeien. Deze zuidelijke stadstalen zijn nooit het sociolect van een bepaalde klasse geweest, maar werden altijd door alle lagen van de bevolking gesproken.

In de twintigste eeuw keek men tot ongeveer de jaren zestig neer op alle van de standaardtaal afwijkende taalvariëteiten, die men denigrerend 'plat' noemde. Onderwijzers en ouders ontmoedigden het gebruik van dit plat. Dit verschilde overigens wel per regio: in het noorden werd veel meer op het dialect neergekeken dan in het zuiden – waar dialect van oudsher door alle lagen van de bevolking wordt gebruikt –, terwijl in Friesland al sinds de zeventiende eeuw een groep heeft bestaan die zich sterk beijverde voor het Fries.

In de jaren zestig van de twintigste eeuw traden grote maatschappelijke veranderingen in. Er ontstond verzet tegen het gevestigde gezag, en dat uitte zich ook in het taalgebruik, dat vrijer, minder officieel werd. De jonge generatie keerde zich tegen het verzorgde en gekunstelde taalgebruik van de oudere generatie. Er kwam een grote tolerantie voor verschillen in uitspraak en woordkeus, voor informeel taalgebruik en voor het gebruik van dialect. Het verschil tussen spreektaal en schrijftaal werd kleiner. In de jaren negentig werd geschreven spreektaal in internet- en sms-verkeer zelfs normaal.

De emancipatie van de jaren zestig leidde ook tot het ontstaan van allerlei

nieuwe groepstalen, zoals jongerentaal, studententaal, yuppietaal, homotaal. Van belang voor het ontstaan van deze groepstalen is het feit dat jongeren en jong-volwassenen gedurende langere tijd bijeen blijven dankzij de leerplicht (en tot voor kort de dienstplicht), en dat er een sterk groepsgevoel bestaat onder jongeren dat zich onder andere uit in een eigen woordenschat. Een oudere groepstaal is het Bargoens, waaronder vroeger de geheimtaal van dieven, zwervers en venters werd verstaan, een taal die gekleurd was door de streektaal van de sprekers en door het Jiddisch; nu de venters en de zwervers van het platteland verdwenen zijn, verstaan we er veelal de volkstaal van de grote steden onder.

Een speciale en recente vorm van jongerentaal is straattaal. Hierover is voor het eerst in 1997 gerapporteerd. Straattaal is een groepstaal van jongeren in de steden, een mengtaal met Nederlands als basis, aangevuld met woorden uit het Engels en minderheidstalen zoals Surinaams, Arabisch, Turks en Papiaments. Het onderzoek naar straattaal is nog volop bezig. In het boek over het Amsterdams wordt aandacht besteed aan het verschijnsel.

Vanaf de jaren zeventig van de twintigste eeuw zien we zowel voor de plattelandsdialecten als voor de stadsdialecten een duidelijke revival, die wel 'dialectrenaissance' wordt genoemd: popgroepen die in dialect zingen, verheugen zich in een grote belangstelling, er verschijnen veel publicaties in en over het dialect, cabaretiers gebruiken stadstalen en bereiken daarmee een groot publiek.

De aandacht voor streektalen en dialecten is overgenomen door de politiek. Regionale en landelijke overheden bieden financiële steun aan inspanningen ten behoeve van het dialect. In 1984 is de eerste streektaalfunctionaris benoemd, voor het Gronings, in 1987 zijn streektaalfunctionarissen voor het Drents benoemd, in 1998 voor het Overijssels, in 1999 voor het Stellingwerfs en in 2001 voor het Zeeuws en het Limburgs. Bovendien zijn in 1996 het Fries en het Nedersaksisch in Nederland met verschillende status erkend als regionale taal binnen het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen. In 1997 is ook het Limburgs als regionale taal erkend.

De reeks 'Taal in stad en land'

Hoe staat het in het nieuwe millennium met de dialecten? De reeks *Taal in stad en land* biedt het antwoord op die vraag. Terwijl momenteel de belang-

stelling voor dialecten zowel bij de bevolking als bij de politiek nog steeds toeneemt, blijkt paradoxaal genoeg uit de boeken van de reeks dat het daadwerkelijke gebruik van dialect vrijwel overal gestaag afneemt, en dat alle dialecten steeds meer veranderen in de richting van de standaardtaal. Dat maakt het des te belangrijker dat de stand van zaken wordt vastgelegd. Van de meeste regio's en steden bestaan wel historische beschrijvingen van het dialect, maar in deze reeks wordt de *huidige* situatie beschreven. Uniek aan de reeks is bovendien dat hij uiteindelijk het gehele Nederlandstalige gebied zal bestrijken.

In principe volgen de delen van de reeks hetzelfde stramien. Eerst wordt een algemene inleiding gegeven met een plaatsbepaling van het dialect. Hierna volgt een beschrijving van de klanken en spelling, de woorden, woorddelen en zinnen van het huidige dialect – deze beschrijving is contrastief, dat wil zeggen dat de nadruk ligt op datgene wat afwijkt van het Standaardnederlands. De volgende hoofdstukken handelen over het ontstaan van het dialect en de houding ertegenover. Hierna wordt een woordenlijst gegeven met de belangrijkste of opvallendste woorden in het dialect. Ieder boek besluit ten slotte met gegevens over in het dialect geschreven literatuur en een voorbeeld daarvan, waarna als finale de belangrijkste literatuur óver het dialect wordt vermeld.

Het hoofdstuk over de klanken staat helemaal aan het begin, omdat klanken nu eenmaal het grootste, opvallendste en meest onderzochte verschil tussen Standaardnederlands en dialect vormen. Van de grote steden weet men vaak dankzij cabaretiers en zangers hoe de taal ongeveer klinkt, maar van de plattelandsdialecten is dat veel minder bekend, hoogstens in enkele stereotypen, die, zoals uit de boeken blijkt, lang niet altijd kloppen. De auteurs hebben geprobeerd de klankverschillen zo duidelijk en eenvoudig mogelijk uit te leggen, maar de materie is ingewikkeld. In ieder boek is een overzicht gegeven van de gebruikte fonetische weergave. Er bestaat in het Nederlandse taalgebied een tendens om tot uniforme afspraken te komen voor het spellen van dialecten, maar uitgekristalliseerd is deze tendens nog niet. Voor de reeks *Taal in stad en land* is in principe gekozen voor de Brabantse referentiespelling (in 1999 gepubliceerd onder de titel *Hoe schrijf ik mijn dialect?* en in de bundel *Honderd jaar stadstaal* – waarin de geschiedenis van de stadstalen wordt beschreven).

Bij het hoofdstuk over de zinnen kwamen twee problemen naar voren: ten

eerste bleek dat er over de zinsbouw van sommige dialecten nog veel niet bekend of onderzocht is, ondanks de verschijning in 1991 van de *Atlas van de Nederlandse dialektsyntaxis.* (Om dit gat te dichten is in 2000 het project Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten, SAND, van start gegaan.) Ten tweede bleek dat er voor diverse dialecten bijna niets te zeggen viel over de zinsbouw om de simpele reden dat deze nauwelijks van de Standaardnederlandse spreektaal verschilt of dat men zich niet bewust is van mogelijke verschillen; dat geldt met name voor de dialecten in het Randstadgebied.

Uit het hoofdstuk over de houding tegenover het dialect blijkt dat er een verschil in beleving en waardering van de verschillende taalvariëteiten bestaat. Dankzij de dialectrenaissance is de status van de dialecten in het algemeen weliswaar verhoogd, maar tussen de waardering van de dialecten onderling bestaan aanzienlijke verschillen. Opvallend is dat vooral de vroeger verguisde stadsdialecten in het westen van het land in bepaalde situaties en in gecultiveerde vorm een hogere status hebben gekregen, zowel binnen als buiten de stad zelf, en dat daarbij de (geringe) verschillen met de standaardtaal – vooral bestaand uit uitspraakverschillen – worden benadrukt. De statusverhoging van de plattelandsdialecten blijft daarbij over het algemeen achter. Daarbij is het dan interessant om te zien dat er ook in zuidelijk Nederland – waar de waardering voor en het gebruik van het dialect van oudsher door de hele bevolking werden gedragen – een tegenstelling tussen het platteland en de stad bestaat: in Maastricht bijvoorbeeld kijkt men vaak neer op dialecten van het omringende gebied, die men 'boers' noemt.

Alle delen van de reeks staan op zichzelf. Wie meerdere of zelfs alle delen van de reeks leest – en dat raad ik ieder van harte aan! – zal bemerken dat sommige verschijnselen of woorden in meerdere dialecten voorkomen. Verwijzingen daarnaar ontbreken meestal; de dialecten zijn in principe beschreven in hun verhouding tot de standaardtaal, niet in verhouding tot elkaar. Wel beslaan sommige boeken grotere gebieden, zoals het Oost- en West-Brabants, Zuid-Gelders of Midden-Nederland (Utrechts, Veluws, Flevolands en Urks). In deze boeken worden uiteraard de verschillen binnen het gebied beschreven.

Uit de boeken komt naar voren dat hoe verder weg van de Randstad een dialect gesproken wordt, des te meer het over het algemeen verschilt van de standaardtaal. En verder dat de stadsdialecten over het algemeen minder verschillen van de standaardtaal dan de omringende plattelandsdialecten. De

stadsdialecten van de Randstad verschillen dus het minst van de standaardtaal, en sommige stadsdialecten zijn zelfs vrijwel verdwenen: zo verschillen het huidige Leids en Nijmeegs van het Standaardnederlands vrijwel alleen in enkele speciale klanken of een bijzondere intonatie.

Wie na het lezen van de boeken nog meer wil weten, kan terecht op de website van het Meertens Instituut. Hier heeft Marc van Oostendorp een speciale site voor de reeks ingericht (www.taalinstadenland.nl). Deze site bevat onder andere een hoofdstuk uit ieder boek, aanvullingen op de boeken, illustraties, links naar websites met meer informatie over de streek en het dialect, en een geluidsopname van het dialect.

De boeken in de reeks bieden een boeiend overzicht van de taalvariëteiten die binnen het Nederlandse taalgebied worden gesproken. De auteurs zijn er op voorbeeldige wijze in geslaagd het stoffige of carnavaleske imago dat de dialecten lange tijd heeft aangekleefd, af te schudden en een informatieve en aantrekkelijke beschrijving te geven waaruit vooral blijkt dat de dialecten in het bewustzijn van de mensen nog springlevend zijn – waarmee niet gezegd is dat dat ook geldt voor alle dialecten zelf. Daarbij is ieder boek van de reeks geschreven vanuit de kennis, interesse en specialisatie van de afzonderlijke auteur. Iedere auteur plaatst dus zijn eigen accenten, wat het algehele beeld extra levendig maakt. Tezamen hebben de auteurs een indrukwekkend monument voor de Nederlandse dialecten opgericht.

Nicoline van der Sijs, hoofdredacteur

Inhoud

Lijst van illustraties

1. Inleiding

De dialecten van de oostelijke helft van Noord-Brabant zijn het onderwerp van dit boek. Om meer precies te zijn, behandelt het de dialecten van het gebied dat men van oudsher de Meierij van 's-Hertogenbosch noemt, waarmee de dialecten van het Land van Cuijk en van Budel en omstreken worden uitgesloten. In het Land van Cuijk spreekt men bij een huis over een *huus* in plaats van het Meierijse *haus*, van *kald* en *holt* in plaats van *koud* en *hout*, en van een *spraon* in plaats van een *spruw* (spreeuw); in Budel spreekt men bij een huis over een *hoes* en zegt men *ich* in plaats van *ik*. In hoofdstuk 5 komen de factoren aan de orde die deze verschillen hebben veroorzaakt.

Een scheiding tussen oostelijk en westelijk Noord-Brabant is niet alleen dialectologisch, maar ook historisch te verdedigen. De Nijmeegse hoogleraar Weijnen toont in zijn proefschrift uit 1937 over dialectgrenzen in Noord-Brabant aan dat er van 1200 tot 1800 een invloedrijke politieke grens tussen de Baronie van Breda en de Meierij van 's-Hertogenbosch liep, en hij laat zien dat de dialecten van de oostelijke helft van Noord-Brabant veel meer oude kenmerken bewaard hebben.

Dialectologisch zou de grens ter hoogte van de rivier de Donge moeten liggen, die loopt van Riel via Dongen naar Geertruidenberg, waar ze in de Maas uitkomt. Een strook met onder meer – van zuid naar noord – Goirle Tilburg, Raamsdonk en Waalwijk, vormt een overgangsgebied tussen oost en west. Dat noemt men het gebied van de Midden-Noord-Brabantse dialecten

(zie de indeling in Belemans, Kruijsen en Van Keymeulen 1998). Boven Den Bosch heeft dit Midden-Noord-Brabantse dialect een uitloper naar het oosten in de vorm van een smalle strook langs de Maas. Daarin liggen dorpen op kleigrond, zoals Lith, Megen en Ravenstein, met dialecten die duidelijk afwijken van de Meierijse dialecten op de zandgronden. Bij het oude garnizoensstadje Grave grenzen deze zogeheten Maaslandse of Maaskantse dialecten aan het Land van Cuijk.

Als de meest typerende kenmerken van het Oost-Brabants moeten de umlaut (*gruun* – groen), de verkorting (*wòtter* – water), het verkleinwoord op *-ke* (*mènneke* – mannetje), de voornaamwoorden (*ge* – je, *gèllie* – jullie) en de *-sk-* (*skoewn* – schoen) worden genoemd. Die kenmerken zijn typerend, maar zeker niet uitsluitend Oost-Brabants; zo komt de umlaut in Limburg volop voor en is de *-sk-* ook in het noordoosten van Nederland te horen.

De hier behandelde dialecten noemen we de Oost-Noord-Brabantse of kortweg Oost-Brabantse dialecten, hoewel ze zoals gezegd niet geheel oostelijk Noord-Brabant bestrijken, maar alleen de Meierij. Daarom wordt ook wel van Meierijse dialecten gesproken, maar daarmee wordt door anderen weer enkel het noorden van dat gebied aangeduid. Men wil in dat geval waarschijnlijk een onderscheid maken met het zuiden van dat gebied, waarvan men het westen het Kempenlandse dialectgebied en het oosten het Peellandse dialectgebied heeft genoemd. Het Oost-Brabants wordt dus onderverdeeld in het Kempenlandse, het Peellandse en het Noord-Meierijse dialectgebied.

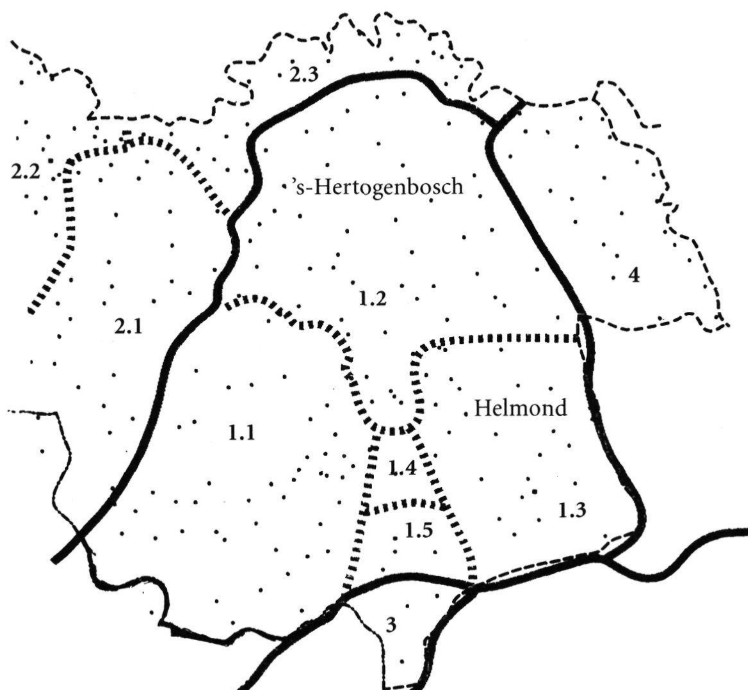
Voor het Kempenlands zijn al twee goede beschrijvingen verschenen, namelijk *Dialekt van Kempenland* van A. P. De Bont, met Oerle als centrale plaats, en *De taal van Kempenland* van Cor Hoppenbrouwers, waarin Westerhoven de uitvalsbasis vormt. In ons onderzoek hebben we de Noord-Meierijse dialecten, en dan weer de noordelijke helft daarvan, *raowwég öt d'n hoek van Rooj* (Sint-Oedenrode) *tot Den Bosch en van Uuje* (Uden) *tot Oss*, als centraal gebied genomen. We hebben evenwel steeds getracht om onze gegevens te toetsen aan het werk van De Bont en Hoppenbrouwers, en aan data uit het Peellands, zodat de dialecten uit het zuiden van het Oost-Brabantse dialectgebied toch volop aan bod komen.

Van de steden behandelen we wel de oude kern Helmond als behorend tot het Peellands, maar niet het stadsdialect van 's-Hertogenbosch, want dat

moet als taal van de oude hertogstad echt beschouwd worden als aparte variant met geheel eigen kenmerken. Het dialect van Eindhoven komt weer wel aan de orde want dat is in feite een verzameling van dorpsdialecten. De stad Eindhoven is wat het aantal inwoners betreft in de laatste honderd jaar bijna verhonderdvoudigd en heeft zich dientengevolge in geografische zin enorm uitgebreid. De dorpen die daardoor werden opgeslokt, hebben evenwel vaak hun dialect, nu van een stadsbuurt, deels kunnen behouden. Het Eindhovens wordt hier dus behandeld als een groep van dialecten (Achts, Woensels, Eindhovens van de oude dorpskern, Stratums etc.) in het noordoosten van het Kempenlandse dialectgebied.

We danken prof. dr. A.A. Weijnen hartelijk voor de suggesties en correcties die hij ons heeft doen toekomen bij een eerdere versie van deze tekst.

De illustraties 2,3, 4 en 5 werden gemaakt door Nelleke de Laat. Illustratie 1 is door Gurt Swanenberg getekend.

Gebiedsindeling van oostelijk Noord-Brabant

Oost-Noord-Brabants of Meierijs
1.1 Kempenlands
1.2 Noord-Meierijs
1.3 Peellands
1.4 Geldrops
1.5 Heeze-en-Leendes

Midden-Noord-Brabants
2.1 Tilburgs
2.2 Hollands-Brabants (Langstraats en Altenaas)
2.3 Maaslands of Maaskants

3 Budels
4. Cuijks

2. Klanken en hun spelling

Dit hoofdstuk is onderverdeeld in twee paragrafen: een paragraaf over de spelling van de Meierijse dialecten en een paragraaf over de belangrijkste klankverschillen van die dialecten ten opzichte van het Standaardnederlands.

Zowel voor dit tweede hoofdstuk als voor hoofdstuk 3 over de vormleer geldt dat we voor voorbeelden met name zullen citeren uit ons lexicon *Èige grèij*, dat in 2000 werd aangevuld met *Vergee:te grèij*. Bij afwijkende verschijnselen in het Kempenlands of het Peellands putten we voor voorbeelden voornamelijk uit het Kempenlandse lexicon van De Bont, het woordenboek van het dialect van Mierlo van Van der Vleuten en het Gemerts woordenboek van Vos en Van de Wijst. Ten slotte is er ook geput uit de materiaalverzameling van het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* (WBD).

2.1 Spelling

In dit boek hebben we voor de spelling van de Meierijse dialecten de referentiespelling als uitgangspunt genomen (*Hoe schrijf ik mijn dialect? Een referentie-spelling voor alle Brabantse dialecten* 1999), maar we hebben op een paar plaatsen een aanvulling of wijziging toegepast.

Wanneer een korte klinker met twee lettertekens gespeld wordt, dan is zijn lange tegenhanger gespeld met een accent circonflexe (te weten [ie] en [iê],

[uu] en [uû], [oe] en [oê]). Dit onderscheid is nodig omdat de Meierijse dialecten een lange -oe- voor de -r- hebben, bijvoorbeeld *boêr*, maar die wordt verkort bij verbuiging en in afleidingen (de oe is kort in *twee boere, 'n boerke, de boerin*).

Voor de klinkers levert dat het volgende lijstje spellingstekens met voorbeelden uit verschillende talen op:

Spelling	Meierijs	Standaardnl.	Frans	Duits	Engels
[ie]	kiep	lied	qui		
[iê]	stiêr	bier	pire	Riese	sheep
[i]	bil	lip			lip
[ee]	veer	peer		Mehl	
[é]	tél	bed	maís	Mensch	
[éé]	kééke (kijken)		père		bear
[è]	bèl				back
[èè]	gèèt (geit)				bad
[uu]	gruun	fuut	lune	Schlüssel	
[uû]	vuûr	guur	pur	grün	
[u]	stuk	put			
[éú]	déúr	geur			
[eu]	zeug	leuk			
[ö]	wörm		boeuf	Köln	
[èù]	skèùf (schuif)		fleur		
[á]	wánne (nietwaar)		face	Ball	
[aa]	maake	zaak		haben	
[oe]	boek	hoek		kurz	foot
[oê]	bôer	boer		nur	fool
[ó]	bók		mot		
[oo]	voor (greppel)	boor		Ohr	
[o]	kop	stop			
[ò]	gòn (gaan)		col	voll	posh
[ao]	kaol		corps		ball
[a]	bal	van			

Het accent grave geeft openheid aan, waarbij een gesloten tegenhanger waar nodig met accent aigu aangegeven wordt (bijvoorbeeld [è] is opener dan [é], [ò] is opener dan [o] en die is weer opener dan [ó]). Zo wordt het verschil leesbaar tussen *gerèèj* of *grèèj* (gerei, spul) en *geréėj* (gerij, rijtuig), waarbij de laatste geslotener wordt uitgesproken, of tussen *klok* (klok) en *klók* (kloek, broedse kip).

De sjwa (doffe of stomme -e-) die in het Nederlands te horen is in *de* en *kippen*, en die klinkt als een [u], maar nooit beklemtoond kan zijn, wordt gespeld als [e]. In het geval dat de sjwa uitvalt, vooral bij voornaamwoorden en lidwoorden, spellen wij een apostrof, zoals in het onzijdig persoonlijk voornaamwoord ['t], hetgeen ook in de Nederlandse spelling gebruikelijk is (*'k, 't* in plaats van *ik, het*).

De klinker die wel eens ingevoegd wordt tussen twee medeklinkers (bijvoorbeeld in *melk*, dat dan klinkt als *méllek*, of *berm* als *bérrem*), de zogenaamde svarabhakti-vocaal, wordt niet gespeld. In het Nederlands wordt hij immers nooit gespeld en toch vaak uitgesproken, zodat hij het woordbeeld onnodig zou wijzigen. In het Meierijs wordt de svarabhakti-vocaal vrijwel altijd uitgesproken.

Tweeklanken die in het Standaardnederlands ook voorkomen, worden gespeld als in het Standaardnederlands: ei/ij, ou/au en ui. Alle andere tweeklanken worden gespeld met de [j] of de [w], dus: een korte -uu- als tweeklank in *ruw* wordt gespeld als [uuw], en een lange -oo- als tweeklank in *hooi* wordt gespeld als [ooj].

De Standaardnederlandse -oo- van *boom* en de -ee- van *been* spellen wij op de wijze van de tweeklank: [oow] en [eej]. Er is namelijk een verschil in Meierijse uitspraak van *rooke* (gesloten -oo-, als in Nederlands *oor*) en *koowke*, dat koken betekent en waarvan de -oo- hetzelfde klinkt als in het Nederlands; over het algemeen wordt de uitspraak van deze klinkers als tweeklank beschouwd (vergelijk Brabantius 1882: 165 en De Bont 1962: 53).

Ook de stijgende tweeklank (klinkers die voorafgegaan worden door een element dat lijkt op het begin van een -ie- of een -oe-) spellen we met [j] of [w], bijvoorbeeld [jè] of [woo]. In de Peellandse dialecten noemde men de merel vroeger bijvoorbeeld *mjélling*. In het Standaardnederlands is een vergelijkbare klank te horen in *jengelen*.

In open lettergrepen wordt de klinker hetzelfde gespeld als elders, zodat in principe een en dezelfde klank overal met hetzelfde teken of dezelfde tekens wordt aangeduid. Dat impliceert dat 'maken' gespeld wordt als [maaken]. Deze regel geldt ook voor klinkers aan het einde van een woord, zodat *hij duu* (hij doet) de klinker heeft van het Nederlandse woord *fuut* en *hij gu* (hij gaat) de klinker van het Nederlandse woord *mus*.

2.2 Klanken

In deze paragraaf komen de belangrijkste klankverschillen van het dialect van oostelijk Noord-Brabant ten opzichte van het Standaardnederlands aan de orde. Er wordt begonnen met de klinkers, waarbij onder meer de verkorting en de umlaut voor het voetlicht worden gebracht, en daarna worden enkele medeklinkers behandeld, zoals de -r- en het voor de Meierij typerende cluster sk-.

Klinkers

De verkorting van lange klinkers is typisch voor de dialecten van oostelijk Noord-Brabant. De gevallen waarin ze optreedt, zijn te verdelen in twee categorieën: er is wel of niet een grammaticale reden voor de verkorting. Er is een grammaticale reden als de verkorting optreedt bij de verbuiging van het werkwoord (zie hoofdstuk 3, onder 'Werkwoorden'), bij de vergrotende trappen van het bijvoeglijk naamwoord en bij de vorming van verkleinwoorden en meervouden (zie hoofdstuk 3, onder 'Getal' en 'Verkleinwoorden'). Ten slotte komt deze verkorting ook voor in afleidingen en samenstellingen. Voorbeelden van de verschillende gevallen zijn:

steeke – ik steek, maar *gij, hij, gèllie stikt* | 'steken – ik steek, jij, hij, jullie steekt'
heet – hitter – 't hitste | 'heet – heter – heetst'
kood – kòjer – 't kòjste | 'kwaad – kwader – kwaadst'
kaast – kèsje, beer – birke | 'kast – kastje, beer – beertje'
boêr – boere, zweer – zwirre | 'boer – boeren, zweer – zweren'
ötmaake – ötmaksel | 'uitmaken – uitvlucht, smoesje'
geel – gilsig | 'geel – geelachtig'
twee – twiddes | 'twee – tweedens, op de tweede plaats'

slééte – slit | 'slijten – slijtage'

rééze – ris | 'rijzen, uitvallen – stof en slijtsel in broekzak'

geut – gutgat | 'keuken – keukenafvoer'

smeer – smértèèl | 'smeer – smeerlap'

Naast deze gevallen, treedt verkorting eveneens op zonder grammaticale reden, bijvoorbeeld in een lange klinker voor een onbeklemtoonde lettergreep:

himmel, bizzem, wirreld | 'hemel, bes (bezie), wereld'

wòtter, tórre, zwòllef, alling | 'water, toren, zwaluw, geheel'

Behalve *vòdder* komt voor vader *vaojer* voor. Maar ook in andere gevallen komt de verkorting voor. Voorbeelden zijn:

ind, vlis, téd, kars, wèrd | 'eend, vlees, tijd, kaars, waard'

ok, vur, wór?, wir | 'ook, voor, waar?, weer' (in de betekenis van 'opnieuw')

Naast de verkorting is de umlaut een verschijnsel dat typisch is voor de dialecten van de Meierij (ook ten westen van Tilburg komt umlaut soms voor, maar veel schaarser dan hier). Bij umlaut hebben we eveneens te maken met gevallen die een grammaticale oorzaak hebben en gevallen die dat niet hebben. Die tweede categorie bestaat uit woorden die de zogenaamde secundaire i-umlaut gekregen hebben, dat is een verandering van de klinker onder invloed van een i-klank in de volgende lettergreep, bijvoorbeeld kaas, dat in de Meierij *kees* heet, omdat dit woord in een ouder stadium (het West-Germaans) *kâsi* luidde. Andere voorbeelden in het Meierijs zijn *geef* (gaaf), *dréúg* (droog) en *gruun* (groen). De secundaire i-umlaut heeft tot gevolg dat een klinker verder naar voren in de mond wordt uitgesproken, en zo wordt een -oo- tot een -eu-, een -oe- tot een -uu- en een –aa- tot een -ee-.

Een grammaticale oorzaak van umlaut (die dan morfologische umlaut wordt genoemd) kan bestaan uit de verbuiging van het werkwoord (zie hoofdstuk 3, onder 'Werkwoorden'; vergelijk in het Duits *er läuft*) en bij de vorming van verkleinwoorden en meervouden (zie hoofdstuk 3, onder 'Getal' en 'Verkleinwoorden'; vergelijk in het Duits *Mann – Männchen* en *Baum – Bäume*):

staon – hij stu, valle – hij vélt | 'hij staat, hij valt'
bak – bèkske, doos – déúske, kop – köpke | 'bakje, doosje, kopje'
boom – béúm, hoewd – huuj | 'bomen, hoeden'

Daarenboven worden ook klinkers voor een -r-, die gevolgd wordt door k, g, ch, b, m en p, verder naar voren in de mond uitgespoken: *örgel* (orgel), *dörpel* (dorpel, drempel), *èrm* (arm) en *vèrke* (varken).

Behalve verkorting komt ook verlenging of rekking van de klinker voor. Dit geschiedt bijvoorbeeld voor het medeklinkercluster -cht: *knèècht, vèèchte, daochter* en *aachter* (respectievelijk knecht, vechten, dochter, achter), voor r: *bedèèrve, èèrd, lantèère, wèèrk, daors, gaarst* en *kaar* (respectievelijk bederven, aarde, lantaarn, werk, dor, ranzig en kar) en ook voor -s: *maast, taase, kèùster* en *waase* (respectievelijk mast, i.e. dennenboom, tassen, i.e. opstapelen, koster en wassen, ook in de betekenis van groeien).

In een klein gebiedje dat aan het Maaslands grenst (Schaijk, Heesch, Berghem) komen *rouk* of *roug* en *heik* of *heig* in de betekenis van rogge en heg voor. Men zegt daar (in feite in een iets groter gebied in het uiterste noorden van het Noord-Meierijs) onder meer ook *zeige* (zeggen), *leige* (leggen) en *leejge* (liggen). De vorm *reug* (rug) komt verspreid in de hele noord- en oostrand (onder meer in Geffen, Boekel, Deurne) voor; Berghem en Heesch hebben *reuk*.

In hoofdstuk 2 signaleerden we al dat de -oe- (en ook de -ie- en de -uu-) voor een -r- aan het woordeinde langer is dan elders: *boêr* tegenover *boerin* en *boek*. In het Kempenlands en het Peellands worden de klinkers voor een -r- aan het woordeinde daarbij nog tot tweeklank of drieklank gemaakt; men spreekt daar van *boêwr* of zelfs *boêwer, diêjr* of *diêjer* en *muûjr* of *muûjer*.

In de Zuid-Meierijse dialecten kwam in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw de stijgende tweeklank nog volop voor. Ten zuidoosten van de lijn Schaijk-Nistelrode-Veghel-Schijndel-Liempde-Oirschot-Middelbeers-Lage en Hooge Mierde (de dialecten in genoemde dorpen hebben de stijgende tweeklank niet) sprak men van *ljig* (laag), *hij sljupt* (hij slaapt), *bjist* (beest), *snjuw* (sneeuw), *jimmer* of *jummer* (emmer), *mjélling* (merel), *bwóm* (boom) en *kwól* (kool).

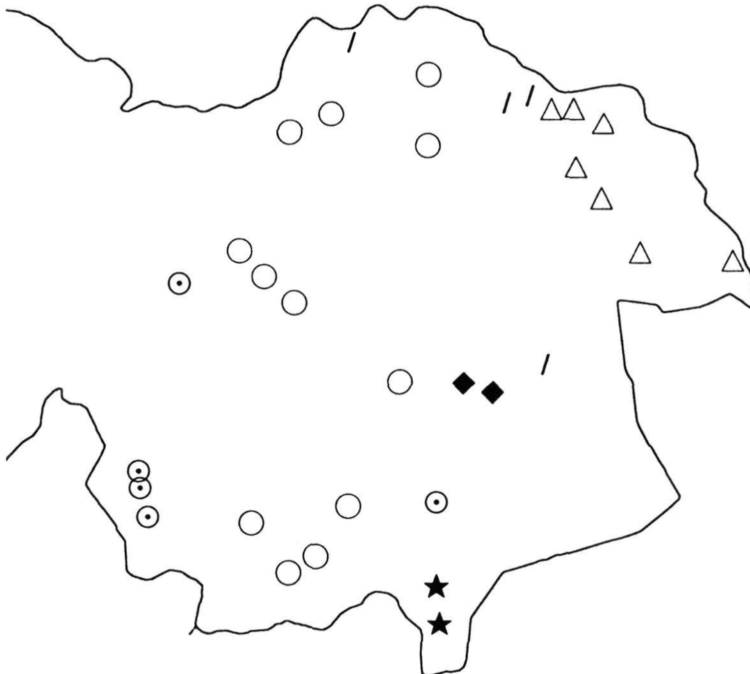
Stijgende tweeklanken gaan gepaard met de verkorting die aan het begin van deze paragraaf aan de orde werd gesteld, maar ook de umlaut kan ermee worden gecombineerd. Renders (1946) noemt immers voor Woensel en Duizel: *hij stjut* (hi stoot) tegenover *gij stwót* (jij stoot). Tegenwoordig worden deze klanken als ouderwets ervaren en zijn nauwelijks nog in gebruik. Hoppenbrouwers (1996) noteert voor Reusel nog onder meer *kjèn* (kern, pit), *jèkser* (ekster) en *mjèl* (merel).

De -ui- vertoont in de Meierijse dialecten veel variatie: fruit klinkt als *fruit*, schuiven als *skèùve*, kuif als *kuif* en *köf*, buiten als *baote* of *baute* en huis als *haus*.

De Meierijse dialecten zijn als Brabants te karakteriseren in tegenstelling tot de dialecten van en rond Budel en van het Land van Cuijk, doordat de -ui- en de -ij- zich net als in het Standaardnederlands veelal tot tweeklank hebben ontwikkeld. In Cuijkse dialecten spreekt men daarentegen van *huus* en *tied* en in Budelse dialecten van *hoes* en *tied*, nog met oude klinkers (uit West-Germaanse û en î). Daarom doen die dialecten voor de andere Brabanders wat Limburgs aan. Het Peellands sluit wat dat betreft een beetje bij het oosten aan, want men zegt er *bliêve* en *kriêge* voor blijven en krijgen. Mogelijk heeft het Meierijs nog zo'n oude klinker bewaard in *skuume* ('schuimen', iets van je gading zoeken) en *muujk* (voorraadje fruit dat ligt te rijpen). De oude klinkers zijn voor het overige alleen voor -r- nog bewaard gebleven en daarom spreekt men in oostelijk Noord-Brabant van *zoêr* of *zoêwr* (zuur) en van *skoerse* (Gemerts voor schuren, schaven).

Zoals gezegd werd de û in het Meierijs veelal tot tweeklank; het resultaat is een -au-. Voor een -s is die uitspraak van -ui- in de noordelijke Meierij gehandhaafd: *haus, thaus, maus, laus, sauze* (suizen), *vaust* en *kraus*. In Sint-Michielsgestel, Boxtel, Best en omgeving hoort men nog de uitspraak *hoows* en *thoows*. In het meervoud wordt *haus* tot *haos*, *maus* wordt *maos* en *laus laos*. Deze -au- is in de centrale Meierij ook nog te horen voor -d of -t; in Heeswijk zegt men *haud*, huid en in Berghem, Uden, Nistelrode, Erp, Nijnsel en Blaartem zegt men *aut* en *baute* voor uit en buiten. In Nijnsel, Berghem, Uden, Nistelrode, Erp, Aalst, Blaartem en Nederwetten spreekt men van *kaul* (kuil) en *kataul* (uil). Voor een -n- werd nog een -au- gevonden in Uden en Nistelrode: *kraun*, kruin. De -au- is in de noordwestelijke Meierij in andere posities dan voor een -s- van tweeklank tot eenklank geworden (en dat geldt

ook voor de ij: tijd klinkt als *téd*); dat heeft in het Noord-Meierijs een -ao- als resultaat gehad. In het dialect van de noordwestelijke Meierij, met name in Rosmalen, Berlicum en omgeving spreekt men dus van: *baol* (buil), *baote* (buiten), *beskaot* (beschuit), *daon* (duin, ook hooibaan), *flaote* (fluiten), *haod* (huid), *kaol* (kuil) en ook voor een -s- komt de -ao- voor: *kraos* (kruis in de betekenis van roet, vuil; kruis is in zijn gewone betekenis *kraus*), *paost* (puist, in de betekenis van boomstronk) en *plaoze* (pluizen). In het Kempenlands wordt deze klank al overal verder vooraan in de mond uitgesproken, zodat men er van *bèùl* en *bèùte* spreekt. Ook in het zojuist genoemde noor-

-ui- in muis, SGV (1914) WBD

O maus	/ muis
△ muus	★ moes
ʘ mèùs	◆ mojs

De -ui- in muis

delijkere -ao-gebied komt die klank al voor, zoals in *skèùve*. De -ui- van fruit klinkt bij ons gewoon als *fruit*; het is een -ui- die niet de zojuist beschreven ontwikkeling vanuit het Germaans heeft doorgemaakt, want fruit is een Romaans leenwoord.

Het Peellands wijkt wat dit betreft echter sterk af van het Noord-Meierijs; hier vinden we voor de -ij- en de -ui- niet een eenklank, maar verlaagde tweeklanken: tijd, huis en fluiten zijn er *tajd, hojs* en *flojte*.

In het laatste deel van deze paragraaf kwam de variatie in woorden die in het Standaardnederlands een -ui- hebben, aan de orde. Hetzelfde zouden we voor de andere klinkers kunnen doen, maar dat zou hier te ver voeren. We volstaan hier met het volgende voorbeeld en verwijzen graag naar meer wetenschappelijke werken voor een volledig overzicht van de klanken in Oost-Brabantse dialecten (De Bont 1962, Weijnen 1937, 1938, 1939 en 1966, WBD Klankgeografie). 'Even later dan de pater kwam de kater in het water', klinkt in het dialect van de zanger Ad de Laat (1948-1996) uit Nistelrode als *éfkes lòtter ès de pooter kwaamp de kaoter in 't wátter* (voor de Nederlandse -aa- heeft het Meierijs vier verschillende klinkers en de enige -aa- in de dialectzin is geen lange -aa- in het Nederlands).

Medeklinkers

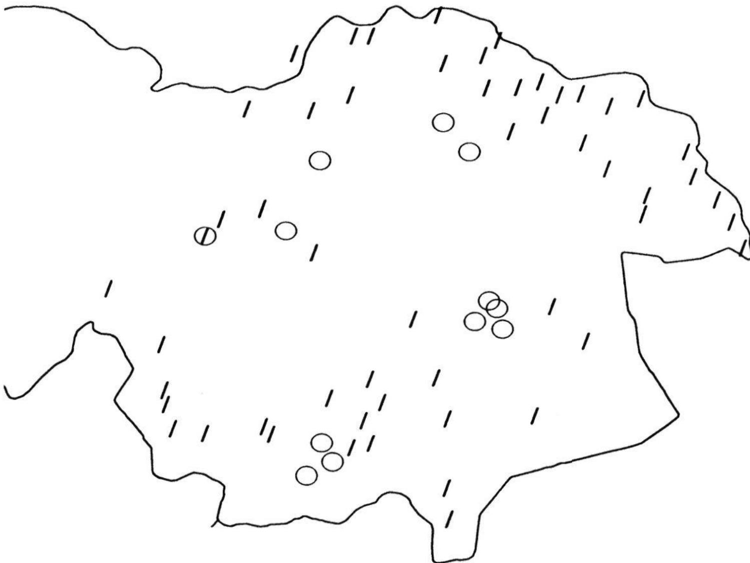
Ook bij de medeklinkers zijn een aantal verschijnselen te noemen die het Meierijse dialect kenmerken. Ten eerste is er de oude uitspraak van -sch-; men spreekt van *skiemere* (schemeren), *skeer* (schaar), *skón* (schoon, mooi), *skilft* (schelft, houten raamwerk waarop de kippen slapen), *skreeke* (schreeuwen) en *sköppe* (scheppen). Al in het begin van de twintigste eeuw was de -sk- op zijn retour en in het Zuid-Peellands en het Kempenlands is hij nu helemaal verdwenen, met uitzondering van een paar dorpjes rond Bergeijk en het stadsplat van Helmond; in het Noord-Meierijs komt hij her en der nog volop voor.

De plaats Schijndel wordt er vanouds om bespot in de volksroep: *Skééndelse skooljong gòn mì skón skoewn nor skool* (Schijndelse schoolkinderen gaan met schone schoenen naar school). Ook werd het volgende spotzinnetje vaak gebruikt om mensen met de sk-uitspraak te plagen: *Ik skup oe vur oew skeejne, skòjer!* (Ik schop je voor je schenen, schooier!). Dialectzanger Ad

de Laat uit Nistelrode begon zingend aan de lente (in *vurjoor*) met: *ik héb m'n skoefel en m'n skup wir öt 't skuurke gevat* (ik heb mijn schoffel en mijn schop weer uit het schuurtje gehaald).

In enkele woorden kan men nog het oudere -ft-cluster horen in plaats van -cht-: *zoft* (zacht, week), *graft* (sloot, vergelijk gracht), *taaftere* of *saafteres* (te achteren of des achteres, vanmiddag) en *èfferste* (achterste, de -t- is verdwenen door aanpassing aan de -f-). Ook in het Engels is die klank behouden gebleven, vergelijk *soft, after.*

Het oude *zoft* is inmiddels specifieker van betekenis geworden en is van toepassing op consistentie; men zegt het bijvoorbeeld van zacht of melig fruit en mulle grond. Het nieuwere *zaacht* is van toepassing op tastzin en geluid; men zegt het bijvoorbeeld van huid en stoffen. Beide woordvormen

-sk- in schillen, SGV (1914) WBD
/ sch
O sk

De -sk- in het werkwoord schillen (bijv. aardappels schillen, èèpel skélle)

zijn secundair van toepassing op het menselijke karakter. *Aachter* is voor achter inmiddels de enige dialectvorm; -f- komt alleen nog in de hierboven genoemde voorbeelden *taaftere, saafteres* en *èfferste* voor en men zegt dus niet *aafter 't haus.*

De -r- wordt in het Meierijs als een tongpunt-r gerealiseerd (in tegenstelling tot de Randstad waar men de -r- als een onduidelijke achterklinker laat klinken). De tongpunt-r is de meest oorspronkelijke realisatie in het Nederlands. In Helmond en 's-Hertogenbosch kent men echter een ander type -r-, de huig-r of gebrouwde -r- (zie ook WBD Klankgeografie).

Het Meierijs kent nog een derde variant: de suizende of sibilantische -r-. Terwijl de tong ratelt, is de afstand tussen de tanden dusdanig klein dat er ook een suizend geluid klinkt, zo omschrijft Weijnen (1987) deze klank, die in het Nederlandse dialectgebied alleen hier wordt gevonden. Tegenwoordig is de suizende -r- niet meer in gebruik, maar aan de -rs- of -rz-clusters zijn de relicten te herkennen: *in de waors* (in de war), *hèrzewèrs* (harrewar), *kèèrs* (kern, in betekenissen als kernhout en kersenpit), *kaorze* (karnen), *taorze* (tornen), *hoorze* (luid brommen of zoemen), *knoorze* (knorren), *poors* (opvliegend figuur; vergelijk Dongens *porreke* (Heestermans 1994)), *skoerse* (Gemerts voor schuren, schaven), *skaarze* (scharen, bijeenbrengen), *taarze* (met teer bestrijken), *durske* (deerntje, meisje) en *van veerze* (van ver). Ook de *heurs* (hoornaar, Vespa Crabro, een groot soort wesp) heeft een oude suizende -r-; *zeuve heurze kunne 'n pèrd beteurze* (zeven hoornaars kunnen een paard doodsteken), zo luidt een oude zegswijze, waarin *beteurze* misschien uit *betornen* (in toom houden) is gevormd. Niet met een suizende -r- gevormd is evenwel *skars* (scheermes): dat is een verholen samenstelling van een Oudsaksische werkwoordstam *scer* die ook in scheren zit en *sahs* (mes). Over *daors* (dor) twijfelen we, aangezien het ook in de Antwerpse Kempen wordt gezegd (als *dörs*) en dan zou de suizende -r- daar in vroeger tijden ook moeten hebben bestaan. Bovendien wordt het in het oosten van de Meierij als *daorst* uitgesproken, zodat die -t- zou moeten worden verklaard.

De Bont (1962) stelt dat -rs- alleen aan het einde van een lettergreep de paren -rr-, -rn- en -rl- komt vervangen. Van -rl- zijn er alleen enkele voorbeelden uit plaatsnamen zoals *Oêwers* (Oerle) en *Tongerze* (Tongerle, later met omzetting van -r- en -l- geworden tot Tongelre). Weijnen (1987) noemt voor Boekel en Asten echter ook voorbeelden van een suizende -r- aan het

begin van een lettergreep: *ut srénst* (het regent), *srijpe péére* (rijpe peren) en *rzok* (rok). Brands (1984) kent deze klank in het Schaijks ook blijkens *ut sreegent*, dat hij foutief verklaart als een ontlening uit het Engels (it's raining).

De -r- kan soms van plaats verspringen: *persies* (precies), *pertaol* (brutaal), *perbeere* (proberen) en *persèssie* (processie). Wanneer een woord op een -l- eindigt en de -r- wordt gevolgd door de medeklinkers k, g, m, b, v of p kan deze zelfs met de -l- van plaats verwisselen: naast *örgel* hoort men ook *ölger* (orgel), *dörpel* en *dölper* (dorpel, drempel), *èrvel* en *èlver* (armvol), *kérvel* en *kélver* (kervel) en *surkel* naast *sulker* (zuring, Rumex). Een -r- aan het woordeinde veranderde in -l- bij *sneevel* (jenever) en *russel* (rooster).

Het veranderen van -n- in -ng- is alleen gebruikelijk in het zuidoostelijke deel van de Meierij. In het Peellands spreekt men van *pènge* of *pönge* (kweekgras, Elymus repens, elders *pèùne* of *pèène*), *lénge* (lindeboom), *feeng* (letterlijk: fijn, voor zuinig), *flewing* (letterlijk: fluwijn, voor de bunzing en de steenmarter) en *onréngs* of *onrangs* (*onrangs speule* is onrein, vals spelen). De tapuit (Oenanthe oenanthe), een kleine lijsterachtige vogel, noemt men in verschillende dialecten wel wijntapper; voor Boekel en Deurne heeft het WBD (aflevering Vogels) een gevelariseerde vorm: *wingtépper.*

Brabantius (1882) noemt deze klankverandering van -n- in -ng- ook voor het dialect van het dorp Zeeland en nu nog vinden we zelfs verder ten noorden van het Peellands enkele gevallen, bijvoorbeeld Rosmalens *verningt* (letterlijk: venijn; voor ongedierte, bladluizen). Daarbij gaat het wel om een sterk verouderde term, maar waarschijnlijk kwam dit verschijnsel dus vroeger in een groter gebied dan het Peellands voor.

Peluw (hoofdkussen), velg en zwaluw heten *pulling, vèlling* en *zwálling* of *zwélling* (de laatste alleen in de Peel, elders in het Noord-Meierijs heet de zwaluw *zwòllef, zwòllew* of *zwòllem*; merk op dat de merel ook alleen in de Peel *m(j)élling* heet, elders *mérzel, malder(d), mél(t)* en *méllew*; zie WBD: aflevering Vogels). Toponiemen op -donk veranderen in -ing: *Boering, Sporring, Kélling* en *de Poeling, de Hónning en de Rèèning*, zo heten Boerdonk, Spoordonk, Keldonk en de Poeldonk, de Hooidonk en de Rijndonk (de laatste drie zijn toponiemen uit Den Dungen).

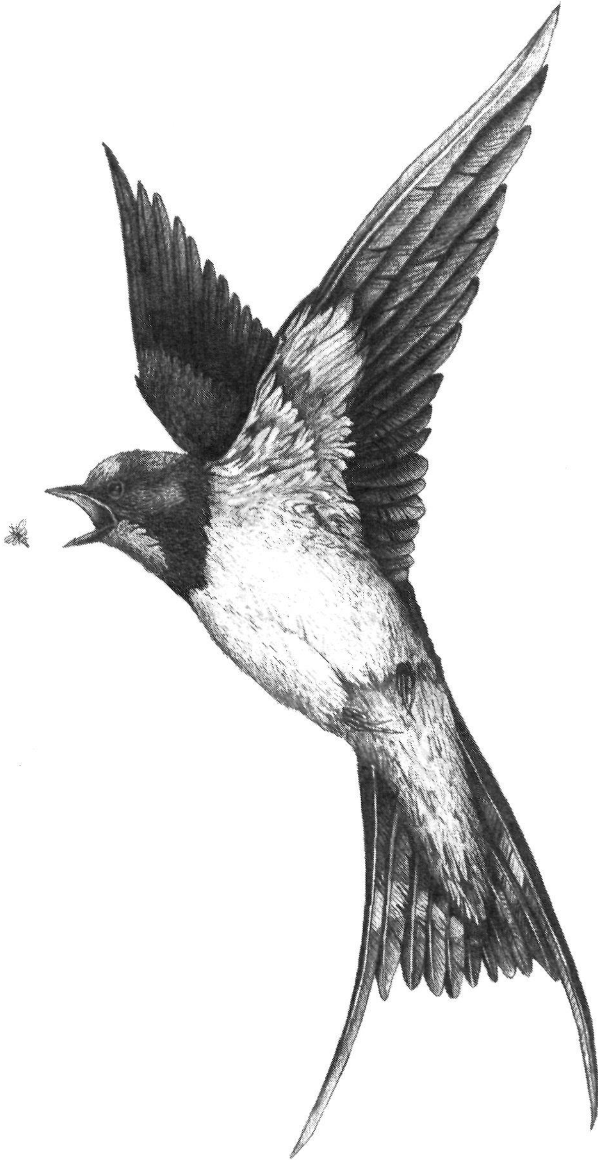
Van enkele woorden die op -ing eindigen, wordt het woordeinde in Meierijse dialecten verzwakt tot -em: *bukkem* (bokking), *bizzem* (naast *bizzing*: bezie, bes) en *bausem* (voor de bunzing in Den Dungen, Liempde, Boxtel en Sint-Michielsgestel; in het Noord-Meierijs heet hij *uuling* en in het Kempenlands en Peellands *fis*). In de Peel kent men ook nog *plukkem* (plukking, voor onkruid). We noemden zojuist al *zwålling* naast *zwòllem*. De -ng- veranderde ook in -m- in het Kempenlandse *rom* (voor een rong, dat is een staander in een wagen); De Bont (1962) wijst verder nog op bijvoorbeeld *bémmele* (bungelen).

Tussen een sjwa en -t- of -d- wordt vaak een -n- ingevoegd. Dit wordt gewoonlijk verklaard als een geval van analogie: omdat de verbuiging van lidwoorden in diezelfde positie een -n- oplevert, verschijnt die klank ook als er geen sprake is van verbuiging (zie hoofdstuk 3, onder 'Geslacht en verbuiging', over de verbuiging van het lidwoord). Voorbeelden van n-invoeging zijn: *boekent, boegent* of *bongent* (boekweit), *lijzend* (lijnzaad, vlas) en de toponiemen *Stippent, Liesent, den Uunent* en *den Elsent* (Stiphout, Lieshout, Udenhout en Elshout); in oostelijk Noord-Brabant wordt de klinker in de laatste lettergreep in plaatsnamen trouwens heel vaak een sjwa (bijvoorbeeld Nuland-*Naolend*, Heeswijk-*Heejzek*). Verhoeven (1978) vermoedt bij *worrend* (waarheid) samenhang met Middelnederlands warent (borg), maar ook hier hebben we te maken met n-invoeging.

Indèntiek en *indèntieteit* hebben een n-invoeging die waarschijnlijk werd veroorzaakt door volksetymologie (een verkeerde interpretatie doordat de betekenis van een dialectwoord niet meer begrepen wordt), onder invloed van woorden als *informatie*. Opmerkelijk is bovendien de -n- in *inkórre*, eekhoorn.

In de vergrotende trap van bijvoeglijke naamwoorden wordt tussen -n- of -l- en -er vaak een -d- ingevoegd: *dunder* (dunner), *fénder* (fijner), *gruunder* (groener), *klèènder* (kleiner), *gilder* (geler), *hoolder* (holler). Naar analogie zijn hypercorrecte vormen zoals *dikkerder* (dikker) ontstaan.

D-invoeging komt ook voor bij zelfstandige naamwoorden met het achtervoegsel -er of -aar: *misdiender* (misdienaar) (zie hoofdstuk 3, onder 'Overige afleidingen').

De zwaluw heet bij ons zwòllef, zwòllew, zwòllem, zwálling of zwélling

Het invoegen van een -g- vindt plaats wanneer het onbeklemtoonde persoonlijk voornaamwoord *et* vastgehecht wordt aan een persoonsvorm die op een klinker eindigt, bijvoorbeeld *hij duuget, gigget?, ze heejget*, voor 'hij doet het', 'gaat het?' en 'ze heeft het'. Het Brabantse verschijnsel komt al voor in middeleeuwse Brabantse teksten, zoals in Mariken van Nieumeghen: *Ke, willecome duvel, hoe staget in de helle?* Het gaat hier om een hiaatvulling, een invoeging van een medeklinker tussen twee klinkers om de uitspraak te bevorderen, volgens De Bont (1962) naar analogie van *leejget* en *zeejget* (legt het, zegt het), waarbij de -g- al in de stam zit.

Terwijl de zachte -g- een stereotiep kenmerk van de Brabantse dialecten is, wordt de -v- aan het woordbegin in enkele gevalllen stemloos uitgesproken, hetgeen op het eerste gezicht eerder een Amsterdamse dan een zuidelijke eigenschap moge lijken. Men hoort dus *fink* (vink), *floer* (vloer), *flos* (vlos, pluim), *floere* (veloeren, uit Frans velours: fluweel) en *fis* (Kempenlands en Peellands voor de bunzing; het woord komt uit het Middelnederlands *fitsau*, dat is ontleend aan Latijn *vis(s)io* 'stank'). Het oude woord *fitselsték*, dat wordt gezegd voor een twijg om een wand te vlechten en voor zo'n wand zelf, heeft ook zo'n -f-; *vitselen* is een afleiding bij *vitse* en betekent 'twijgen vlechten'. De -z- klinkt als -s- in *soft*, dat wel eens naast *zoft* (zacht) wordt gezegd, en in *surkel* en *sulker* (gevormd uit *zuurkel*; het betekent zuring, Rumex). Volgens Weijnen komt dit stemloos uitspreken van -z- en -v- in Brabant vooral in het oosten voor. Dit is weer, net als de eerder behandelde -sk-, -ft- en -rs-, een relict uit oudere stadia van de Nederlandse taal, want de -v- en -z- die we nu horen in het Standaardnederlands komen voort uit een Oudnederlandse -f- en -s-.

Het weglaten van de -t- is het laatste typische kenmerk van de oostelijk Noord-Brabantse dialecten dat in dit hoofdstuk aan de orde wordt gesteld. Een aantal veelgebruikte woordjes verliest de -t-: *nie, wè, dè, mi* of *mé* (respectievelijk niet, wat, dat en met). Daarnaast treedt het verschijnsel op bij verbuigingen van veelgebruikte werkwoorden: *hij hi, hij slu, hij stu, hij gu, hij duu, hij zi* en ook *hij ha* (respectievelijk hij heeft, slaat, staat, gaat, doet, zegt en hij had), en verder nog *hij bléf* (Kempenlands *hij blé*, Peellands: *haj blie*: hij blijft) en *hij krég* (Kempenlands *hij kré*, Peellands *haj krie*: hij krijgt).

3. Woorden

Dit hoofdstuk is ingedeeld in twee paragrafen, een paragraaf over de woordsoorten en een paragraaf over woordvorming.

3.1 Woordsoorten

In deze paragraaf komen de verschillende woordsoorten en hun specifiek Meierijse eigenschappen aan de orde. Er is een onderverdeling gemaakt tussen zelfstandige naamwoorden, lidwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, voornaamwoorden, werkwoorden, bijwoorden, voorzetsels en voegwoorden.

Het zelfstandig naamwoord en het lidwoord

Bij de zelfstandige naamwoorden worden ook de lidwoorden besproken, aangezien ze impliciet bij de behandeling van het woordgeslacht aan de orde worden gesteld.

Geslacht en verbuiging

Germaanse talen kennen drie woordgeslachten: mannelijk, vrouwelijk en onzijdig. Dat kan tot uitdrukking komen in de verbuiging van het zelfstandig naamwoord, van de verbuiging van een bijvoeglijk naamwoord bij dat

zelfstandig naamwoord en van de toekenning en verbuiging van lidwoorden en voornaamwoorden. In sommige talen is het systeem al voor een groot deel verdwenen; zo is er in het Engels nog maar één bepaald lidwoord *the* en wordt naar alle zaken die geen persoon aanduiden, verwezen door één persoonlijk voornaamwoord *it*. In andere talen zijn de drie woordgeslachten nog springlevend. Het Duits kent nog een naamvalssysteem voor ieder van de drie geslachten, met eigen lidwoorden en met verbuiging van de bijvoeglijke naamwoorden enz. Het Nederlands zit wat dat betreft hier tussenin, al maakt men in veel gevallen nog slechts onderscheid tussen onzijdig en niet-onzijdig. (Er komen in het Nederlands zinnetjes voor als *hij geeft melk*. Met die hij wordt dan de koe bedoeld.)

Het Meierijse dialect heeft het onderscheid tussen de geslachten meer gehandhaafd. Men spreekt er van *unnen boêr*, *'n boerin* en *'n boerejong*. *Unnen* geeft aan dat het volgend zelfstandig naamwoord mannelijk is, na *'n* volgt een vrouwelijk of onzijdig zelfstandig naamwoord. (In het Kempenlands kent men *e* voor het onzijdig zelfstandig naamwoord: *e pèrd*.) Ook de bepaalde lidwoorden geven het geslacht van het zelfstandig naamwoord weer: *d'n aap*, *de kat*, *'t pèrd*.

Eigenlijk is het bepaald lidwoord mannelijk *d'n*, maar de *-n* wordt na een sjwa vaak weggelaten en dan wordt het *de* en daarmee gelijk aan het vrouwelijk bepaald lidwoord. Ook bij het mannelijk onbepaald lidwoord wordt de -n vaak weggelaten: *unne*. In het Meierijs blijft deze *-n*, van origine een naamvalsuitgang die vanuit de vierde naamval in de eerste naamval werd overgenomen, gehandhaafd wanneer het zelfstandig naamwoord begint met een klinker (*unnen aap*) of met een van de volgende medeklinkers: b, d, h of t. Voorbeelden zijn *d'n bèkker*, *d'n dokter*, *d'n hof* en *d'n tak*. De *-n* is ook te horen als er voornaamwoorden of bijvoeglijke naamwoorden die met een klinker of met voornoemde medeklinkers beginnen, voor het mannelijke zelfstandige naamwoord staan. Men spreekt dus van *diejen aovend* en *èlken appel* en het is *unne pestoor*, maar het wordt *unnen aawe pestoor*; *unne goeje mins* maar *unnen aakeleke mins*. Voor m en n blijft de *-n* ook behouden, maar daar wordt hij gelijk gemaakt aan die m of n. De *-n* blijft volgens De Bont (1962) eveneens behouden voor een r en soms voor een z, maar dat moet dan inmiddels veranderd zijn; in het Meierijs zegt men *unne zulder* en *unne reep*; Voor Vlaams-Brabantse dialecten wordt een vergelijkbare opmerking gemaakt door Kayens (2000), die naast de klinkers de medeklinkers b,

d, r en t noemt (de h wordt in het grootste deel van Vlaams-Brabant niet uitgesproken en zal daarom wel ontbreken).

De *-n* hoort men soms ook voor de genoemde klanken, waar hij niet oorspronkelijk is maar werd ingevoegd ten behoeve van een vloeiender uitspraak: *ik kénden em nie*, ik kende hem niet, en *ik haolden 't*, ik haalde het (zie ook hoofdstuk 2, onder 'Medeklinkers').

Er is een tendens om de *-n* als typisch Brabants dialectkenmerk hypercorrect te gebruiken, zoals men kan lezen in carnavalskrantjes en op uithangborden van horeca-gelegenheden (Hoppenbrouwers noemt dat superdialect respectievelijk geveldialect). Zo komt men de onmogelijke vormen *den kapper*, *den zaolmaker* en *den kontente mens* tegen of zelfs de mannelijke verbuiging voor vrouwelijke zelfstandige naamwoorden in *den boerderij*.

Deze *-n* kan leiden tot metanalyse, dat is de ontleding van woorden in andere componenten dan waaruit ze oorspronkelijk waren gevormd. Zo noemt het WBD (aflevering Vogels) bijvoorbeeld *achtegaal* (voor onder meer Aarle-Rixtel en Rosmalen) en *achtergaal* (voor onder meer Someren, Esbeek en Oerle) voor de nachtegaal; deze woorden zijn ontstaan uit een metanalyse van de verbinding *den nachte(r)gaal*, waarbij men de n- als onderdeel van het lidwoord ging beschouwen.

In de Oost-Brabantse dialecten bestaat *de mins* met de betekenis man of mens en *'t mins*, dat net als in het Nederlands meestal onvriendelijk voor een vrouw gebruikt wordt. Wil men benadrukken dat men met *mins* een man bedoelt, dan kan het woord *maansmins* uitkomst brengen. *Maansmins* is in het oostelijke Meierijse dialect de tegenhanger van het oude woord *frommes* (vrouwmens). Enkele voorbeeldzinnetjes:

Hij is alzeleeve unne goeie mins geweest | 'Hij is altijd een goed mens geweest'

Zij is d're mins al vruug kwétgerakt | 'Zij heeft haar man al vroeg verloren'

Kénde gij dieje mins? | 'Ken jij die man?'

'Munne mins', zin ons moeder, ès ze onze vòdder bedoelde | '"Mijne mens", zei ons moeder, als ze onze vader bedoelde'

Dè mins wit altéd wè | 'Dat mens (die vrouw) weet altijd iets'

't Mins waar kaol van streejk | 'Het mens (de vrouw) was helemaal van streek'

Ik héb nie goewd geziejn wie 't waar, mar ik docht dè'k unne maansmins zaag
'Ik heb niet goed gezien wie het was, maar ik dacht dat ik een man zag'

Het is opvallend dat de meeste mannelijke verwantschapsnamen geen *unne* verdragen, zoals men zou verwachten: *'n bruûr, 'n oom, 'n neef, 'n zwaoger.*

Te onzent kunnen de namen van wateren mannelijk zijn: *d'n Dommel, de Paddegraaf, de Lorregraaf, de Leigraaf, de Loop, d'n Hèrtogsloot, de Wittering,* maar ook vrouwelijk: *de Ao, de Beek, de Diest, de Knaal* (het kanaal, met name de Zuid-Willemsvaart), *de Maos, de Run.*

Niet alle woorden hebben in het Meierijs hetzelfde woordgeslacht als in het Nederlands. Zo zegt men bijvoorbeeld:

d'n asfalt voor het asfalt
de beton voor het beton
de cemént voor het cement
d'n blok voor het blok
d'n handvat voor het handvat
de bist voor het beest, en dan met name een koe
de kérkhof voor het kerkhof
de lózzie voor het horloge
de midde voor het midden
de nést voor het nest
de skèùm voor het schuim
de taaw voor het touw
de zweet voor het zweet
de zwoerd voor het zwoerd
't mès voor de mest
't meziek voor de muziek
't mesien voor de machine
't febriek voor de fabriek
't stof voor de stof (weefsel, doek)

Verbuiging van zelfstandige naamwoorden komt in de dialecten van oostelijk Noord-Brabant alleen nog voor in eigennamen. De verbuiging van persoonsnamen kent maar twee vormen: die van het onderwerp (de eerste naamval) en die van alle overige functies. Aan het woordeinde wordt een -e toegevoegd na een medeklinker of een -s na een klinker als uitgang. Dat levert de volgende vormen op: *Jan* en *Janne, Driek* en *Drieke, Diejn* en *Diejne, Door* en *Doore, Miena* en *Mienas, Kiske* en *Kiskes, Hénnie* en *Hénnies.*

Bij enkele mannelijke namen op -ie zijn beide uitgangen mogelijk: *Harries* en *Harrieje*, *Orries* en *Orrieje*.

De tweede naamval kan zelfstandig gebruikt worden, zoals in *Dè zén de Janne*, waarmee bedoeld wordt dat het bijvoorbeeld Jans koeien betreft. Enkele voorbeeldzinnen:

Jan duuget èèges | 'Jan doet het zelf'
Dè is Janne waage | 'Dat is Jans wagen'
Geef 't mar òn Janne | 'Geef het maar aan Jan'
Hédde gij Janne érres geziejn? | 'Heb jij Jan ergens gezien?'
Dieje waage is van Janne | 'Die wagen is van Jan'

Getal

Het meervoud van zelfstandige naamwoorden wordt in de Meierijse dialecten voor een deel op dezelfde manier gevormd als in het Standaardnederlands. Waar men -en achtervoegt in het Standaardnederlands, spreekt men in de Meierijse dialecten van *balle*, *neuze* en *wiele*; de -s hoort men er ook in *sleutels*, *toffees* en *déúskes* (doosjes). Bij zelfstandige naamwoorden die op *-el* eindigen, vindt men vaak zowel de meervoudsuitgang met *-e* als die met *-s*:

ikkel	*ikkele* naast *ikkels*	(eikels)
kroesel	*kroesele*, *kroesels*	(kruisbessen)
nittel	*nittele*, *nittels*	(brandnetels)

Luucieferre komt naast *luuciefèrs* voor, evenals *bótramme* naast *bótrams* (boterhammen). *Reekenings*, *teekenings* en *verdiepings* klinken ondertussen erg ouderwets en worden alleen nog gezegd door oudere dialectsprekers.

Er is evenwel een groot aantal zelfstandige naamwoorden waarbij de meervoudsvorming helemaal afwijkt van het Nederlands. Ten eerste zijn er woorden die geen uitgang hebben, maar waarvan de klinker veranderd wordt. Daarbij kan het gaan om umlaut:

boom	*béúm*	(bomen)
paol (ouder *pool*)	*péúl*	(palen)

Het kan ook gaan om umlaut en verandering van de -d in -j:

brood	*bréúj*	(broden)
draod (ouder *drood)*	*dréúj*	(draden)
hoewd	*huuj*	(hoeden)

Het paar *sloot-sléúj* zal wel naar analogie van dit verschijnsel zijn ontstaan. In het paar *kleed-kleej* ontbreekt de umlaut natuurlijk en in het paar *koew-koej* is de -j voor de oorspronkelijke meervoudsuitgang ingevoegd als hiaatvulling, om vervolgens gehandhaafd te worden na het wegvallen van die uitgang.

Voorts zijn er meervouden waarvan de klinker verlengd is (daarbij gaat het vaak, maar niet altijd, om woorden die in het Standaardnederlands ook klinkerrekking kennen bij meervoudsvorming):

dag	*daag*	(dagen)
glas	*glaos*	(glazen)
pèrd	*pèèrd*	(paarden)

Daarnaast komen er ook gevallen voor waar die rekking van de klinker met umlaut wordt gecombineerd:

hof	*héúf*	(tuinen)
slag	*sleeg*	(klappen)

De combinatie van rekking met verandering van de -d in -j komt voor in:

rad	*raoj*	(wielen)
gebod	*gebooj*	(geboden)

Bij een aantal woorden die in het Standaardnederlands een -ui- hebben, gebeurt er weer wat anders:

haus	*haos*	(huizen, idem dito voor muizen en luizen)

En ten slotte is er een groep die geen uitgang meer heeft, maar waarvan de klinker niet veranderd wordt. De meervoudsvorm is dus gelijk aan het enkelvoud. De woorden *appel, been, haand, haor* (ouder *hoor*), *knéént, knéúp, steen, taand, treej, mònd, wörm* en *haos* kunnen allemaal verwijzen naar één óf meer appels, benen, handen, haren, konijnen, knopen, stenen, tanden, treden, maanden, wormen en hazen; van hazen is de meervoudsvorm dus gelijk aan die van huizen.

Naast deze grote groep woorden die in het meervoud geen uitgang krijgen, zijn er op de tweede plaats een aantal die de uitgang -er krijgen, bijvoorbeeld:

blad	*blaojer*	(bladeren)
gat	*gaoter*	(gaten)
hout	*houter*	(stukken hout)
kéénd	*kéénder*	(kinderen)

Voor *ding* werden drie meervoudsvormen genoteerd: *dinger* (spullen), *dinge* (kleren) en *ding* (abstracte zaken). De vorm *dings* (spullen, etenswaar) lijkt qua betekenis ook een meervoudsvorm, maar is van origine een tweede naamval.

Op de derde plaats is er meervoudsvorming op *-es* of *-s*, bijvoorbeeld: *gruuntes, kirres, kniejes* (respectievelijk groenten, keren, knieën) en in het kaartspel *hartes, kleeveres, ruites* (ouder *raotes*), *skuppes.* Volgens De Bont (1962) zijn hier de beide meervoudsuitgangen *-en* en *-s* versmolten, zodat de basisvormen van deze woorden groentens, hartens etc. zouden zijn. Woorden die op *-e* eindigen krijgen meestal een *-s*: *dieptes, gemintes* en ook *hékkes* (hekken, het enkelvoud is in deze dialecten *hékke*).

Vreemd is de meervoudsvorm bij dahlia: *daliasse.* Misschien zijn ook hier beide meervoudsuitgangen versmolten, maar dan in omgekeerde volgorde. Een enkele dahlia kan bijgevolg in ons dialect *dalias* heten. Zo is ook het woord *kannidas*, met meervoud *kanidasse,* gevormd uit Canada, het betekent Canadese populier. *Wéés* is een merkwaardig, vrijwel verdwenen meervoud van *wijf*, vrouw. Heel zelden hoort men, onder meer in het Loosbroeks, de meervoudsvorm *èrms* (armen, in de zin van de ledematen) en *dèrms* (darmen); meestal zegt men echter *èrm* en *dèrm,* ouder is *èèrm* en *dèèrm.*

De *aase* (as, in de betekenis van hetgeen dat na verbranding overblijft), de

zoerkôlle (zuurkool), *fikkers* (vingers), *pèène* (kweekgras, Elymus repens), *éúze* (ozing of euzie, de onderste rand van het dak) en *orte* (kladden, etensresten, Van Dale heeft wel een enkelvoud ort dat afval van hooi e.d. betekent) komen alleen als meervoud voor. Dat geldt eveneens voor de meervoudsvorm *rómme*, waarmee men melk bedoelt, want *mölk* zegt men tegen karnemelk. Dat laatste is een geval van betekenisverschuiving, aangezien *mölk* pas karnemelk ging betekenen toen '...in oostelijk Noord-Brabant de mens tot een sobere levenswijze vervallen [was], waarbij hij alleen karnemelk dronk' (Weijnen 1966: 137). Omdat karnemelk steeds belangrijker werd ten opzichte van 'zoete' melk werd karnemelk datgene wat met *mölk* werd aangeduid. Ongekarnde melk ging vervolgens in het betreffende gebied *rómme* heten. Met *spruite*, dat ook alleen als meervoud wordt gebezigd, bedoelt men boerenkoolplanten (voor de Brusselse spruitjes zegt men *sprötjes*).

Het bijvoeglijk naamwoord

Het bijvoeglijk naamwoord wordt in het Meierijse dialect verbogen en wordt dus aangepast aan het geslacht van het zelfstandig naamwoord. Het is bijvoorbeeld *unnen aawen boêr, unne flinke kèèrel, unne stèrke stoewl* (een oude boer, flinke kerel, sterke stoel). Het al of niet wegvallen van de -n werd reeds besproken in hoofdstuk 3, onder 'Geslacht en verbuiging'. Onzijdige vormen zijn *'n jong kénje, 'n kaoj wijf, 'n gruun vénster* (een jong kindje, kwaad wijf, groen venster). Vrouwelijk zijn de vormen *'n aaw boerin, 'n dèftege daame, 'n hóg kaast* (een oude boerin, deftige dame, hoge kast). In het meervoud spreekt men van *skèrpe mésse* en *lang been* (scherpe messen en lange benen).

Bij vrouwelijke zelfstandige naamwoorden en zelfstandige naamwoorden in het meervoud zien we variatie tusen vormen met en zonder -e, *aaw* tegenover *dèftege*. De -e aan het einde van het bijvoeglijk naamwoord blijft behouden voor vrouwelijke en meervoudige zelfstandige naamwoorden, als deze bijvoeglijke naamwoorden eindigen op p, f, t, d, k, ng en s. Daar komen nog de bijvoeglijke naamwoorden bij die eindigen op het achtervoegsel -ig (dus wel *'n dèftege daame*, maar daarentegen *'n leeg kiest*).

Bijvoeglijke naamwoorden die op een -d eindigen, leveren nog meer vormen op, omdat men bij attributief gebruik de -d- in -j- verandert. Bij predicatief gebruik kan men bijvoorbeeld zeggen *dè is goewd* (dat is goed), maar

men spreekt van *'n kaoj wijf*, *unnen doojen boêr*, *unne wije jas* (een kwaad wijf, een dode boer, een wijde jas). In het Peellands is evenwel de -d- ook bij predicatief gebruik verdwenen: *dè is goe* (dat is goed) tegenover *unne rooje kop* (een rode kop).

Ook *nét* (nieuw; in het Kempenlands is de uitspraak *nééjt*, *niewt* en *nuuwt*) en *oud* kennen meerdere vormen:

'n Nééj pak vur unnen aawen boêr | 'Een nieuw pak voor een oude boer'
Hoe oud zédde gé? | 'Hoe oud ben jij?'
Ze waar òlling in 't nét | 'Zij was helemaal in het nieuw (gekleed)'
't Néts is eraf | 'Het nieuwe is ervan af'

De vormen van nieuw, die op -t eindigen, worden gewoonlijk beschouwd als van oorsprong onzijdige vormen; *nét* is ontstaan uit een verkorting van *nééj* en een achtervoeging van het oude neutrum-achtervoegsel *-d*, dat werd verscherpt tot *-t*.

Typisch voor het dialect van het oosten van Noord-Brabant is het zelfstandig gebruik van het bijvoeglijk naamwoord op de volgende wijze (zie ook hoofdstuk 4):

't Is unnen aaregen inne | 'Het is een aardige ene' (het is een eigenaardig figuur)

Voornaamwoorden

De persoonlijke voornaamwoorden zijn in de eerste naamval enkelvoud *ikke* of *ik*, *gé* of *gij*, *hij*, *zé* en *ut* en in het meervoud *wèllie*, *gèllie* of *gullie*, *zèllie* of *zullie*. Die meervoudsvormen zijn oorspronkelijk samenstellingen met -lie, dat is lieden of lui (*wèllie* is dus eigenlijk 'wij lieden', *gèllie* is 'gij lieden' en *zèllie* 'zij lieden'). In onbeklemtoonde vorm zijn ze *'k*, *ge* of *e*, *hij* of *ie*, *ze* en *'t*, en in het meervoud *we* of *me*, *ge* of *gèllie* en *ze*. Veel van de onbeklemtoonde persoonlijke voornaamwoorden kunnen clitisch voorkomen, dat wil zeggen dat ze aan het voorgaande woord worden gehecht; daarbij kan er dan vaak een samensmelting van aangrenzende klanken plaatsvinden. Enkele voorbeelden:

hé'k, wi'k, za'k, ha'k, dè'k | 'heb ik, wil ik, zal ik, had ik, dat ik'

Ik din't é'k 't kos | 'Ik deed het als ik het zou kunnen'

Hij bént zó lang ès dèttie taaw hi | 'Hij bindt zo lang als (dat) hij touw heeft'

Zumme gòn? | 'Zullen we gaan?'

Gòdde meej? | 'Ga je mee?'

Opmerkelijk bij het laatste voorbeeld, waarin door de aanhechting van het onbeklemtoonde voornaamwoord *e* aan de persoonsvorm 'gaat' *gòdde* is gevormd, is dat daar nóg eens het voornaamwoord gebruikt kan worden: *gòdde gé meej?* (ga jij mee?). Zo staan er eigenlijk twee voornaamwoorden achter elkaar (zo ook *doede géllie dè?* (doen jullie dat?) *zinde gé iets?* (zei jij iets?) enz.). Dit verschijnsel komt uitsluitend in de tweede persoon voor.

In de andere naamvallen zijn de persoonlijke voornaamwoorden *mé* of *mén, aow* (de Kempenlandse uitspraak is *èùw*), *hum, héúr* en *ut*, en in het meervoud *ons, öllie, hullie* (in het Kempenlands ook *hun*). Onbeklemtoond zijn zij *me, oe(w)* (de Kempenlandse uitspraak is *ew*), *em, er* of *der, 't,* en in het meervoud *ons, öllie* en *ze.* Ook zij kunnen aangehecht, clitisch, voorkomen. Enkele voorbeelden:

Is deejs van aow of van mén? | 'Is dit van jou of van mij?'

'k Zal oew's vatte | 'Ik zal je eens pakken'

't Din mén òn öllie dénke | 'Het deed mij aan jullie denken'

'k Hé'm | 'Ik heb hem'

Ge mót unnen appel vur der vatte | 'Je moet een appel voor haar pakken'

Vaak wordt ook een vrouw aangeduid met hij. Weijnen (1987) merkt voor het zuiden van de Meierij voor bezittelijke voornaamwoorden een voorkeur voor de mannelijke vorm, *zen*, op.

Ze vroewge de mister hoe hij 't din en ze bedoelde hullie dochter | 'Ze vroegen de (school)meester hoe hij het deed en ze bedoelden hun dochter'

Ons Drieka hi zen dinge gelijk kepot | 'Ons Drika heeft z'n dingen gelijk kapot (haar kleren zijn allemaal stuk)'

Voor aanwijzende voornaamwoorden gelden de in hoofdstuk 3, onder 'Geslacht en verbuiging' beschreven regels van het woordgeslacht weer: *die-*

jen hakkelaar, *deejzen bok*, *deejs wijf*, *diej non*, *dè jong* en *deejs pèrd*. Ook bij zelfstandig gebruik van deze pronomina zien we het woordgeslacht van de substantieven waarnaar verwezen wordt: *deejzen dokter* en *d'n dieje*; *deejs koew* en *de diej*; *deejs kiendje* en *'t dè*. *D'n deejze* en *d'n dieje* kunnen dus alleen naar mannelijke woorden verwijzen, *de deejs* en *de diej* alleen naar vrouwelijke en *'t deejs* en *'t dè* naar onzijdige. Men zegt *die wil, mag meejdoen* voor 'wie wil, mag meedoen'.

Het aanwijzend voornaamwoord zulke komt niet voor. Men spreekt van *die* of *zó'n*, bijvoorbeeld:

Die héb ik ók een | 'Van zulke heb ik er ook eentje'

Naast de eerder genoemde aanwijzende voornaamwoorden kent men ook nog *ginne*, dat is gene: *ik begien òn dizze kant èn gij òn gin èènd* (ik begin aan deze kant en jij aan die zijde).

De bezittelijke voornaamwoorden zijn *mén*, *aow*, *zén* of *hum*, *heur* en in het meervoud *ons*, *öllie* en *hullie* (in het Kempenlands ook *hun*). Onbeklemtoond zijn ze *men*, *oew* (in het Kempenlands zegt men *ew*), *zen* en *'r*; voor het meervoud zijn er geen andere vormen.

Ook de bezittelijke voornaamwoorden worden verbogen volgens het geslacht van het zelfstandig naamwoord. We spreken van *ménne stoewl*, *mén toffel* en *mén bènkske* (mijn stoel, mijn tafel en mijn bankje). We hebben het over *onze vòdder*, *ons moeder* of *ons grutje* (onze vader, onze moeder, onze grootmoeder), en wanneer jullie er niet bij zijn, roddelen we misschien wel eens over *ölliejen Dórrus*, *ölliej Diejn* en *ölliej durske* (jullie meisje, dat is jullie dochter). In hoofdstuk 3, onder 'Geslacht en verbuiging' schreven we dat de meeste mannelijke verwantschapsnamen echter geen *unne* verdragen; men spreekt bij bezittelijke voornaamwoorden dan ook van *mén bruûr* en *oew vòdder* (Broer komt tevens voor als bijnaam voor de oudste van de zonen uit een gezin; in dat geval komt de uitgang wel achter het voornaamwoord: *onzen Bruûr*). Bij zelfstandig gebruik hebben we het over *de ménne*, *d'n aowe*, *d'n humme* of *de zénne*, *d'n heure*, *d'n onze*, *d'n öllieje* of *d'n hullieje* wanneer we naar een mannelijk woord verwijzen, over *de mén*, *de aow*, *de hum* of *de zéén*, *de heur*, *de ons*, *de ölliej* en *de hulliej* wanneer het aan een

vrouwelijk woord refereert en bij onzijdige woorden over *'t mén, 't aow, 't hum* of *'t zéén, 't heur, 't ons, 't ölliej, 't hulliej.*

D'n onze wordt zonder nadere aanduiding gebruikt voor 'onze vader' of 'mijn man'. Met *de ons* wordt moeder de vrouw bedoeld. Verwijst *de ons* naar een meervoud, dan worden de kinderen aangeduid:

De ons zén dik nogal druk | 'De onze (onze kinderen) zijn dikwijls nogal druk'

Bijzondere constructies zijn de volgende:

Dè's heur d'r fiets | 'Dat is haar fiets' (eigenlijk staat er 'haar haar fiets')
Dè's Bèrte 't zéén | 'Dat is Bert het zijne' (dat is bijvoorbeeld het paard van Bert)

De wederkerende voornaamwoorden zich en -zelf komen niet voor en zijn vervangen door onbeklemtoonde vormen van het persoonlijke voornaamwoord; ze kunnen versterkt worden door er eigen, *èège*, aan toe te voegen. Men zegt dus bijvoorbeeld:

Hij hi gin géld bé'm | 'Hij heeft geen geld bij hem, bij zich'
Ge mót oew èège waase | 'Je moet jezelf wassen'

Ook de onbepaalde voornaamwoorden *ieder* en *élk* geven het woordgeslacht weer: *iederen bal, élken dag, ieder week, élk jaor.* Mannelijk is dus *iedere(n)* en *élke(n)*, vrouwelijk zijn *ieder* en *élke*, de onzijdige vormen zijn *ieder* en *élk.*

Het onbepaald voornaamwoord iemand klinkt in het Meierijs als *iemes*, niemand als *niemes* (maar *(n)iemend* komt ook voor). Het wordt verbogen: *iemeze bang make.*

Uitgestorven Meierijse onbepaalde voornaamwoorden zijn *ielk* (elk) en *ielkendeen* (iedereen).

Bij de vragende voornaamwoorden komt naast de gebruikelijke vormen *wie, wè* (wat) en *wèlke* ook *waffer* of *wèffer* (wat voor) voor.

De waffere hadde gé 't liefst? | 'Welke (wat voor een) zou jij het liefst hebben?'

Werkwoorden

De werkwoorden kunnen worden verdeeld in zwakke werkwoorden, sterke werkwoorden en onregelmatige werkwoorden.

Voor alle werkwoorden geldt dat de tweede persoon meervoud een -t-uitgang krijgt; jullie lopen wordt dus *gèllie lópt*. In enkele gevallen krijgt de derde persoon enkelvoud een umlaut: bijvoorbeeld *hij héngt, hij kömt* en *hij slu* bij de infinitieven *hange, komme* en *slaon*; de -t-uitgang ontbreekt bij deze vervoeging vaak: *hij stu, hij bléf* en *hij zi* (hij staat, blijft, zegt) tegenover *hij makt, hij hòlt* en *hij skèùft* (hij maakt, haalt, schuift).

In sommige gevallen wordt nog een gerundium (een verbogen vorm, vaak de genitiefvorm, van de infinitief) gehanteerd, bijvoorbeeld *ge hét er stélles mi* (je hebt er stellens mee, je hebt er veel mee te stellen), *vur haawes* (voor houdens, om te houden), *ginsgòns heejget gereegend* (gindsgaans heeft het geregend, op de heenweg regende het) of *we gòn loopes* (we gaan lopens, we gaan te voet). Ook in de samenstelling *drinkeskaol* (drinkenskuil, drenkkuil) is er sprake van een gerundium.

Zwakke werkwoorden

De verleden tijd van zwakke werkwoorden wordt net als in het Standaardnederlands met -te of -de gevormd. Werkwoorden in het Meierijs met lange klinkers krijgen vaak verkorting in de vervoeging en het voltooid deelwoord:

maake – ik maak, gij, hij, gèllie makt, wèllie, zèllie maake – ik makte – gemakt (zo ook *raake, staake, kraake*)

haole – ik haol, gij, hij, gèllie hòlt, wèllie, zèllie haole- ik hòlde – gehòld (zo ook *staole* (lijken op))

praote – ik praot, gij, hij, gèllie pròt, wèllie, zèllie praote – ik pròtte – gepròt

preeke – ik preek, gij, hij, gèllie prikt, wèllie, zèllie preeke – ik prikte – geprikt

reepe (met een hoepel lopen) *– ik reep, gij, hij, ript, wèllie, zèllie reepe – ik ripte – geript*

reuke (roken van vlees) *– ik reuk, gij, hij, gèllie rukt, wèllie, zèllie reuke – ik rukte – gerukt* (zo ook *steuke*, aanstichten)

rooke – ik rook, gij, hij, gèllie rókt, wèllie, zèllie rooke – ik rókte – gerókt (zo ook *kloote, doope, stoome, stoowke* en *koowke*)

toone – ik toon, gij, hij tunt, gèllie tónt, wèllie, zèllie toone – ik tunde – getund
kwèèke – ik kwèèk, gij, hij, gèllie kwèkt, wèllie, zèllie kwèèke- ik kwèkte – gekwèkt (zo ook *dèèle*)
gebrèüke – ik gebrèük, gij, hij, gèllie gebrökt, wèllie, zèllie gebrèüke – ik gebrökte – gebrökt

Sterke werkwoorden

De sterke werkwoorden kennen ook vaak klinkerverkorting:

bééte – ik béét, gij, hij, gèllie bét, wèllie, zèllie bééte – ik biejt of *ik beet, gebeejte*
skééne (schijnen) – *ik skéén, gij, hij, gèllie sként, wèllie, zèllie skééne – ik skiejn – geskeejne* (zo ook voor *sléépe*, slijpen)
breeke – ik breek, gij, hij, gèllie brikt, wèllie, zèllie breeke – ik braak – gebroowke (zo ook *spreeke, steeke*)
duike – ik duik- gij, hij, gèllie dökt, wèllie, zèllie duike – ik doewk (in het Kempenlands en Peellands zegt men *ik dook*) – *gedoowke* (zo ook *spuite, sluite, sluipe*)
rèüke (ruiken) – *ik rèük, gij, hij, gèllie rökt, wèllie, gèllie rèüke- roewk – geroowke* (zo ook *krèüpe, zèüpe*)
flaote – ik fluit of ouder *ik flaot, gij, hij, gèllie flöt, wèllie, zèllie fluite* of ouder *flaote – ik floewt, gefloowte*
koope – ik koop, gij kópt, hij kupt, gèllie kópt, wèllie, zèllie koope – ik kocht – gekocht
loope – ik loop, gij lópt, hij lupt, gèllie lópt, wèllie, zèllie loope – ik liep – geloope
geeve – ik geef, gij gift, hij gif, gèllie gift, wèllie, zèllie geeve – ik gaaf – gegeeve
vééne (vinden) – *ik véén, gij, hij, gèllie vént, wèllie, zèllie vééne – ik von(d) – gevonde* (zo ook *bééne*, binden)
skiejte (schieten) – *ik skiejt, gij, hij, gèllie skiet, wèllie, zèllie skiejte – ik skoewt* of *ik skoot – geskoowte*
stoote – ik stoot, gij, hij, gèllie stót, wèllie, zèllie stoote – ik stiejt – gestoote

In een aantal gevallen krijgt de derde persoon enkelvoud geen -t- uitgang.

blééve – ik blééf, gij, gèllie bléft, hij bléf, wéllie, zèllie blééve – ik bliêf – gebleejve
zeige (zeggen) – *ik zeig, gij zeigt, hij zi, gèllie zeigt, wèllie, zèllie zeige – ik zin –*

gezeejd (*zeige* is typisch voor het noordelijkste Meierijs; het Kempenlands en het Peellands kennen *zégge*; zo ook voor *leige*, leggen)
leejge (liggen) – *ik leejg, gij leejgt, hij li, gèllie leejgt, wèllie, zèllie leejge – ik laag – geleege* (*leejge* is typisch voor het noordelijkste Meierijs; het Kempenlands en het Peellands kennen ***ligge***)

Klinkerverkorting treedt meestal niet op voor medeklinkers die gemaakt worden door met de tong een vernauwing in het spraakkanaal teweeg te brengen, zodat er een geruis is te horen, bijvoorbeeld -f-, -v-,-z- en -g-, zoals blijkt uit de volgende voorbeelden:

skèùve (schuiven) – *ik skèùf, gij, hij, gèllie skèùft, wèllie, zèllie skèùve – ik skoewf – geskoowve* (zo ook *zèùge, snèùve, bèùge* en *stèùve*)
plaoze (pluizen) – *ik plaos, gij, hij, gèllie plaost, wèllie, zèllie plaoze – ik ploews – geploowze*
leeve – ik leef, gij, hij, gèllie leeft, wèllie, zèllie leeve – ik leefde – geleefd
blooze (blazen) – *ik bloos, gij, hij, gèllie bloost, wèllie, zèllie blooze – ik bliejs – geblooze*
draage – ik draag, gij, hij, gèllie draagt, wèllie, zèllie draage – ik droewg – gedraage (zo ook *jaage*)
héége – ik héég, gij, hij, gèllie héégt, wèllie, zèllie héége – ik hiejg – geheejge
bedèèrve – ik bedèèrf, gij, hij, gèllie bedèèrft, wèllie, zèllie bedèèrve – ik bedörf – bedörve (zo ook *èèrve, stèèrve*)

Ook in de volgende werkwoorden wordt er niet verkort:

snééje – ik snééj, gij, hij, gèllie snééjt, wèllie, zèllie snééje – ik sniej – gesneeje (zo ook *gléééje, rééje* en *vrééje*)
treeje (treden, lopen) – *ik, gij, hij, gèllie treejt, wéllie, zèllie treeje, ik traaj* of *ik tròj, getròje*

Ten slotte resteren er nog klassen sterke werkwoorden waarvan de klinker al kort is.

hèlpe – ik hèlp, gij, hij, gèllie hèlpt, wèllie, zèllie hèlpe – ik hólp – gehólpe
winne – ik win, gij, hij, gèllie wint, wèllie, zèllie winne – ik wón – gewónne

begiene – ik begien, gij, hij, gèllie begint, wèllie, zèllie begiene – ik begós – begónne

Onregelmatige werkwoorden

De onregelmatige werkwoorden bestaan uit enkele hulpwerkwoorden en een aantal andere werkwoorden.

kunne – ik kan, gij kunt, hij kan, gèllie kunt, wèllie, zèllie kunne – ik kós – gekunne
wille – ik wil, gij wilt, hij wil, gèllie wilt, wèllie, zèllie wille – ik wó – gewille
meuge – ik maag, gij meugt, hij mag, gèllie meugt, wèllie, zèllie meuge – ik moewg – gemeuge
zulle – ik zal, gij zult, hij zal, gèllie zult, wèllie, zèllie zulle – ik zó (geen volt. deelw.)
mótte – ik mót, gij, hij, gèllie mót, wèllie, zèllie mótte – ik moes – gemótte
zén – ik bén of *ik zé, gij, gèllie zét* of *gij, gèllie bént, hij is, wèllie, zèllie zén – ik waar* of *ik was – geweejst*
hébbe – ik héb of *ik hé, gij, gèllie hét, hij hi, wèllie, zèllie hén – ik ha – gehad*

gaon of *gòn – ik gò, gij, gèllie gòt, hij gò* of *hij gi* of *hij gu, wèllie, zèllie gòn – ik gong – gegòn* (*gigget* of *geuget?* betekent gaat het?)
slaon of *slòn*, ouder *sloon – ik slò, gij, gèllie slòt, hij slò* of *sli* of *hij slu, wèllie, zèllie slòn – ik sloewg – geslaage*
staon of *stòn*, ouder *stoon – ik stò, gij, gèllie stòt, hij stò* of *hij sti* of *hij stu, wèllie, zèllie stòn – ik ston – gestaon*
haawe (houden) *– ik haaw, gij, gèllie haawt, hij hélt* of *hij haawt, wèllie, zèllie haawe – ik hiel – gehaawe*
vatte (pakken) *– ik vat, gij, gèllie vat, hij vat* of *hij vét, wèllie, zèllie vatte – ik viejt, gevat*
hange – ik hang, gij hangt, hij héngt, gèllie hangt, wèllie, zèllie hange – ik hong – gehange
skille (schelen) – 't skilt – 't skaaw – geskille

doewn- ik doe, gij doet, hij duu, gèllie doet, wèllie, zèllie doen – ik din – gedaon (*hij duuget* betekent 'hij doet het')

Doewn is in het Oost-Noord-Brabantse dialect een werkwoord met veel verschillende betekenissen.

We doen op haus òn | 'We gaan naar huis toe'
Doe toch 's vórt! | 'Schiet toch eens op'
Och dè duu ammel niks | 'O, dat maakt allemaal niets uit'
Hij duu vórt in gèètekees | 'Hij handelt tegenwoordig in geitenkaas'
't Duu der wè òn | 'Het doet er wat aan', gezegd bij zwaar weer, strenge vorst, enz.

Opvallend vaak en afwijkend van het Standaardnederlands wordt het gebruikt als hulpwerkwoord.

Wèllie doen 'n pötje kaarte | 'Wij spelen een potje kaart'
We dinne z'n best drinke | 'We dronken flink'
Toen dinne ze nog èèges bakke | 'Toen bakten ze nog zelf'

Vooral in kindertaal komen we dit verschijnsel veel tegen:

Doe 's mooi stilzitte | 'Zit eens mooi stil'
Doe 's happe | 'Neem eens een hapje'
Doe 's 'tèttè' doen! | 'Zeg eens "tata" (dank je wel)'

'Lijken' kan men uitdrukken door *staole, beslaachte, lééke* en het oude *léékene.*

't Léékent de pestoor èèges wél | 'Het lijkt de pastoor zelf wel'
Hij stölt krèk op d'n aawe | 'Hij lijkt precies op zijn vader'
Zèllie beslaachte hullie vòdder | 'Ze lijken op hun vader'

Voorzetsels, bijwoorden en voegwoorden

De meeste voorzetsels in het Meierijs zijn gelijk aan die van het Standaardnederlands, maar vermelding verdienen *rontelum 't haus*, dat is rondom het huis, *daor wee'k niks af*, daar weet ik niets van, *toew zen kniejes*, tot aan zijn knieën, en *neeve, néffe* of *bezééje 't haus*, naast het huis. Maar als bijvoeglijk naamwoord komt naast wel voor, bijvoorbeeld in *nòste femielie* (naaste fami-

lie). Ook kent men *te nòsten bééj*, te naasten bij (ongeveer). Met *te* worden overigens ook andere bijwoorden gevormd, bijvoorbeeld *tèènenòn*, te einde aan (achteraan), *te strakke* (straks) en *taaftere*, te achteren (vanmiddag).

Vrijwel uitgestorven zijn de bijwoorden *érgend* en *érrest* (ergens; men zegt nu *érres*). Het bijwoord 'hetzelfde' is in het Meierijs *inter* (eender). Precies hetzelfde heet *haorinter*.

Het begrip 'geheel, helemaal' kan men op veel verschillende manieren uitdrukken: *álling* of *òlling, gaar, hillegaar, hillegans, hillemòl, himmel, klaor, kaol, glad, kas, kuis* en *roop*. Ook 'erg, heel, in grote mate', wordt op veel manieren verwoord: *èrg, gruuwelek, godsgruuwelek, godsgloejend, akkreménties, harstigge, stik, ontaard, onörm* en *onnut*, en kan ook met bastaardvloeken worden uitgedrukt *verdimmes, vergimmes, verdommes, verdjuus, nondejuus, sakkers, verrèkt, verrèkkes, vernaakes* en *verdoories*.

Hij viel in de wittering en gong 'r roop onder | 'Hij viel in de wetering en ging helemaal (kopje) onder'

't Is kas versleejte | 'Het is helemaal versleten'

't Is òlling gruun | 'Het is geheel groen'

't Is akkreménties kaaw | 'Het is heel erg koud'

Dè's verrèkkes skòn | 'Dat is verrekt mooi, dat is erg mooi'

Verkeerd-om wordt bedoeld met de mooie oude termen *aars, aarsum, ouws* en *ouwsum*. Ze zijn verwant aan Oudsaksisch *avuh*, afgeleid van af, waarbij de betekenis zich ontwikkelde van 'afwaarts gekeerd' naar 'verkeerd-om' (en verder naar 'links, linker'). In oudere stadia van het Nederlands kon men bijwoorden afleiden door middel van een achtervoegsel -s, waaruit bijvoorbeeld in het Standaardnederlands *vergeefs, dikwijls* en *trouwens* zijn ontstaan. In de Meierijse dialecten zijn nog enkele relicten bewaard gebleven die niet in het Standaardnederlands zijn doorgedrongen, bijvoorbeeld *onrèns* (*onrèns speule* is onrein, vals spelen), *wijers* of *vérders* (*én vérders gin niews* betekent: en verder, voor het overige, niets nieuws) en *hèrs* of *hèèrs* (hierheen), dat *dist* als synoniem heeft.

Op in bijwoorden wordt soms vervangen door *over*, bijvoorbeeld *opnijt, oowvernijt* voor opnieuw en *opzèèj, oowverzèèj* voor opzij. Bijna is *bekant* (bijkans). *Sówèlle*, somwijlen, maakte een betekenisverschuiving door van 'soms' naar 'wellicht' (en werd van bijwoord van tijd tot bijwoord van

modaliteit). Vorige en volgende week zijn *vurgende week* of *vleej week* (voorgaande of verleden week) en *nééj week* (nieuwe week). Doordeweeks is *swèrres*, hetgeen een verkorte vorm is van 's werkendaags.

De Bont meldt voor het Kempenlands de betekenis 'noch' voor het voegwoord *of* in bijvoorbeeld *ze warren er of ze kwaome* (ze waren er niet en ze kwamen ook niet). Bovendien kan *of* 'overcompleet' gebruikt worden en dat geldt tevens voor *dè(t)*: *ik bén beniewd wa of-ie zégge zal* en *gò 's kééke wie dèt 'r is.* De Bont stelt dat de vergrotende trap niet gevolgd wordt door dan maar door als, *ès*: *hij heejget nog hóggerder és gij* (hij heeft het nog hoger dan jij).

3.2 Woordvorming

De vorming van nieuwe woorden wordt hier onderverdeeld in samenstelling en afleiding. Een samenstelling is een woord dat is gevormd uit twee of meer reeds bestaande woorden (bijvoorbeeld *landhuis*) en een afleiding is een woord dat is gevormd uit een bestaand woord en een voor- of achtervoegsel, dat niet als zelfstandig woord kan voorkomen (bijvoorbeeld *boerderij*).

In de laatste paragraaf komen ontlening, contaminatie en volksetymologie aan de orde; die taalkundige processen kunnen eveneens nieuwe woorden in een dialect doen ontstaan.

Afleidingen

Afleidingen kunnen onderverdeeld worden in de vorming van verkleinwoorden en in overige typen.

Verkleinwoorden

Verkleinwoorden krijgen in de Meierijse dialecten grosso modo het achtervoegsel -ke, dat is ontstaan uit het Middelnederlandse -ekijn. Weijnen (1987) noemt dit achtervoegsel als één van de drie meest typerende kenmerken van de Brabantse dialecten. Als de klinker het toelaat, krijgt hij umlaut.

das	*dèske*
ham	*hèmke*
póp	*pupke*
kop	*köpke*
stoep	*stuupke*
appel	*èppelke*

Umlaut ontbreekt natuurlijk bij andere klinkers, zoals in *vis*, *viske*. Een aantal medeklinkers (de keelklanken, k, ng en g) krijgen -ske en eventueel umlaut bij de vorming van het verkleinwoord:

bak	*bèkske*
gang	*gèngske*
doek	*duukske*
brug	*brugske*

Na woorden met korte klinker die eindigen op l en n, volgt -eke:

kan	*kènneke*
stal	*stèlleke*
bol	*bölleke*
zon	*zunneke*

Als het zelfstandig naamwoord een lange klinker heeft, wordt die vaak verkort in het verkleinwoord. Met umlaut en de verschillende achtervoegsels levert dit bijvoorbeeld op:

haor (ouder *hoor*)	*hurke*	(haar)
haus	*höske*	
boom	*bumke*	
poowk	*pukske*	(pook)
paol (ouder *pool*)	*pulleke*	(paal)

Bij de volgende voorbeelden ontbreekt de umlaut, maar vindt wel de verkorting plaats:

jaor (ouder *joor*)	*jórke* (ouder *jurke*)	(jaar)
klaow	*klòwke*	(klauw)
laoj	*lòjke*	(lade, laatje)
lijf	*léfke*	(lijf, lijfje, maar ook corsetje)
mèùk	*mökske*	(voorraad)
leer	*lirke*	(ladder)
skéúr	*skurke*	(scheur)
muûr	*muurke*	
boêr	*boerke*	

Verkleinwoorden van een aantal zelfstandige naamwoorden met een -d of -s aan het eind kennen geen verkorting. Dat geldt ook voor veel tweelettergrepige zelfstandige naamwoorden:

brood	*bréújke*	
doos	*déúske*	
oojer	*éújerke* of *oojerke*	(ader)

Ook in het paar *oog, éúgske* ontbreekt de verkorting. Soms wordt er in het ene dialect wel en het andere niet verkort, bijvoorbeeld in het paar *kaamer – kimmerke* (Nistelrode) tegenover *kaamer – kèèmerke* (Rosmalen).

Als het zelfstandig naamwoord eindigt op een -t of -d, is -je meestal het achtervoegsel bij de vorming van het verkleinwoord; ook daarbij kunnen klinkerverkorting en umlaut voorkomen:

poot	*pótje*	
krant	*krèntje*	
pad	*pèdje*	
gèèt	*gètje*	(geit)
meid	*mèdje*	
kiest	*kiesje*	(kist)

Het verkleinwoord van *lied* is volgens De Bont (1958) evenwel *liejke*; in het Noord-Meierijs zegt men *liedje*.

Voor het merendeel van de woorden met -n aan het woordeinde en een lange klinker geldt dat ze -tje in plaats van -ke krijgen:

steen	*stintje*
haon	*hòntje*

Woorden op -n met een korte klinker krijgen zoals gezegd -eke: *kan-kènneke*. De Bont vermeldt in zijn grammatica dat er in de Kempenlandse dialecten bovendien nog enkele woorden op -l zijn die -je kunnen krijgen, zoals *zaol-záltje* (zadel) en ***stoewl-stuultje*** en hij heeft in zijn lexicon ook *pool-póltje* (paal). In het Noord-Meierijs spreekt men echter van *zòlleke*, *stuuleke* en *pulleke*, terwijl het Peellands niet alleen *stuulke* heeft, maar ook *binke* (voor beentje).

Overige afleidingen

Waarschijnlijk zijn de achtervoegsels *-eg*, *-seg* en *-èchteg*, die worden gebruikt bij de vorming van bijvoeglijke naamwoorden, de meest productieve achtervoegsels in de Oost-Noord-Brabantse dialecten.

Het achtervoegsel *-eg* wil een kwaliteit aangeven: *dèmpeg* (kortademig), *kèlteg* (kouwelijk, gevormd uit *kèlt*, kilte), *gisteg* (letterlijk geestig, betekent slim), *vernéndeg* (venijnig, vinnig), *skeujteg* (royaal), *birreg* (bronstig van varkens), *pèèrdeg* (bronstig van paarden), *spulleg* (bronstig van koeien), *verskilleg* (verschillend), *nuuvreg* (ijverig), *glatteg* (glad) en *iggòlleg* (gelijkmatig, gevormd uit egaal). Een enkele keer is ook *-ereg* in deze gevallen mogelijk: naast *skeujteg* komt *skeujtereg* voor met gelijke betekenis.

Als *-seg* wordt aangehecht aan bijvoeglijke naamwoorden, wordt de betekenis van dat grondwoord vaak afgezwakt: *dunseg* (dunachtig) en *zoerseg* (zurig). Lijkend op een bepaalde kleur wordt gezegd als *blauwseg* (blauwachtig), *gilseg* (geelachtig), *gruunseg* (groenachtig), *rójseg* (roodachtig) en *witseg* (witachtig).

Van iemand die niet kerks is, zegt men wel *d'n diejen is nie zó kérkèchteg* en van iemand die niet graag bidt, zegt men *hij is nie bidèchteg*; van iemand die niets moet hebben van het caféleven, heet het wel dat die *nie kroegèchteg*

is. Opvallend is daarbij dat *-èchteg* zowel achter een zelfstandig naamwoord, een bijvoeglijk naamwoord als achter de stam van een werkwoord geplakt kan worden. Zo kan men zeggen dat iemand niet *boekèchteg* of niet *leesèchteg* is. De betekenis is dat bedoelde persoon niet graag leest.

Als *-èchteg* wordt aangehecht aan bijvoeglijke naamwoorden, ontstaat er een afzwakking van de betekenis van het grondwoord, net als we zagen bij *-seg*: *aawèchteg* (ouwelijk), *bangèchteg* (bangelijk) en *kaawèchteg* (kouwelijk). Als het grondwoord een zelfstandig naamwoord is, wordt de betekenis vaak 'aangetrokken tot -': *dèùfèchteg* (aangetrokken tot het houden van duiven), *tóneelèchteg* (aangetrokken tot toneel) of *kiendjesèchteg* (gesteld op kleine kinderen). Wanneer een werkwoord het grondwoord vormt, is de betekenis het best te omschrijven met 'geneigd tot': *dutselèchteg* (geneigd te suffen, sullig), *bèmmelèchteg* (geneigd te bungelen of rond te hangen), *geefèchteg* (royaal) en *skreekèchteg* (schreeuwerig). Er zijn evenwel gevallen waarbij deze betekenis ontstaan is met een zelfstandig naamwoord als grondwoord, bijvoorbeeld *moejerèchteg* (bemoederend) en *skoojerèchteg* (geneigd tot schooien), maar waarschijnlijk zijn deze afgeleid van werkwoorden die van een zelfstandig naamwoord werden afgeleid (schooieren en moederen; ze staan in Van Dale).

Van de meeste bijvoeglijke naamwoorden op *-eg*, *-seg* en *-èchteg* kunnen door achtervoeging van *-hèd* weer zelfstandige naamwoorden gemaakt worden, bijvoorbeeld *dunneghèd* (dunnigheid, vloeibare spijs), *aareghèd* (aardigheid, plezier), *gruuneghèd* (groente) en *gruunseghèd* (groenachtigheid), *dutselèchteghèd* (sulligheid) en *kéénderèchteghèd* (kinderachtigheid). Een mooie term is ook *skeviereghèd* (baldadigheid), dat ook wordt uitgesproken als *skevieleghèd*, *skevielekeghèd* of *skevuureghèd*; mogelijk hangt het samen met het standaardtaalwoord schofferen of het in de Antwerpse Kempen gekende *schavelen* (regelen, maar ook stelen en schimpen). In het Kempenlands spreekt men de -d van *-hèd* niet uit: *röweghè* (ruwigheid, onkruid, kreupelhout) en in het Peellands ontbreken de samentrekking van tweeklanken tot één klank en de verkorting, zodat *-hèd* als *-haajd* klinkt: *gruuneghaajd* (groenvoer).

Productief zijn afleidingen op *-erééj* en *-derééj*. Zowel werkwoorden als zelfstandige naamwoorden kunnen het grondwoord vormen, bijvoorbeeld: *aawhoerderééj*, *skééterééj*, *smérlapperééj* en *deugnieterééj*. *Dè's luiszakkerééj* zegt men van vandalenstreken. *Jongezerééj* betekent kattenkwaad. De beteke-

nis is bij de zelfstandige naamwoorden dus vaak 'streken van -'. De Bont noemt daarnaast ook afleidingen waarbij verzameltermen worden gevormd, zoals *bosserij* (bossen) en *blinkenderij* (alles wat aan een fiets blinkt).

Met het zeer productieve voorvoegsel *ge-* kunnen van werkwoordstammen zelfstandige naamwoorden met negatieve gevoelswaarde worden gemaakt, waarbij de nadruk ligt op 'alsmaar -', bijvoorbeeld: *ge-aawbèt* (geklets), *geduvel, gedonder, gedrèèn* (gezeur), *gefiep* (geklets), *gefriemel, gefrot* (gepruts), *gegrééns* (gemopper), *gejank, gekloot* (geklungel), *gekréngel* (gekronkel), *gekwèèk* (geschreeuw), *geleuter, gelieg, gemaaw* (gezeur), *gemier* (drukte maken), *gemeut* (geklets), *gepits* (moeizaam eten), *geplaog, gepoelie* (geknoei met water), *gesakker* (gevloek), *gesèmmel* (getreuzel), *geskój* (geschooi), *geslörp, gestèchel* (bekvechterij), *gevrèèl* (geklier), *gewiebel, gezeever* en *gezeur*. *G(e)rèèj* is gerei, spul, niet te verwarren met *gerééj*, gerij, rijtuig.

De werkwoordstam kan ook op zichzelf als zelfstandig naamwoord gebruikt worden en dan de daad van de handeling uitdrukken (*ge bént nog òn de lees?* je bent nog aan het lezen?) of het instrument (*kwèèk* is een grof woord voor de mond, waarmee men kan schreeuwen, *kwèèke*). Op de derde plaats kan het ook aanduiden wie of wat de handeling verricht (*'n kwèèk* is behalve een grof woord voor mond ook een woord voor een vrouw die luidruchtig is; *'n goej maos*, een goede muis, dat is een kat die goed muist, muizen vangt).

Het voorvoegsel *ge-* wordt in combinatie met het achtervoegsel *-te*, meestal verkort tot *-t*, gebruikt om verzamelwoorden te vormen, bijvoorbeeld: *gediert* en *gewörmt* (lastige insecten), *gewölft* (gewelven), *gebékt* (baksel) en *gebont* (gebinte, balkwerk). Ook in afleidingen van bijvoeglijke naamwoorden, bijvoorbeeld *hult* (holte, laagte) en Kempenlands *röcht* (ruigte, (veld met) onkruid), is *-te* tot *-t* verkort.

Het achtervoegsel *-òzzie* of *-ázzie*, van -age, wordt waarschijnlijk naar analogie van het uit het Frans ontleende *petòzzie* (stamppot; van potage) en *boskázzie* (geboomte; van Oudfrans *boscage*) geplaatst na bijvoeglijke naamwoorden en zelfstandige naamwoorden: *rewòzzie* of *rouwòzzie* (warboel, onkruid), *klènnòzzie* (kinderschaar) en Peellands *klirrázzie* (kleding). Ook *riskòssie* (risico) is zo tot stand gekomen.

Afleidingen met -er of -aar, die vaak de handelende persoon aangeven, krijgen in het Meierijs na -l- of -n- een extra -d-: *misdiender* (misdienaar),

wielrénder, métselder (metselaar), *rèmmelder* of Peellands *rajmelder* (rammelaar, mannelijke haas of konijn), *mölder* (molenaar én meikever), *Ieteljaander, sokkeverròlder* (sokkenverruiler, sufferd) en misschien hoort ook *malder* (merel) daarbij (Swanenberg en Swanenberg 1998). Daarenboven wordt dat achtervoegsel -er vaak voorzien van een -d: *pitserd* (iemand die moeizaam eet), *braojerd* (prutser) en *malderd* (merel).

De Meierijse dialecten kennen een drietal stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden die met het achtervoegsel *-eren* gevormd worden: *glaozere, houtere, steenere*. De Bont vermoedt dat ze afgeleid werden van de oude meervoudsvormen op *-er*, maar noemt als voorbeelden enkel *glaozer* en *houter*; de meervoudsvorm *steener* komt niet voor (het meervoud van *steen* is ongewijzigd *steen*) en *steenere* zou dus naar analogie van de andere gevormd moeten zijn. In het Duits kent men ook de meervouden *Gläser* en *Hölzer*, maar weer niet *Steiner*; desondanks komt ook in het Duits naast *gläsern* en *hölzern* een bijvoeglijk naamwoord *steinern*, 'stenen, van steen' voor.

Afgeleide werkwoorden zijn bijvoorbeeld de frequentatieve werkwoorden die *-eren* of *-elen* achter een werkwoordstam krijgen; frequentatieven drukken herhaling uit. Voorbeelden zijn *brussele* (verkruimelen, vergelijk brijzelen, bij brijzen), *dutsele* (suffen, bij dutten), *knoepere* (knabbelen), *dabbere* of *dèbbere* (in de modder stappen, baggeren, bij dabben), *stèchele* (redetwisten, bij steken) en *zwiemele* (heen en weer gaan, bij Middelnederlands *zwimen*). Ook *vrèèle* (wringen, irriteren, uit vreigelen) en *rèère* (uit rijderen, bij rijden, in de betekenis van bibberen (Crompvoets e.a. 2000)) horen bij deze frequentatieven.

Samenstellingen

In het Oost-Noord-Brabants worden veel samenstellingen gevormd met *-kónt, -kloot* en *-bóks* (broek). Meestal worden zij gekoppeld aan de stam van een werkwoord. De betekenis is steeds 'iemand die veel -'. Ze hebben hun oorspronkelijke betekenis van lichaamsdeel of kledingstuk verloren. Zo kennen we bijvoorbeeld *bófkónt* (gelukzak), *frotkónt* (rommelmaker), *giebelkónt* (giechelaar), *gréénskónt* (mopperaar), *klètskónt* (klikspaan) en *lulkónt* (onzinprater). *'n Moeierskónt* valt uit de toon, omdat we hiermee iemand

bedoelen die een voorliefde heeft voor zijn of haar moeder. *Kloot* ligt in hetzelfde betekenisveld als *-kónt*: *drèènkloot* (dwingend zeurend kind), *vrèèlkloot* (iemand die graag wringt en irriteert) en *zwètskloot* (opschepper). Bij zelfstandige naamwoorden op *-bóks* is de betekenis identiek: *giebelbóks, jankbóks, lulbóks, pisbóks, skéétbóks, zeurbóks.*

Ook samenstellingen van bijvoeglijke naamwoorden met het zelfstandige naamwoord *kèèj-*, kei-, hebben als eerste deel een woord dat zijn oorspronkelijke betekenis verloren heeft en nu alleen versterkende betekenis heeft. *Kèèjdood, kèèjleeg, kèèjslap* betekenen heel dood, leeg of slap. (De Bont noemt nog *wonder-, stik-, stront-* en *vèrkes-*, maar die zijn veel minder frequent). Samenstellingen met *heg-* of *haok-* hebben ook een nieuwe betekenis gekregen; dit keer is dat een pejoratieve (dat is minderwaardigheid uitdrukkend): *hegmulder* (aan lager wal geraakte, zwervende molenaar), *hegnééjster* en ook *haokweuw* (ongehuwde moeder, haagweduwe). Vergelijk ook Standaardnederlands hagepreek en -prediker, waarin hage- iets onwettigs of verdachts suggereert.

Werkwoorden die een aanvangende handeling uitdrukken, worden gevormd met aan-, bijvoorbeeld: *ònvaore* (wegrijden met paard en kar, vertrekken), *òngaon* (beginnen, aanslaan van een hond gezegd), *ònèùre* (zwaar worden, letterlijk aanuieren) en *òntreeje* (te voet vertrekken).

Ontlening, contaminatie en volksetymologie

De Franse taal heeft nogal wat sporen achtergelaten in de Brabantse dialecten, met name in de vorm van ontleningen, waarbij de Franse woorden werden aangepast aan de Brabantse tongval. Zuidelijk Nederland is in het verleden op verschillende manieren veel met het Frans in aanraking geweest. De Nederlanden stonden een tijd lang onder het gezag van het Henegouwse en het Bourgondische Huis. Natuurlijk heeft later in de Napoleontische tijd het verblijf van Franse huurtroepen en de bezettingstroepen in ons gewest zijn sporen achtergelaten. Bovendien mag de import van Franse woorden door onze zuiderburen niet vergeten worden. Bij de hogere standen was het daarenboven de gewoonte Frans te spreken en te schrijven, al sinds het begin van de veertiende eeuw.

Veel werkwoorden van Franse origine zijn gemakkelijk herkenbaar aan de uitgang -eren (zij zijn afgeleid van een Frans werkwoord op -er). Voorbeelden zijn *akkerdeere* (goed met elkaar overweg kunnen, van Frans *accorder*), *affeseere* (opschieten, voortmaken, van *avancer*), *(òn)rikkemendeere* (aanbevelen, van *recommander*), *klazzineere* (gewichtig praten, van *collationer*) en *trappeere* (betrappen, van *attraper*). *Limmeneere* (feestvieren) wordt in verband gebracht met *illuminer* (de verlichting ontsteken), maar een volksetymologisch verband met de feestdrank *limmenaade* lijkt daarbij niet geheel onwaarschijnlijk.

De schoudermantel van de Franse vrouwelijke pelgrim leeft voort in de *pèllerien* (ook *pèlderien, pèlleriem* en *pèlderiem,* schouderdracht behorende bij de oorspronkelijke kleding van de Brabantse boerin; van *pèlerine*). Het oude boerenfrontje heet *ziemezètje* (Frans *chemisette*). Ons grootje had nog een *rittekuuleke* (Frans *reticule*: damestasje); verkleinwoorden van deze leenwoorden maken gaat op zijn Meierijs, zoals u ziet. Oudere Brabanders kennen het woord *kasjeneej* nog voor de halsdoek (*cache-nez*). *Ònjeklònje* is de fraaie vervorming van eau de cologne. *Kanterfoor* is gevormd van Frans *contrefort,* dat hielstuk van een schoen betekent. Kleding en schoeisel moest je *menteneere* (onderhouden, van *maintenir*), zo leerden wij. Alles moest *nòvvenant* zijn (naar verhouding, *à l'avenant*).

Inmiddels passeerden al twee contaminaties de revue: *ònrikkemendeere* (aanbevelen en *recommander*) en *nòvvenant* (naar en *avenant*). Andere voorbeelden van contaminaties bij ontlening zijn *verassereere* of *verastereere* (ver- van verzekeren en *assurer*), *verrinneweere* (ver- van vernielen en *ruiner*), *gortvernondejuu* (basterdvloek uit godverdomme en nondejuu, *nom de Dieu*) en *meepesant* (in het voorbijgaan; uit mee en *en passant*), dat ook als *impesant* is ontleend.

We kunnen *sjans (chance)* hebben als we op *sjanternèl* gaan (op vrijersvoeten zijn, op stap gaan; Frans *chanterelle*: lokvogel). De negatieve termen *kernállie (canaille)* voor een kreng van een vrouw en *flantoet* voor een onverschillige flodder (*à la flan tout*: op goed geluk) gaan eveneens terug op het Frans. Wanneer we onze bekomst hebben van iemand, laten we hem *bezjoêre* (barsten, *bonjour*). Tegen kleine kinderen werd wel gezegd: *doe 's mooi sjoêre*! (dag zeggen). We kunnen bij iemand in de *pèrmetòzzie* zitten en bedoelen dan dat we verwant zijn (Frans *parentage*); *apperènsie* maken betekent aanstalten maken of voorbereidingen treffen (Frans *apparence*: schijn; de be-

tekenis is hier flink verschoven); we kunnen ergens op de *toerlevans* aanwaaien (op de bonnefooi; *tourne-vent*). *Sebiet* betekent dadelijk, aanstonds en komt van *subit*. Een vork is een *verkèt* (Picardisch *fourquet*).

In Den Dungen werd de uitdrukking *koestermie gòn* opgetekend. Is dat eerste woord een verbastering van *se coucher au lit* of heeft het wat van doen met *koets*, bedstede, dat Verster in 1776 noteerde voor Hoogstraten? Dat woord is ontleend aan het Oudfranse *couche* en bleef bewaard in *béddekoets*.

Het kaartspel rikken levert in het Oost-Brabants dialect de volgende woorden op die teruggaan op het Frans: *meléúr* (drie azen, Frans *malheur*), *piek* (een slag halen, Frans *piquer*), *miezèère* (geen enkele slag halen, Frans *misère*), *affendans* (negen slagen halen, Frans *abondance*).

Het woord *kaskenate* (in het Kempenlands ook gezegd als *kasgenooj*) wordt vooral gebruikt in de combinatie *kaskenate vèèl hebbe* en betekent kapsones. Het Franse woord aan de basis is *gasconnade* dat opschepperij betekent (in Gascogne zou men veel opscheppen over de denkbeeldige rijkdom van het gewest). *Swiet* (uit Frans *suite*: gevolg) wordt gebruikt als synoniem van *kaskenate*. Misschien waren het dingen van niet veel belang, van weinig *petansie* (Frans *importance*), maar toch.

Wanneer men vraagt of er veel Franse invloed in de Brabantse dialectwoordenschat is, kan het antwoord eigenlijk alleen maar *sjuust* (Frans *juste*) zijn.

Wanneer alles uiteindelijk op hetzelfde neerkomt, zegt men wel dat het *een toet mèm* is (Frans *tout le même*). Men zegt ook *een tiet* of *tut mèm* waarbij *tiet* en *tut* wordt ervaren als synoniem voor *mèm* (borst, tepel). *Vievedevos* (Frans *de vive force*: met geweld) betekent vlug. Ook in uitdrukkingen als *van die kom sa* (zulke; Frans *si comme ça*) en *van de lantèère* (Frans *ventre à terre*: heel hard) en *travveljee d'n boef* (Frans *travailler comme un boeuff*, werken als een os) zit een Franse oorsprong verborgen. Ze hebben een volksetymologisch karakter en dat komt nog sterker naar voren in *voowgeljèère* (Frans *volière*, met *vogel* in verband gebracht), *grazon* (Frans *gazon*, met *gras*), *rontonde* (Frans *rotonde*, met *rond*) en *stoldeere* (Frans *solder*, met *stollen*). Een aardige volksetymologie is ook het Gemertse *pèrsbrunghèèjlege* (letterlijk paardsbruinheilige, voor de akkermunt); dit dialectwoord is ontstaan uit paardsbrunel, een samenstelling van de naam van een plant, de brunel, die nauw verwant is aan de akkermunt, met paards-, waarmee nutteloosheid kan worden aangeduid. Volksetymologie wordt veroorzaakt doordat de be-

tekenis van een dialectwoord niet meer begrepen wordt. De Meierijse boomnaam *hirrenteen* (letterlijk herenteen) is een dergelijke verbastering van *herenteer*, een Brabants dialectwoord voor de haagbeuk (Carpinus betulus). *Herenteer* is een samenstelling met -*teer*, een oud woord voor boom (vergelijk Engels *tree*), en *her*-, een oud woord voor haagbeuk. Dat woord is verwant aan Latijn *carpinus* en aan het Franse *charme* (in de betekenis van haagbeuk; niet bedoeld is natuurlijk het gelijkluidende charme in de betekenis van bekoring, aantrekkelijkheid). De -c- is in die woorden vervangen door -h- na de Germaanse klankverschuiving, vergelijk *canis* en *chien* met *hond* en *centum* en *cent* met *honderd*.

Ontleningen uit het Duits zijn zeer zeldzaam. Een stropdas wordt soms *slieps* (Duits *Schlips*) genoemd. Een ander voorbeeld is *girlits*, de Noord-Meierijse naam van de Europese kanarie (Serinus serinus, een in Brabant zeldzame vogel, verwant aan de tamme kanarie). In het Duits heet hij *Girlitz*; in Den Dungen werd het geïnterpreteerd als persoonsnaam: *gilles* (WBD: aflevering Vogels).

4. Zinnen

Een opmerkelijke Meierijse zinsconstructie die in het Standaardnederlands niet voorkomt, is het gebruik van het onbepaald voornaamwoord *een* als een steunwoordje na een zelfstandig naamwoord of een zelfstandig gebruikt bijvoeglijk naamwoord:

't Waar zó'n goej wéfke een | '"Het was zo'n goed wijfje een" (het was zo'n sympathiek vrouwtje)'
't Is unnen aaregen inne | '"Het is een aardige ene" (het is een eigenaardig figuur)'

Het lijkt wat op de Engelse constructie *that's a beautiful one*, maar die schijnt beperkt te zijn tot zelfstandig gebruikte bijvoeglijke naamwoorden.

Dit verschijnsel gaat vaak samen met de herhaling van het onbepaald lidwoord *'n*. De eerste twee voorbeelden uit *Èige grèij* hieronder hebben weer het zojuist genoemde onbepaald voornaamwoord aan het zinseinde én een herhaling van het lidwoord, het derde voorbeeld heeft alleen die herhaling en het vierde heeft die herhaling zelfs twee keer.

't Waar zó'n goej 'n wéfke een | '"Het was zo'n goed een wijfje een" (het was zo'n sympathiek vrouwtje)'
Zó'n jong 'n ding een | '"Zo'n jong een ding een" (zo'n jong kind)'
Zó'n mooi 'n bisje | '"Zo'n mooi een beestje" (zo'n mooi beestje)'

Wè'n lillek 'n zoêr 'n weer | '"Wat een lelijk een zuur een weer" (wat een vies, guur weer)'

Weer een ander *'n* is overigens verantwoordelijk voor constructies als *ik kom 'n zondag* (ik kom aanstaande zondag) en *'n Mòndeg weejt ik 't* (komende maandag weet ik het). Volgens Weijnen (1996) is dit *'n* een oud voorzetsel dat zowel aanstaande als verleden betekenen kan, en dat tevens bewaard bleef in *ewég*, dat weg (als bijwoord) betekent, vergelijk Middelnederlands *enwech* en Engels *away*.

Syntactisch gezien lijkt de eerstgenoemde constructie van het type *'t Is unnen aaregen inne* wel wat op andere constructies met voornaamwoorden en zelfstandige naamwoorden aan het zinseinde, waarvan De Bont (1962) er enige laat zien:

Ge zweet eraf gé | '"Je zweet eraf jij" (jij zweet ervan)'
Die zó't ók próbeere den dieje | '"Die zou het ook proberen, de die" (hij zou het ook proberen, die kerel)'
Die hébbe 't goewd b'ons die manne | '"Die hebben het goed bij ons die mannen" (die mannen hebben het goed bij ons)'

De positie aan het zinseinde is blijkens deze gegevens in het Oost-Brabants uitermate geschikt voor het leggen van extra nadruk op een bepaalde woordgroep uit de zin; deze positie wordt wel de uitloop genoemd.

In de Oost-Brabantse dialecten komen dubbele en meervoudige ontkenningen voor. Deze moeten worden ingedeeld in twee typen, waarvan de eerste weer aansluit bij het zojuist opgemerkte verschijnsel met een woord in de uitlooppositie. Zulke ontkenningen worden versterkt door hun dubbele of meervoudige karakter.

D'r kwaamp nojt niemes nie | '"Daar kwam nooit niemand niet" (daar kwam nooit iemand)'
Hier gebéúrt ók nojt niks nie | '"Hier gebeurt ook nooit niets niet" (hier gebeurt ook nooit wat)'

In combinatie met het woord *ook* ontstaan dan wel eens reeksen van wel vijf woorden. *Ik doeget ók nie ók nie ók* en zonder de ontkenning *ik doeget ók ók ók* klinken in ons dialect absoluut niet overdreven, maar zijn gewone uitdrukkingen om aan te geven dat men na overweging iets uitdrukkelijk weigert of dat men na lange twijfel tot een positief besluit is gekomen.

Dit eerste type van dubbele ontkenning komt echter ook zonder woorden in de uitloop-positie voor.

't Is daor niks gin skònnighèd | '"Het is daar niets geen schonigheid" (het is daar helemaal niet proper)'

Hij ha ginnins gin döbbeltje op zak | '"Hij had geeneens geen dubbeltje op zak" (hij had niet eens een dubbeltje op zak)'

Het tweede type van dubbele ontkenning is die van het type *en...niet*, dat eenieder wel kent uit het Middelnederlands. Het is een uitstervend relict in ons dialect. Zegswijzen als *hij en ha nie* (hij had het niet) en *ik en doeget nie* (ik doe het niet) worden nauwelijks nog gehoord of zijn al verdwenen, maar enkele tientallen jaren terug maken Weijnen (1966) en De Bont (1959) nog melding van dit zinstype voor onder meer Reek, Venhorst en Oerle.

Er zijn tal van plaagantwoorden of afjachten in omloop in de Brabantse dialecten. Een afjacht (of dooddoener) is een ruwe behandeling met onheus taalgebruik. De antwoorden zijn dus vaak nors en bits, maar toch kan een zekere humor dit afsnauwen niet ontzegd worden.

Bij de vraag *'Hoe laot is 't?'* kon men als antwoord bijvoorbeeld krijgen:

kwart oowver d'n bult, 't hi krèk gespuld | 'kwart over de bult, het heeft zojuist gespeeld'

kwart oowver 't hénnegat, téd um d'n haon te mèlke | 'kwart over het hennengat, tijd om de haan te melken'

zó laot ès de klok wéést | 'zo laat als de klok wijst'

unne goeien téd um lòtter te worre | 'een goede tijd om later te worden'

kwart over de gèètekoj, 't hi krèk gekeuteld | 'kwart over de geitenkooi, het heeft zojuist gekeuteld'

kwart vur 't gat ès ge d'r oew haand veur haauwt | 'kwart voor het gat als je je hand ervoor houdt

e ketiejer vur 't kakke, dan hédde nog téd um ew broewk los te doewn | 'een kwartier voor het kakken, dan heb je nog tijd om je broek los te maken'
nèt zo laot as giesteren um deejzen téd | 'precies zo laat als gisteren om deze tijd'

Na de vraag '*Hoe oud bénde?*' kon volgen: *'t hultje va me gat stinkt van aawerdom* (het holletje van mijn gat stinkt van ouderdom) of *ik zé zó oud ès m'n haand, mar nie ès m'n taand, m'n neus en m'n órre zen op dezèlfden dag gebórre* (ik ben zo oud als mijn handen, maar niet als mijn tanden, mijn neus en mijn oren zijn op dezelfde dag geboren).

De vraag: '*Wè bénde òn 't maoke?*' levert de afjacht:

'n klink op 'n ganzekooj | 'een klink op een ganzenkooi'
'n vrélleke vur aow éúgskes | 'een sluitwerveltje voor jouw oogjes'
'n hengsel vur de gèètestart | 'een hengsel voor de geitenstaart'
ik zé de gèèt òn 't huuje (mar ze wil nie vort) | 'ik ben de geit aan het hoeden (maar ze wil niet vooruit)'

Op de vraag: '*Wè gòdde gé doewn?*' (wat ga jij doen?) hoorde je wel:

den aop vlooje; wilde gé 't stèrtje vaast haawe? | 'de aap vlooien; wil jij het staartje vasthouden?'
den aop vlooje, ès ge meegòt meugde gij sènte skooje | 'de aap vlooien, als je meegaat mag jij centen schooien'
poepen in unnen aawe skoewn! | 'poepen in een oude schoen'
de zon ötsteeke um ze te verzétte! | 'de zon uitsteken om ze te verzetten'
leer haole vur nééj katteskoewn! | 'leer halen voor nieuwe kattenschoenen'
fietsen op 't plat dak! | 'fietsen op het platte dak'
flodderbónneskél verkoope | 'tuinbonenschil verkopen'
zoerkólle ùt de waors haole | 'zuurkool uit de war halen'
sokke nummere op nummer honderd! | 'sokken nummeren op nummer honderd'
ès ge 't raojt, krégde de hélft! | 'als je het raadt, krijg je de helft'
(bij de laatste twee antwoorden gaf men aan dat men naar de wc ging)

Na een vraag *'Wè eete we te middeg?'* luidde de afjacht:

spèkstrèùvenhèùskes | 'spekpannenkoekenhuisjes'

'n burd wòssem mi 'n haonenèèj! | 'een bord wasem met een hanenei'

gebakke leersporte mi pikkerdraod! | 'gebakken laddertreden met prikkeldraad'

gebraoje hoepelstokke mi gestoofde stadsgezichte | 'gebraden hoepelstokken met gestoofde stadsgezichten'

gebakke vliegekuntjes mi buukemburriebréèj | 'gebakken vliegenkontjes met beukenberriebrei'

gèètevlis mi nijskierrige hundjes! | 'geitenvlees met nieuwsgierige hondjes'

gestampt glas mi kopspijkerkes! | 'gestampt glas met kopspijkertjes'

gort mi lampenóllie èn wè ge wijers op oew burd krégt | 'gort met lampenolie en wat je verder op je bord krijgt'

husse mi flusse mi vraogstart d'r tusse! | 'hussen met flussen met vraagstaart (vraagteken) ertussen'

husse mi flusse mi oew neus d'r tusse! | 'hussen met flussen met je neus ertussen' (daarbij kneep men de vrager in de neus)

husse mi tusse mi lang starte! | 'hussen met tussen met lange staarten'

husse mi pindrolle èn hangórre! | 'hussen met pindrollen en hangoren'

hopstrèùf mi krinte èn kérmiskarse! | 'hoppannenkoek met krenten en kermiskaarsen'

hérringbiest mi maozestèrtjes! | 'haringbiest met muizenstaartjes'

ribkes van de gèètenbók! | 'ribjes van de geitenbok'

hénnenbiest mi kattemèmme! | 'hennenbiest met kattentepels'

hots-kots mi spiets! | 'hots-kots met spuug'

koeie-èùr mi gèètesaus! | 'koeienuier met geitensaus'

kattekeutelkes mi eek! | 'kattenkeuteltjes met azijn'

maozemèmkes mi kaboutervuutjes! | 'muizentepeltjes met kaboutervoetjes'

spring-oowver-den-hèrd | 'spring over de haard'

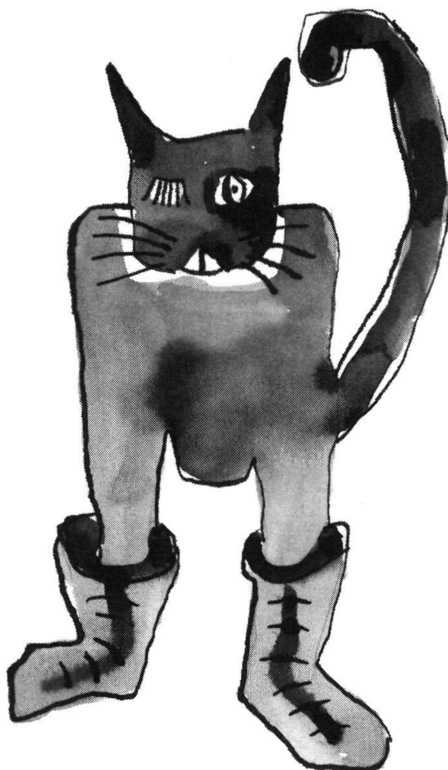
spring dur d'n hèrd ègge'm kréége kunt! | 'spring door de haard als je hem krijgen kunt'

spring dur d'n hèrd mì bèùkpéén! | 'spring door de haard met buikpijn'

spring oowver d'n hèrd, dan hoeve we gin skóttele te waasse! | 'spring over de haard dan hoeven we niet af te wassen'

frikandèlle mi hangórre! | 'frikadellen met hangoren'

stront mi striepkes! | 'stront met streepjes'

Leer haole vur nééj katteskoewn!

stront mi striepkes èn ongereejge riepkes! | 'stront met streepjes en aangeregen reepjes'

stront mi kietelkèèjkes! | 'stront met kiezelsteentjes'

't lèkkerste 't leste! | 'het lekkerste het laatste'

wè de pot skaft! | 'wat de pot schaft'

Op de vraag: '*Wè zégde door?*' (wat zeg je daar?) laat men de afjacht: *hons-konte!* of *of ge worst lust!* volgen en op de vraag: '*Wòr gòdde hinne?*' (waar ga je heen?) volgen de afjachten:

nor Bommelskonte, drie uure boowve de hél | 'naar Bommelskonten, drie uur boven de hel'
nor Bommelskonte, pèirdemoppe rape | 'naar Bommelskonten, paardenmoppen rapen'
nor Oss um de stier te mèlke | 'naar Oss om de stier te melken'
nor Boekelmèrt um gèète te koope | 'naar Boekel-markt om geiten te kopen'
tebak haole bé de Drumknaawers (in Gimmert) | 'tabak halen bij de Drumknauwers (in Gemert)'
nor 't virke onder de hén d're start | 'naar het veertje onder de hen haar staart, d.w.z. onder de kippenstaart'
m'n neus aachternao, m'n gat zal wèl naokomme | 'mijn neus achterna, mijn gat zal wel nakomen'
m'n neus aachternao, dan kan m'n kont nie verdoowle | 'mijn neus achterna, dan kan mijn kont niet verdwalen'
m'n neus aachternao, de rèst mót mar ziejn | 'mijn neus achterna, de rest moet maar zien'
nor Siberië um ijsco's te plukke | 'naar Siberië om ijsco's te plukken'
nor 't Bèls op spinnejacht | 'naar het Belgische, i.e. België, op spinnenjacht'
nor Soerabaja um glufkes in de koffiebónne te make | 'naar Soerabaja om gleufjes in de koffiebonen te maken'
wijd ewég, vlug trug | 'ver weg, vlug terug'

De vraag '*Wòr is ie?* geeft als dooddoener *in ze vèl, ès ie nie gestrupt is!* (in zijn vel, als hij niet gestroopt is), *die sti in de hèèj te törve* (die staat in de hei te turven, turf te steken), *die is mi de meziek meej* (die is met de muziek mee), *die is nor de Maos um z'n voewte te waasse* (die is naar de Maas om zijn voeten te wassen) of *die is prijspisse in Tilbörg* (die is prijspissen in Tilburg).

Alle dooddoeners overziend valt op hoe vaak de geit voorkomt in de plaagantwoorden. Dat dier is natuurlijk niet voor niets het symbool van de nieuwsgierigheid. Cornelis Verhoeven schrijft over de afjacht in het boek *De duivelsvraag*: 'op elke vraag moest een antwoord zijn, maar dat moest zo geformuleerd worden dat de lust tot verder vragen verging'. Onder alle vragen waren volgens Verhoeven die naar het 'waarom' blijkbaar het zwaarst belast. In Udenhout gaf men net als in de Meierij steevast het antwoord: *Wörrum? Dörrum, al dörrum* of *umdè 'ne wörrem ginne pier is.* In de regio

rond Den Bosch wordt ook gezegd: *Wörrum? Um d'n Bosch um, umdè de Graaf te wijd is!* (Waarom? Om Den Bosch om, omdat Grave te ver is.) Op het plaagantwoord *umdörrum* kon het verontwaardigde verweer volgen: *Dörrum is gin reeje, ès ge van de trappe valt, zédde zoo beneeje!*

Vragen staat vrij stond kennelijk niet in het blazoen van onze voorouders. *Van veul vraoge krégde unne krulstart* zeiden ze tegen nieuwsgierige kinderen. Die krulstaart verwijst waarschijnlijk naar het vraagteken.

De zogenaamde zei-spreuken (apologische gezegden) komen in oostelijk Noord-Brabant veelvuldig voor, maar dat geldt voor het hele Zuid-Nederlandse taalgebied en we kennen het verschijnsel ook uit het Duits, het Zweeds en het Engels. Zei-spreuken zijn humoristische wijsheden waarin iemand aan het woord komt, die zegt wat men zelf denkt. Iemand wordt iets in de mond gelegd en hij of zij gebruikt het als rechtvaardiging van zijn handeling. Een zei-spreuk bestaat meestal uit drie delen: het eerste gedeelte bevat de bewering, de stelling, de gedachte, in het tweede onderdeel wordt de spreker die iets in de mond wordt gelegd, genoemd en het slotstuk geeft de handeling of een onverwacht resultaat. Vaak wordt aan een reeds bekend gezegde een verrassende wending gegeven. De zei-spreuk dankt haar naam aan de tussengelaste hoofzin, aan 'zei', de verledentijdsvorm van het werkwoord zeggen. In de Meierijse dialecten is die verleden tijd *zin* of *zeej*, en een zei-spreuk noemt men er dan ook wel een *zinniezegsel* (*zinnie*: zei hij). Hieronder volgen een aantal zeispreuken:

Ik doe wè'k kan, zin Mies Muujg èn ie din niks | 'Ik doe wat ik kan, zei Mies Moe en hij deed niets'

Dè's getroffe, zin Paulien èn ze makte van d'n bók 'n mieneke | 'Dat is getroffen, zei Paulien en ze maakte van haar bok een geitje'

Sort bij sort, zin d'n duvel èn ie din d'n affekaot èn de mölder in inne zak | 'Soort bij soort, zei de duivel en hij deed de advocaat en de molenaar in één zak'

Goewd geboerd, zin Tienus, twèèlef èèjer èn dèrtien kökskes | 'Goed geboerd, zei Tinus, twaalf eieren en dertien kuikentjes'

Alles mi maote, zin de snééjer èn ie sloewg z'n wijf mi de él | 'Alles met mate, zei de kleermaker en hij sloeg zijn vrouw met de ellenstok'

Op is op, zin d'n boer èn ie gojde z'n wijf öt de bédsteej | 'Op is op, zei de boer en hij gooide zijn vrouw uit de bedstee'

Alle bietjes hèlpe, zin de mug èn ze pieste in de zeej | 'Alle beetjes helpen, zei de mug en ze piste in de zee'

't Gi goewd, zin d'n dokter, andere poot d'r ok af | 'Het gaat goed, zei de dokter, ander been er ook af'

Gin dréúg brood te verdiejne, zin d'n bèkker èn 't reegende binne | 'Geen droog brood te verdienen, zei de bakker en het regende binnen'

't Vlis is zwak, zin Bèrtha Bèùl en ze droewg unnen éézeren beehaa | 'Het vlees is zwak, zei Bertha Buil en ze droeg een ijzeren bh'

't Is hèlder gestaart, zin 't boerke èn ie ston baote te pisse | 'Het is helder gesternd, zei het boertje en hij stond buiten te pissen'

Brannittels is zèùver goewd, zin 't boerke, daor veegt gin man z'n gat mi af | 'Brandnetels is een zuiver goed, zei het boertje, daar veegt niemand zijn gat mee af'

Ik skèèj 'r af, zin Bèrt d'n Boer.., ik gò werke | 'Ik hou er mee op, zei Bert de boer, ik ga werken'

Mèrt, mèèj, hoj zat, zin d'n boer èn ie viel in april dur de balke | 'Maart, mei, hooi genoeg, zei de boer en hij viel in april door de balken (van de hooizolder)'

't Kan mar gebéúrd zén, zin d'n boer èn ie veegde z'n gat vurtie gedaon ha | 'Het kan maar gebeurd zijn, zei de boer en hij veegde zijn gat voordat hij gedaan had, voordat hij naar de wc was geweest'

Wè'k òn kórre verliejs, win ik òn spèk, zin d'n boer èn ie liejt z'n vèrke los in de rog | 'Wat ik aan koren verlies, win ik aan spek, zei de boer en hij liet zijn varken los in de rogge'

Wè ge hier wint òn oew ziel, verspulde òn oew bóks, zin d'n boer èn ie bliejf in d'n biechstoewl òn unne spijker hange | 'Wat je hier wint aan je ziel, verspeel je aan je broek, zei de boer en hij bleef in de biechtstoel aan een spijker hangen'

Lót de beziene mar opslaon, zin Dookus, ik ténk toch mar vur 'n tientje | 'Laat de benzine maar opslaan (i.e. duurder worden), zei Dokus (Jodocus), ik tank toch maar voor een tientje'

Afgeloopen öt, zin Dookus en 't rad liejp öt z'ne kreuge | 'Afgelopen uit, zei Dokus en het wiel liep uit zijn kruiwagen'

Ès we ammòl dezèlfde smaak han, zin Driek, dan hámme ammòl 'tzèlfde wijf | 'Als we allemaal dezelfde smaak hadden, zei Driek (Henricus), dan hadden we allemaal dezelfde vrouw'

Dè gi van 'n lèèjen dèkske, zin Driekske d'n dékker èn ie viel van de kérkentórre | 'Dat gaat van een leien dakje, zei Driekje de dekker en hij viel van de kerktoren'

We meujge mekaare nie mér ziejn van onze pap, zin 't durske, kom, doen we gaaw de lamp öt | 'We mogen elkaar niet meer zien van mijn pa, zei het meisje, kom, doen we snel het licht uit'

Ik trakteer, zin Grad Griek èn ie liejt 'r een vliejge | 'Ik trakteer, zei Grad (Gerardus) Griek en hij liet er eentje vliegen, hij liet een scheet'

De wirreld is krèk 'n kiepekoj, zin Jan Hén, de boowveste beskééten altéd de onderste | 'De wereld is net een kippenkooi, zei Jan Hen, de bovensten beschijten altijd de ondersten'

Ik wó hóggerop, zin Jan Rap èn ie hong òn de galg | 'Ik wou hogerop, zei Jan Rap en hij hing aan de galg'

Dè's goewd teejge de laos, zin Jèntje Kerdoes èn z'n haor ston in brand | 'Dat is goed tegen de luizen, zei Jantje Kardoes en zijn haar stond in brand'

Ik wil ginne weedeman, zin Kee, ik wil 'm èèges africhte | 'Ik wil geen weduwnaar, zei Kee (Cornelia), ik wil hem zelf africhten'

Veul kéénder, veul zeege, zin de köster èn ie staak 't doopgèld in z'n tès | 'Veel kinderen, veel zegen, zei de koster, en hij stak het doopgeld in zijn broekzak'

Ès ge mót, dan wilde, zin de meid èn ze moes traowe | 'Als je moet, dan wil je, zei de meid en ze moest trouwen'

't Is öt, zin de meid èn ze goide d're rok oowver de hég | 'Het is uit, zei de meid en ze gooide haar rok over de heg'

't Is zó wijd mis ès 't kan, zin de mins: de gèèt kepot en 't wijf beeter | 'Het is zo erg verkeerd als maar kan, zei de man: de geit dood en de vrouw beter'

Punt öt, aame, zin de mister èn ie zette 'n komma | 'Punt uit, amen, zei de meester en hij zette een komma'

Aame, zin 't nunneke èn ze hong d'r kap òn de wull'ge | 'Amen, zei het nonnetje en ze hing haar kap aan de wilgen'

Tijd is gèld, zin d'n oober èn ie télde d'n daatum bé de reekening | 'Tijd is geld, zei de ober en hij telde de datum bij de rekeing'

Ik draag 't lieste zwart, zin de pestoor, dan velt m'n ziel nie zó op | 'Ik draag het liefste zwart, zei de pastoor, dan valt mijn ziel niet zo op'

Alleman gelijk, zin de plisie èn ie skriejf z'n skónmoeier op | 'Iedereen gelijk, zei de politieagent en hij schreef zijn schoonmoeder op'

Veul geskreek èn wènnig wol, zin de skeeper èn ie skoor z'n vèrke | 'Veel geschreeuw en weinig wol, zei de schaapherder en hij schoor zijn varken'

Skitterend, zin de skötser èn ie viel 'n stèr in 't ijs | 'Schitterend, zei de schaatser en hij viel een ster in het ijs'

Kak of ginne kak, zin de Steeve, 't kan gelijk de pot op! | 'Kak of geen kak, zei Steven, het kan allemaal de pot op'

Onze Lindert waar zó lèùj, zin Stiejn Stom, hij traowde 'n wijf mi aacht jong | 'Onze Leendert was zo lui, zei Stien (Christina) Stom, hij trouwde een vrouw met acht kinderen'

't Begien is gemakt, zin de weever èn ie knipte de dréüj déúr | 'Het begin is gemaakt, zei de wever en hij knipte de draden door'

't Kömt, 't kömt, zin 't wéfke èn 't zaat drie daag op 't pötje | 'Het komt, het komt, zei het vrouwtje en ze zat drie dagen op het potje'

Dè héúr ik gèèr, zin 't wéfke èn ze spulde op d're poot | 'Dat hoor ik graag, zei het vrouwtje en ze speelde op haar poot (op je poot spelen is flink tekeergaan)'

Ès d'r niks tusse kömt, zin 't wéfke, dan wor 't 'n mèske | 'Als er niets tussen komt, zei het vrouwtje, dan wordt het een meisje'

't Is gin daameskont, zin 't wéfke, daor hoef ginnen heer op te speule | 'Het is geen dameskont, zei het vrouwtje, daar hoeft geen heer op te spelen'

Vrééje doen we wèl, zin 't wéfke, ès we getraowd zén | 'Vrijen doen we wel, zei het vrouwtje, als we getrouwd zijn'

Wij wéés denken òn niks, zin 't wéfke, of òn iets anders | 'Wij vrouwen denken aan niets, zei het vrouwtje, of aan iets anders'

Wè d'r ammòl oowver de tong gi, zin de zèùper èn ie verzoewp d'n hille mikmak | 'Wat er allemaal over de tong gaat, zei de zuiper en hij verzoop de hele mikmak'

De féén zén de mén, zin d'n duvel èn ie verslikte z'n èège in Kaatje de Krint | 'De fijnen (zuinigen) zijn de mijnen, zei de duivel en hij verslikte zich in Kaatje (Catharina) de Krent'

De deujgd in de midde, zin d'n duuvel èn ie liejp tusse twee kappesiene | 'De deugd in het midden, zei de duivel en hij liep tussen twee kapucijnen'

Ook de Tilburgse schrijver-tekenaar Cees Robben maakte vaak gebruik van zei-spreuken, bijvoorbeeld: *ès ge smèères goewd it én saoves goewd it, zulde overdag nie stèèrve, zin d'n boêr, én ie gonk snaachs dood* (als je 's morgens goed eet en 's avonds goed eet, zul je overdag niet sterven, zei de boer en hij ging 's nachts dood) en *ik preek vandaag nie, zeej de pestoor, want ik heb oe iets te zegge!* (ik preek vandaag niet, zei de pastoor, want ik heb je iets te zeggen).

De deujgd in de midde

Vaak krijgen zegswijzen of spreekwoorden een, meestal geestig bedoeld, vervolg. Enkele voorbeelden van dit gebruik zijn:

Hij kékt nie op unne prèèj (ès ie 't lóf mar hi) | 'Hij kijkt niet op een prei (als hij het lof maar heeft)'

Ge kunt 'r van de vloer eete (d'r li zat) | 'Je kunt er van de vloer eten (er ligt genoeg)'

Nog stommer ès 't pèrd van Christus (en dè waar unnen eejzel) | 'Nog stommer als het paard van Christus (en dat was een ezel)'

Die nie waogt die nie wint (die nie skét die nie stinkt) | 'Die niet waagt, die niet wint (die niet schijt, die niet stinkt)'

Skud mar in m'n pèt (munne skolk héngt aachter de deur) | 'Schud maar in mijn pet (mijn schort hangt achter de deur)'

5. Externe geschiedenis van het Oost-Brabants

In dit hoofdstuk komen de geografische, sociaal-economische, etnologische en staatkundig-historische factoren aan de orde, die de wording van het Oost-Noord-Brabantse dialectlandschap hebben bepaald. Dit boek handelt over de dialecten van de oostelijke helft van Noord-Brabant. Om meer precies te zijn betreft het de dialecten van het gebied dat men van oudsher de Meierij van 's-Hertogenbosch noemt, waarmee de dialecten van het Land van Cuijk (die meer aansluiten bij de dialecten van zuidoostelijk Gelderland en noordelijk Limburg) en van het dorp Budel en omstreken (dat meer aansluit bij de Dommellandse dialecten in het noordwesten van Belgisch Limburg) worden uitgesloten.

De Meierij is van origine het gebied waar in de twaalfde eeuw de meier, de plaatsvervanger van de hertog van Brabant in 's-Hertogenbosch, het voor het zeggen had. In die tijd werd de Meierij een maatschappelijke eenheid, maar het zwaartepunt van het hertogdom Brabant lag veel zuidelijker: in Leuven, Brussel en Antwerpen. De Oost-Brabantse eenheid is trouwens nog ouder: de Meierij komt grofweg overeen met de oude Frankische gouw Toxandria.

De Meierij was in de Middeleeuwen verdeeld in vier kwartieren: Oisterwijk, Maasland, Kempenland en Peelland. Deze indeling komt grofweg overeen met de indeling van de Meierijse dialecten in Belemans, Kruijsen en Van Keymeulen (1998), met dien verstande dat er een indeling in vijf gebieden te

maken valt en dat het gebied dat samenvalt met het oude kwartier Oisterwijk tot het Midden-Noord-Brabants wordt gerekend en daarmee meer bij de dialecten van Tilburg en omgeving aansluit. De andere vier gebieden zijn dan het Maaslandse dialectgebied (men spreekt ook wel van de Maaskant), het Noord-Meierijse gebied (dat overeenkomt met het zuiden van het oude kwartier Maasland en het noorden van het kwartier Peelland), het Peellandse en het Kempenlandse gebied, waartussen zich een overgangsgebiedje bevindt met Geldrop, Heeze en Leende.

De precieze begrenzing van het Meierijse dialectgebied werd door Weijnen gebaseerd op taalverschijnselgrenzen (isoglossen) en op taalbewustzijnsgrenzen (mensen werd gevraagd met welk dialect het hunne overeenkomt). De oorzaken van die begrenzing bestaan uit verschillende taalexterne factoren.

Vooral waar dit gebied in het oosten aan het Land van Cuijk met zijn sterk afwijkende dialecten grenst, zijn er verschillende oorzaken aan te wijzen voor de loop van de isoglossenbundel (een samenval van taalverschijnselgrenzen) tussen beide dialectgroepen. Ten eerste is daar de historische (staatkundige) ontwikkeling van de streek. De isoglossenbundel volgt nauwkeurig de grens tussen het hertogdom Brabant aan de westzijde en aan de oostzijde de stad Grave, het Land van Cuijk en de Baronie van Boxmeer, die zich oostwaarts oriënteerden op Gelre en Kleef. Die grens is waarschijnlijk dezelfde als de veel oudere grens tussen de oude Frankische gouwen Mosago en Toxandria. Pas ten tijde van de Bataafse republiek wordt het Land van Cuijk aan Noord-Brabant toegevoegd. Op de tweede plaats heeft de aardrijkskundige gesteldheid in deze regio een belangrijke rol gespeeld. Voor de tijd van de ontginning en ontwatering liep de Peel, een enorm gebied van onbegaanbaar veenmoeras en onherbergzame heide, precies tussen Zeeland, Volkel en Gemert met hun Meierijse tongval aan de westkant en Mill, Wanroij en Oploo met hun Cuijkse tongval aan de oostzijde. De Peel is nu al lang ver naar het zuiden teruggedrongen, maar nog altijd ligt er een strook zonder dorpskernen op de plaats van de isoglossenbundel. Op de derde plaats is deze grens dezelfde als een grens die etnologen hier hebben gevonden. Paasvuren, een Saksisch gebruik, kwamen in Noord-Brabant alleen in het Land van Cuijk voor, kerken zonder dwarsbeuk vindt men enkel in het Land van Cuijk, en de termijn waarop knechten en meiden gehuurd werden, was daar 1 mei, maar in overig oostelijk Noord-Brabant was dat 22 of 24 februari.

In het zuiden grenst ons gebied aan Belgisch Limburg, waarbij we Budel, Soerendonk en Maarheeze buiten ons gebied plaatsen. De dialecten van deze dorpen wijken sterk van het Meierijs af en sluiten zoals gezegd aan bij de Dommellandse dialecten in het noordwesten van Belgisch Limburg. Dit wordt historisch verklaard doordat de betreffende dorpen ten zuiden van uitgestrekte heidegebieden lagen en meer contact met Hamont en Weert hadden dan met aangrenzende Noord-Brabantse dorpen. Tot aan de Franse revolutie moest men bovendien vanuit Budel in Aken in hoger beroep.

Aan de noordzijde grenst ons gebied aan de Maaskant (ook het Maasland genoemd). De dialecten die hier worden gesproken vormen een oostelijke uitloper van de Midden-Noord-Brabantse dialectgroep in de vorm van een smalle strook langs de Maas. Daarin liggen dorpen zoals Empel, Lith en Oijen en de oude stadjes Megen en Ravenstein op kleigrond met dialecten die duidelijk afwijken van de aangrenzende Meierijse dialecten op de zandgronden. Bij het oude garnizoensstadje Grave grenzen deze Maaslandse dialecten aan het Land van Cuijk. Het Maasland heeft ook weer een andere historie dan de Meierij. In de tiende eeuw behoort de Meierij tot het hertogdom Neder-Lotharingen, maar het Maaslandse dialectgebied, de kleistrook van Grave tot 's-Hertogenbosch behoort tot wat dan Friesland heet. Later blijft het gebied met het graafschap Megen, het Land van Ravenstein en de stad Grave sterk gericht op Kleef en Gelre; Dieden en Oijen zijn zelfs lang Gelders geweest. Door de ligging aan de rivier de Maas heeft dit gebied veel meer bloot gestaan aan vernieuwingen dan de zandgronden.

Aan de westzijde grenst ons gebied ten slotte aan het Midden-Noord-Brabantse dialectgebied. De scheiding loopt ongeveer langs 's-Hertogenbosch, Oisterwijk, Diessen en Hooge Mierde, maar de grens is veel vager dan bijvoorbeeld de grens tussen de Meierij en het Land van Cuijk. Het is een overgangsgebied, waarbij de Meierijse dialectkenmerken verder naar het westen steeds meer afnemen. Deze dialectgrens loopt parallel aan een folkloristische grens. In het Midden-Brabantse gebied kent men andere poffermutsen en andere kerkenbouw dan in oostelijk Noord-Brabant. Deze streek (met name het noorden, de Langstraat) is door de leer- en schoenenindustrie van oudsher meer gericht op Holland dan de buren in het oosten. Weijnen (1946) suggereert bovendien een economische eenheid van Midden-Brabant tegenover Oost-Brabant op grond van het gebied van de Kamer van Koophandel en Fabrieken rond Tilburg.

Het Oost-Brabantse of Meierijse dialectgebied wordt, zoals gezegd, verdeeld in het Peellandse, het Kempenlandse en het Noord-Meierijse dialectgebied. Het Kempenlandse dialectgebied wijkt af omdat het veel meer invloeden uit het westen vertoont, hetgeen verklaard moet worden doordat deze streek vroeger georiënteerd was op Antwerpen. Het Kempenland heeft Ligurisch erfrecht (het stadsrecht van Antwerpen) gehad, overig Oost-Noord-Brabant had Belgisch-Helvetisch erfrecht. Weijnen vermeldt als belangrijkste factor in de begrenzing van het Kempenland en het Peelland het ingesloten liggen tussen moeilijk toegankelijke heidevelden. Het overgangsgebiedje tussen het Kempenlands en het Peellands met Heeze en Leende, heeft vroeger een afzonderlijke baronie gevormd en wordt eveneens begrensd door heidegebied. Bovendien loopt de rivier de Dommel van zuid naar noord door het Kempenland, terwijl de rivier de Aa door het Peellandse gebied loopt. Met de bevaarbaarheid van die rivieren is de zuidgrens van het Noord-Meierijs meteen te verklaren. Tot 1807 kon men de Dommel bevaren tot in Boxtel. De Aa was voor 1573 bevaarbaar tot aan Beek, daarna even tot bij Lierop, en in de achttiende eeuw tot Erp. Het Peellandse gebied valt bovendien precies samen met het gebied dat op Helmond als marktplaats was aangewezen. De noordgrens van het Peellands valt samen met de noordgrens van wederom een Kamer van Koophandel en Fabrieken-gebied, nu dat rond Eindhoven, en dat is ook een economische grens die samenvalt met een dialectgrens.

6. Dialectgebruik

Zowel in toneelteksten als in realistisch proza wordt de Brabantse tongval in de zeventiende eeuw met name gebezigd voor grappige effecten (bijvoorbeeld in P.C.Hooft's *Warenar*). Toen dominee Hanewinkel in 1798 zijn *Reize door de majorij van 's-Hertogenbosch* maakte, bezigde hij de termen domheid, dweepzucht, bijgeloof en onverdraagzaamheid om de volksaard van de Meierijse Brabanders uit te drukken. Als ze zingen, lijkt dat op 'balken', en ze vloeken in het Frans zonder precies te weten wat ze zeggen. De armoedige katholieke bevolking van het toenmalige Generaliteitsland sprak volgens hem dan ook een barbarentaaltje dat minderwaardig en onverstaanbaar was. Wel merkt hij op dat de Meierij taalkundig interessant is, omdat er nergens zoveel verschillende dialecten zijn, en Hanewinkel noemt daarbij typische Meierijse woordjes als *schoer* (regenbui) en *varen* (in de betekenis van rijden).

De Nijmeegse hoogleraar Van Ginneken (1943) beschrijft de volksaard, die hij bepalend voor het karakter van een streektaal acht, van de Oost-Brabander als die van de ruwe bonk 'met iets erbij, als een gonzend binnenleven', en stelt dat alle Brabanders willen werken en vooral sterk zijn in lankmoedige deugden, want ze zijn immers gewend aan eeuwen van onderdrukking. Warmte is het woord dat telkens terugkeert als Van Ginneken het Brabants typeert.

Met betrekking tot de maatschappelijke betekenis van het dialect in

Noord-Brabant stelt zijn opvolger Weijnen (1987, maar de constatering dateert uit 1952) dat het Brabants in formele situaties stelselmatig vermeden wordt. Hoger opgeleiden spreken volgens hem zelfs in hun gezin het dialect niet meer. En wat de culturele kringen betreft, toont de enkele voorstelling die nog in het Brabants dialect wordt gehouden alleen maar duidelijker aan hoe snel het dialect verloren gaat.

Maar de houding in het onderwijs ten opzichte van het dialect in de Meierij is in de laatste vijftig jaar behoorlijk gewijzigd. In de jaren veertig en vijftig werd het dialect er op de Brabantse scholen nog uitgeslagen. Fraters, nonnen, meesters en juffrouwen gaven vaak straf, wanneer een leerling het waagde zijn eerste moedertaal te spreken. Op de speelplaats waren leerlingen dikwijls verplicht met elkaar Nederlands te spreken. Dat de Nederlandse taal voor die leerlingen echt de eerste vreemde taal was, drong vaak niet tot deze onderwijsgevenden door. Dialect werd in het algemeen gezien als een dom boerentaaltje. Je werd erop aangekeken als je alleen die 'boerse taal' sprak. Veel mensen dachten toen ook nog dat dialect taalvaardigheid in de weg stond. Dialect zou taalachterstand opleveren. Toch zijn er genoeg grote Brabantse geleerden geweest die in het dagelijks leven een prachtig dialect hanteerden als hun huiselijke voertaal. Voor de dialectspreker is de eigen heemtaal de taal van zijn hart. Het is de spraak waarin hij denkt, de taal met nestwarmte, waarin hij de dingen precies kan verwoorden zoals hij die voelt. De taal waarin hij lacht, huilt en zingt, waarin hij voelt, denkt en droomt. Het is voor hem vaak de oertaal met dat zeldzame gevoel van eigenheid, waarin hij zich helemaal thuis voelt. Natuurlijk kan en mag het in deze tijd niet meer zo zijn dat men alleen dialect spreekt. Iedereen moet daarnaast minstens de algemene taal en liefst ook nog enkele vreemde talen machtig zijn.

Onheilsprofeten beweren al sinds een halve eeuw dat de dialecten hun langste tijd gehad hebben. Door de ontwikkelingen van de laatste tijd zou de volkstaal verdwijnen. Dat zou vooral te wijten zijn aan de moderne media van radio en tv, evenals aan de mensen uit andere regio's die zich hier vestigden, de zogeheten 'import'. Was er in het begin van deze eeuw nog sprake van een 'veelkleurige regenboog' (het beeld is van Van Ginneken), onder het verzengende 'witte licht van het Algemeen Beschaafde Nederlands', nu is het vaak al zo dat de taalverschillen van plaats tot plaats nauwelijks meer hoor-

baar zijn en zo komen we geleidelijk aan tot een nivellering van onze dialecten. Hoppenbrouwers noemt dat regiolectvorming, de ontwikkeling van een dialect van een dorpsgemeenschap naar een regionale variëteit. Als voornaamste oorzaken noemt hij de verbeterde infrastructuur (kanaal en spoorweg; fiets en auto), de nieuwe media (radio en televisie) en het onderwijs (invoering en later uitbreiding van de leerplicht). In het Kempenlandse dialectgebied is er bovendien door de industrialisering van Eindhoven (dat in 1919 nog maar 6.500 inwoners telde en er nu 200.000 heeft) veel aan plaatselijke dialectvarianten verdwenen.

In 1958 verzuchtte De Bont in *Het dialekt van Kempenland*: 'Tientallen woorden om niet te zeggen honderden liggen er te sterven in de hoofden en de harten van de oudere dialectsprekers'. Elemans slaakte in hetzelfde jaar een identieke kreet in zijn dissertatie *Woord en wereld van de boer, een monografie over het dialect van Huisseling*: 'Ik voel mij als de boer die met zijn laatste voer graan van de akker komt en binnen rijdt op het moment dat de bui losbarst. We werden gedurende de tien jaar van het onderzoek voortdurend van twee zijden bedreigd. Oude boeren stierven, jonge gingen steeds meer een gemoderniseerd dialect spreken...'

Dialecten verliezen, doordat ze naar elkaar toegroeien, hun unieke kenmerken en verschralen, maar het lijkt niet waarschijnlijk dat bijvoorbeeld een oer-Brabants kenmerk zoals het gebruik van de werkwoordsvorm bij de tweede persoon: *hedde gij, ziede gij, doede gij* binnen afzienbare tijd helemaal gaat verdwijnen. Woorden en klanken verdwijnen, maar daarmee sterft het dialect nog niet uit, het verandert alleen maar, en iedere taal verandert.

Ons moeder en *houdoe* zijn nog volop te horen. Van sommige woorden of wendingen zijn Brabanders zich niet eens bewust dat ze tot hun dialect behoren en ze gebruiken ze ook wanneer ze Standaardnederlands willen spreken. Brabanders zullen nl. ook wanneer ze 'beschaafd' willen praten, eerder spreken van *peperkoek* dan van ontbijtkoek, zeggen *friet* in plaats van patat, *da heeft-ie nie bij* in plaats van dat heeft hij niet bij zich, en *zullen we aanrijden* in plaats van zullen we vertrekken, waarop de Noord-Nederlander zich kan afvragen wie het slachtoffer van de aanrijding worden zal.

Gelukkig is het klimaat ten opzichte van dialectgebruik in de laatste jaren veel toleranter geworden. Men staat meer open tegenover dialecten. Dialect mag weer, zeker ook in Noord-Brabant, en men spreekt van 'dialectrenais-

sance', een hernieuwde belangstelling voor de volkstaal. Weijnen (1987) schrijft: 'in de laatste tijd wordt nogal eens gezegd dat het dialect weer in opmars is. Inderdaad zijn er diverse tekenen die op belangstelling wijzen, zeker ook in Noord-Brabant. Schrijvers die het Brabantse dialect schrijven, zijn er beslist wel meer te noemen dan ik in 1952 heb gedaan.' De bewustwording in deze dagen van alom gewenste schaalvergroting wordt steeds sterker. We hoeven daarvoor in Noord-Brabant geen fanatieke afscheidingsbeweging te bedenken, het is gewoon een kwestie van een eigen identiteit willen hebben. Veel jongeren, ook diegenen die met Standaardnederlands zijn opgegroeid, vinden het interessant om er een dialect bij te hebben; een dialect is iets aparts, iets bijzonders, iets moois. A. M. Hagen schreef in het voorwoord van *Hedde gij, zedde gij. Edde gij, zijde gij* (1987): 'ik geloof dat het Brabantse in veel sterker mate ook op dit moment nog bestaat en ook al moet erkend worden dat het een lastige opgave is precies aan te geven waaruit dat Brabantse, of zo men wil het 'Brabants eigene' bestaat, voor mij staat vast dat het taalgebruik daarvan in ieder geval een van de belangrijkste elementen is, ook al wordt dat aspect in de meeste discussies niet of nauwelijks genoemd.' De bezinning op de eigen identiteit draagt in hoge mate bij tot de herwaardering van het dialect. Het circuit van liederentafels en Brabantse avonden floreert dan ook als nooit tevoren.

De groei van de publicatie van literatuur in en over dialect is een duidelijk teken van de toenemende aandacht voor het dialect (zie verder de hoofdstukken 8 en 10). Zeker hebben ook de geluidsdragers van de volgende zangers en muzikanten bijgedragen tot de herwaardering van het Brabants eigene in het taalgebruik: Gerard van Maasakkers (Nuenen), Ad de Laat (Nistelrode), Arie van Roozendaal (Schijndel), Peter Aarts (Deurne), Harrie Franken (Weebosch), Peter Haans (Geldrop), Huub van Eijnthoven (Best), Dommelvolk (Boxtel), Nol Duis (Netersel), De Ploegadoers (Liempde), Nico van de Wetering (Sint Oedenrode), Lya de Haas (Vinkel), Wout van Venrooij (Loosbroek), Ger Coppens (Boerdonk), 't Nisserois Muziekske (Nistelrode), Kwartjesvolk (Zeeland), Annelieke Merx (Zeeland), Marie-Christien Verstraten (Volkel), D'n Broelie (Vorstenbosch), Josefien Dortmans (Uden), Noud Bongers (Lith), Lambert van Hintum (Berghem), Linnegoewd (Berlicum), Jan Steenbergen (Berlicum), Will Jonkers (Berlicum), Mari Meulenbroek (Middelrode), Huub Sterken (Gemert), 't Boekels Kwartierke (Boekel), Kiele kiele, Striepke Veur en Petàzzie (allen Helmond). Het is zelfs zo dat er dia-

lect-cd's in reeksen worden uitgebracht: De Brabant Bontste (acht delen) en Brabants op z'n Best (twaalf delen). Frappant daarbij is dat de huidige streekzangers en -zangeressen in hun liederen dialect hanteren en in de vraaggesprekken daarover meestal in het Nederlands spreken. Vroeger was dat net andersom: de zangers en zangeressen van die dagen zongen hun oude liederen vaak in de standaardtaal, maar in de interviews bleven zij verstokte dialectsprekers.

Regionale en lokale omroepen gaan bijdragen tot enige herwaardering van de eigen tongval. Op zaterdag is er bij Omroep Brabant het vaste programma 'Op z'n Brabants', gepresenteerd door Lya de Haas, waarin een groot deel dialectmuziek is te beluisteren en op zondag is er "t Brabants uurke', een programma met dialectmuziek maar ook allerlei andere items in en over dialect, voor heel Brabant, gepresenteerd door Eric Kolen.

Ondertussen gaat het tweejaarlijkse Brabantse dialectenfestival al voor de vijfde keer van start in Lieshout. Daar worden 'bronzen dialectpenningen' uitgereikt aan drie winnaars van de wedstrijden verhalend proza, poëzie en liedtekst. De begeerde Ad de Laat-prijs wordt jaarlijks en nu al voor de zevende keer uitgereikt. Ook is er een recentere jaarlijkse dialectprijs die de naam 'Vergulde Klomp' draagt. In Berlicum vindt jaarlijks een druk bezochte dialectenmarkt plaats. Dat zijn allemaal uitingen van belangstelling voor de eigen heemtaal. We horen elders in Noord-Brabant vaak de klacht dat het dialect nergens zo sterk leeft als in de Meierij van Den Bosch.

Nu is het wel zo dat de populariteit van de dialecten gepaard gaat met golven; het is alsof er na iedere daling in de belangstelling een grote populariteit volgt. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat het toch somber gesteld is met de Oost-Brabantse dialecten, want op school wordt er nauwelijks of geen aandacht aan besteed en de kinderen spreken de taal weinig of niet. Het dialect is voor de jongere generaties niet langer meer de eerste taal en oplevingen in de belangstelling voor dialecten zijn steeds vaker gebaseerd op passieve kennis van het dialect in plaats van op actief gebruik. Vandaar dat men bij de huidige oplevingen wel spreekt van een broze vitaliteit.

Het gebruik van dialect is afhankelijk van de situatie. Bij gemoedelijke bijeenkomsten met oude vrienden onder elkaar zal men eerder dialect gebruiken en in zeer formele omstandigheden zal de standaardtaal gebruikt worden. Dialecten hebben een sociale functie. Iemand die in bepaalde kringen het plaatselijke dialect spreekt, wil erbij horen. Volksverhalen blijven leven

zolang ze in dialect verteld worden en voor bepaalde dagelijkse dingen, spelen en feesten, evenals voor dieren en eigenaardigheden van mensen hebben dialecten concrete woorden die in het Nederlands vaak niet bestaan. Daardoor dekt een dialectwoord vaak een begrip dat in de standaardtaal alleen door middel van een omschrijving te verwoorden is. Het oude gebruik *skuttelkesvisite* of *hèrdlèèj* bijvoorbeeld houdt een visite van buurmeisjes aan een pasgetrouwde vrouw in (zie Swanenberg 1990: 24 e.v.), een *mool* of *maol* is een jonge koe die nog niet heeft gekalfd en een *spéllezuuker* is een meikever die niet wil gaan vliegen (in het kinderspel waarbij men de kever een koordje aan een van de pootjes bindt). In hoofdstuk 7 vindt u nog meer voorbeelden, zoals *rikraoje, kwalster* en *laacheswérk.*

Merkwaardig genoeg bestaat het publiek op eerder genoemde Brabantse avonden voor een aanzienlijk deel uit niet-dialectsprekers die de taalvariant kennelijk wel kunnen waarderen. Brabants dialect blijkt voor buitenstaanders aantrekkelijk te zijn. Ook zogenaamde 'import-kinderen' gaan vormen als *hedde gij, ziede gij, doede gij* en *houdoe, wor!* hanteren. Dit kan evenwel leiden tot hypercorrect dialectgebruik, zoals de mannelijke vorm van het onbepaald lidwoord voor alle mogelijke zelfstandige naamwoorden. De redenering voor carnavalspublicaties schijnt te zijn: je zet *unne* voor maakt niet uit welk Nederlands woord en het wordt Brabants. *Unne muts, unne vrouw, unne doos, unne ziel, unne zon...* U zult het niet geloven, maar ze zijn gegeven. J. Stroop (die sprak op de Dialectendag op 20 maart 1993 te Den Bosch) merkte dan ook op dat er momenteel behoorlijk sleet zit op enkele grammaticale verschijnselen van de Brabantse dialecten, maar toch verdwijnt daarmee het dialect nog niet.

Zojuist haalden we de Meierijse groet *Houdoe, wor!* al aan. *Wor* komt ook als *war, wònne* en *wanne* voor. De eerste vormen zijn de jongste en ook zij verdwijnen momenteel rap. Het stopwoordje *wor* komt vrijwel alleen aan het einde van een zin voor:

Zoo gò dè nou immòl, wor | 'Zo gaat dat nu eenmaal, nietwaar'

Hij hagget toch gedòn, wor moeder? | 'Hij had het toch gedaan, nietwaar moeder?'

Dè doede toch nie, wor? | 'Dat doe je toch niet, wel?'

De betekenis is dus ongeveer hetzelfde als het Nederlandse nietwaar? De spreker verwacht instemming van de aangesprokene. Het woord *wor* is mening bevestigend. Je zou het kunnen vergelijken met de Engelse vragen *isn't it? aren't they, hasn't he? don't you,* etc. *Wanne* en *wònne* worden wel verklaard als verkortingen van *wannie* en *wònnie,* die elders in Brabant (onder meer in Helmond) nog gezegd worden en ontstaan zouden zijn als omkeringen van 'nietwaar' of samentrekkingen uit 'waar of niet'.

Houdoe is de algemeen populaire afscheidsgroet in Noord-Brabant, zeker ook in de Meierij. In het naburige Land van Cuijk hoort men ook wel *houje* voor vaarwel, net als in Noord-Limburg. *Houdoe* moet zoiets als 'hou je goed' betekenen. Het woord is waarschijnlijk ontstaan uit *houd oew èège goewd* of *houd oe tèèj.* (*Oe* is de voorwerpsvorm van het persoonlijke voornaamwoord tweede persoon enkelvoud.)

Houdoe houdt eigenlijk ook een voorschot op het weerzien in. Daarom is het een prachtig woord om dit hoofdstuk mee af te sluiten.

7. Alfabetische woordenlijst

Indien een woord slechts in een beperkt gebied van de Meierij voorkomt, wordt dat vermeld.

aareg, eigenaardig, vreemd, onwel. *Wè duutie toch aareg!*, Wat doet hij toch vreemd!

ammezuûr, m., de juiste mondzetting, het goede gevoel, inspiratie (Frans embouchure: mondstuk, aanzetting van een blaasinstrument aan de mond). *Mi goejen ammezuûr spulde zèùver*, Met een goede mondzetting speel je zuiver; *De toeteréëj hi de goejen ammezuûr!*, De fanfare heeft de juiste 'spirit'; *Ik héb glad ginnen ammezuûr*, Ik heb helemaal geen inspiratie.

ballezjoêre, lanterfanten. *Die jong leejge d'n hillen dag te ballezjoêre*, Die kinderen hangen de hele dag nutteloos rond.

bambezjoêre, plezier maken, pierewaaien (Frans bambocher: boemelen). *Hij duu niks liever ès gòn bambezjoêre*, Hij doet niets liever dan gaan pierewaaien.

baomes, Bavomis, 1 oktober, vanouds de vaste betaaldag van de huur- en pachttermijn. *Mi baomes mó'k de huur wir betaole*, Op Bavomis moet ik de huur weer betalen; *Mi baomes de ram, mi Sint Pieter 'n lam*, Op 1 oktober de ram, op 22 februari een lam; *Dréûge zómmer, natten baomes*, Droge zomer, natte herfst.

beekelkorre, vrucht van de jeneverbes, Juniperus (te Uden); *korre* is koren, in zijn oude betekenis van korrel. De struik zelf heet in het Kempenlands *beekelèèr* (met het achtervoegsel dat ook in hazelaar en perelaar zit). Het woorddeel *beekel* is verwant aan Du. *Wacholder* (in Duitse dialecten *Wechel*).

begaoje, vuil maken, verbruien (het Middelnederlandse *begaden* veranderde in betekenis van in orde maken naar bederven). *Nou hédde't lillek begaoid!*, Nu heb je het helemaal verbruid!

begènkenis, gedoe, rompslomp. Brabantius (1882) geeft twee veel positievere betekenissen: bedevaart en feestelijkheid. Het Middelnederlandse *begankenisse* betekent naast processie en uitvaart ook bekommering. *Unnen oowvertrek is 'n hil begènkenis*, Een verhuizing is een heel gedoe.

besniejte, ontgelden, bezuren. Uit Middelnederlands *misnieten*, het tegenovergestelde van *genieten*. *De goej mótten 't mi de kaoj besniejte*, De goeden moeten het met de kwaden ontgelden; de goeden zijn er met de slechten de dupe van.

biejmeuk, koolmees. Naast *biejmeeske* en *biejmeuske* komt de benaming *biejmeuk* voor in het Kempenlands. In het noorden van de Meierij heet hetzelfde vogeltje onder meer *biediefke* en *biemisterke*; in Bergeijk noemt men het *biejteujke*. Het diertje heeft al die benamingen te danken aan het feit dat het op bijen aast. *Meuk* in *biejmeuk* is waarschijnlijk *mook*, koeienmaag; verondersteld wordt dat de koolmees zo wordt genoemd omdat hij er in de winter nogal bol en opgezet uitziet, zeker na een maaltje bijen.

blakke, t'n, te voorschijn, buitenshuis. In de verbindingen *t'n blakke komme* en *t'n blakke gaon*. *Daor köm 't ten blakke*, Daar komt 't (de ware oorzaak) aan het licht.

brusselke, kruimeltje; het woord hangt samen met *brijzel* en *verbrijzelen*. *Brusselkes zén ok brood*, Kruimeltjes zijn ook brood; ook het kleine verdient waardering.

deeger, steeds, voortdurend, telkens. Een typisch Oost-Meierijs woord; we vonden het voor Uden, Gemert, Mierlo en Deurne. (In het dialect van het land van Ravenstein komt het woord *deger* voor met een heel andere betekenis: zuiver, geheel (Zegers 1999)). *Hij zit deeger in z'n èège te praote*, Hij is voortdurend in gesprek met zichzelf.

dingzighèd, 1. gedoe 2. etenswaar. Het WNT heeft *dingsigheid*, met heel andere betekenissen: begeerte, genegenheid, bekommering en begrip. *'n Brölleft is 'n hil dingzighèd*, Een bruiloft is een hele onderneming; *'t Kuuske ha z'n dingzighèd gehad*, Het kalfje had zijn voer gehad.

dist, deze kant op, hierheen. *Dist* is een synoniem van *hèèrs* en het tegenovergestelde van *giens*. *Uurst kwaame ze dist, toen gonge ze giens*, Eerst kwamen ze hierheen, toen gingen ze daarheen.

èntele, vervelen, pesten. In het Peellands betekent dit woord evenwel 'aarzelen'. *Neetoor, wè leejde toch te èntele!*, Plaaggeest, wat lig je toch te vervelen!

fis, bunzing, een marterachtig roofdier dat flink kan stinken. Het woord komt van het Middelnederlandse *fitsau*, dat is ontleend aan Latijn *vis(s)io*: stank. In het Noord-

Meierijs heet hij *uuling* en in Den Dungen, Liempde, Boxtel en Sint-Michielsgestel *bausem* (dat aansluit bij het Midden-Brabantse *bössem*). *Twèèlef boerre èn innen uuling zén dèrtien stinkers*, Twaalf boeren en een bunzing zijn dertien stinkers.

flèns, m., ijzeroerbank, een harde uitgeloogde grondlaag, die slecht water doorlaat en waarop niets groeit. Dit woordtype komt voor als *vlijs(t)* of *vlèst* in het Kempenlands en als *vlèngs* in het Peellands. In het Middelnederlands kwam *vlint* voor in de betekenis van kei. Een synoniem van *flèns* is *katèèrd*. *Daor in diejen èkker zit unne kaojen hoek klaore flèns*, Daar in die akker zit een slechte hoek met veel uitgeloogde grond.

flewéén, steenmarter (soms bij uitbreiding ook voor zijn verwant de bunzing of als metafoor voor een huichelachtige vrouw). In het Peellands zegt men *flewing*. *D'r zit 'n flewéén in de hénnekój*, Er zit een steenmarter in de kippenkooi.

flodderbón, tuinboon; ook *móffelbón* en *boereteen* genoemd. *De flodderbónne zitte kaol onder 't himmelzaod*, De tuinbonen zitten helemaal onder de (zwarte) bladluizen; *Hij hòlt de flodderbónne nie mer* zegt men van een zieke van wie men denkt dat hij het voorjaar niet meer haalt. *M'n flodderbónne kommen öt* betekent dat de tenen door de sokken of kousen heen komen. Wanneer de sokken nog niet helemaal 'door' zijn, maar de tenen er al doorheen schijnen, zegt men: *de flodderbónne gréénze*! *Wie flodderbónne wil eete mót mèrt nie vergeete*. Maart is de maand dat men tuinbonen moet zetten.

gebooj, geboden. De gebooi was de benaming voor de plaats bij de kerk, waar 's zondags na de hoogmis de bekendmakingen werden afgelezen door de dorpsveldwachter. *Onder de gebooj stòn*, In ondertrouw zijn.

gèère, graag, gaarne. Ook *gèèrs, gèèrze, gèères* en *gèèr* komen voor. *Ik doeget zó gèère!*, Ik doe het zo graag!; *Ziede gé me gèère?*, Hou je van mij (zie je me graag)?

haawmaaw, wervelwind, windhoos. Het woorddeel *haaw-* is verwant aan het Duitse *holde*, dat vriendelijke vrouw betekent. *Holden* zijn de Walkuren, die Wodan op zijn tochten door het luchtruim vergezellen. De wervelwind wordt zo verpersoonlijkt als een vrouwelijk mythisch wezen. Het tweede woorddeel is *moude, mouwe*, dat in het Middelnederlands voorkwam en stuifzand of stof betekende. In het zuiden van Oost-Brabant kent men nog *mouwen* in de zin van 'stuiven, stof doen opwaaien, hevig waaien'. *Die verdölde haawmaaw gójde verskèèje hójoppers de locht in*, Die vervloekte windhoos gooide verscheidene oppers hooi de lucht in ; *Zilland èn Langenboom hén veul geleeje mi de haawmaaw van 1925*, Zeeland en Langenboom hebben veel geleden in de stormramp van 1925 .

haffel, handvol. Het Kempenlands heeft *gròp* als synoniem. Vergelijkbare vormen zijn *moffel* (uit mondvol) en *èrvel* (uit armvol), dat na een omzetting van klanken ook als

èlver wordt gezegd. *Hij krieg een haffel snuupkes*, Hij kreeg een handvol snoepjes.

haorénkele, ongelukkig lopen, waarbij de enkels elkaar raken, gezegd van mensen en paarden. De oorzaak was vitaminegebrek. In het Kempenlands luidt de uitspraak *harénkele*. *Vruuger dinne veul jong haorénkele*, Vroeger liepen veel kinderen ongelukkig.

héúd, hoofd. *'t Héúd ister öt* wil zeggen dat het hoofd van het gezin, de vrouw des huizes, is gestorven. *Te héúj gaon* is tegen de vlakte gaan, achterover vallen. De betekenis is afgeleid van het hoofd van de kar dat opgestoten werd, waardoor de kar achterover viel. Het verkleinwoord van *héúd* zit in de Noord-Meierijse samenstellingen *osseneujke* (ossenhoofdje) de staartmees, Aegithalos caudatus, en *knikeujke* (knikhoofdje) het sneeuwklokje, Galanthus nivalis.

himmelzaod, 'hemelzaad', zwarte bladluizen. Nog niet zo lang geleden ervoer men het als een schande wanneer deze plaag plotseling 'uit de hemel' kwam vallen. Elemans (1959) heeft 'de tuinbonen *verhimmelzòòje*': ze gaan ten onder aan de zwarte bladluis.

hoorze, snorren, brommen. Een *hors* of *hoors* is een koot uit de voorpoot van een varken, die door kinderen van een dubbel touwtje werd voorzien, waarmee hij, terwijl men trok, in gonzende beweging werd gebracht. *D'n hillen dag ston 't dorsmesiejn op de misse te hoorze*, De hele dag stond de dorsmachine op het erf te brommen.

kappetuunie, boekomslag, kaft; De Bont (1962) heeft daarnaast *kappetuulie* en verwijst voor de herkomst naar Middelnederlands *copertory*, uit Latijn *coöpertôrium*. Verster (1781) heeft overigens *kaffetorie* en Kiliaen (1599) *koffertorie*. *Doe 's gaaw unne kappetuunie um dè nééj boek*, Doe eens gauw een kaft om dat nieuwe boek.

keejle, raapstelen, Brassica rapa. *Keejle waare zó'n bietje de vruugste gruuntes öt èègen hof*, Raapsteeltjes waren zo'n beetje de eerste groenten uit eigen tuin.

kermil, huttentut, Camelina sativa, ook kameline, gekweekt aardvlas of vlasdotter, en elders in Zuid-Nederlandse dialecten *kramil* genoemd. In het Kempenlands wordt *kermil* evenwel voor kamille (planten van de geslachten Matricaria en Anthemis, zoals de echte kamille, Matricaria recutita, voorheen Matricaria chamomilla) gebruikt.

Uit *Diej he' wè* (Swanenberg 1987: 126): "Jo van Nuland wit nog dètter in Rósmòllen èn umgeeving 'n bezunder gewaas getuld wier. De minse zinne d'r k'rmil of k'rmilzaod tege. 't Waar oranje-geelig èn 't ha' fijn langwèrpig zaod dè tot ólliej verwerkt wier. 't Wier wèl 'nen halve meeter hóg èn tege de winter dinne de minsen 't plukke, bussele èn dreugen òn de gaast. 't Gong um de blaojkes èn vurral 't zaod."

knillusroos, pioenroos, Paeonia officinalis. Het feest van Sint Cornelis wordt gevierd op 16 september; op die dag vindt ook de beroemde *Knillusbeevert* (Cornelis-bedevaart)

plaats. De gewijde zaden van de pioen speelden daarbij een rol. *Knilluskraole* (corneliskralen) bestonden uit aaneengeregen zaaddozen van de pioenroos, die werden gedragen als bescherming tegen stuipen en andere kinderziekten. *Sinter Knillis* is de bedevaart van de Heilige Cornelis in Zeeland, de eerste zondag in mei (zie ook Brok 1991: 188-192). *Knillusrooze bloejen in mèèj*, Pioenrozen bloeien in mei.

kroesel, 1. kruisbes (een afleiding van het bijvoeglijk naamwoord *kroes*, gekruld, omdat de bes behaard is) 2. borreltje (mogelijk een afleiding van het zelfstandig naamwoord *kroes*, drinkbeker). *In onzen hof ston 'ne schônne kroeselbos*; In onze tuin stond 'n mooie kruisbessenstruik; *Hij viejt alt 'n kroesel vur tie nor haus gong*, Hij nam altijd een borrel (jenever) voordat hij naar huis ging .

kuus, 1. kalfje 2. onbezonnen wezen. De lokroep voor de kalfjes was in de noordelijke Meierij vanouds: *kuus, kuus, kuus, kuus!* Veghel heet in carnavalstijd het *kuussegat*. De benaming schijnt terug te gaan op de vroegere kalvermarkt aldaar. Elemans (1959) zegt dat de roepnaam voor de koe in Huisseling *kuus* is, maar dat het gebruikelijke woord voor kalf *mök* is. In het Kempenland is *kuus* niet een kalf maar een varken! Jonge varkens worden bij De Bont (1958) gelokt met *kuut, kuut, kuut*, het woord dat bij hem ook big betekent.

In 2000 wilde carnavalsvereniging De Kromploegers uit Liempde het nu wel eens precies weten. Zij stelden een uitgebreid onderzoek in naar de achtergronden van de *kuus*, die zelfs binnen de gemeente Boxtel kalf of varken kon betekenen. De conclusie was dat men richting Best en Oirschot meer de betekenis varken tegenkwam en richting Sint Oedenrode en Schijndel juist kalf en koe. Daarop liet men onder Lennisheuvel bij herberg De Schutskuil een grenspaal, 'de *kuusenpaol*' plaatsen, een houten sculptuur, waarvan de zuidzijde een varken toont, de noordzijde een kalf. Wanneer men noordwaarts richting Boxtel gaat, ziet men een varkenskop, kijkt men na het passeren om, dan lacht een koeienkop je tegen. Ruwweg gezegd, komt het erop neer dat het Noord-Meierijse *kuus* meestal kalf betekent en dat hetzelfde woord in de Peel en de Kempen vooral voor een varken gebezigd wordt. In laatstgenoemde gebieden wordt een kalf vaak *mök* genoemd. Het varken heet in de noordelijke Meierij *köt, kui* of *knoeres*. *'t Knèchje kan al kuuskes wittere*, Het knechtje kan de kalfjes al te drinken geven; *Wè zedde toch 'ne lompe kuus!*, Wat ben je toch een lomp wezen!

kwalster, niet eetbare bes, met name de giftige besvrucht van de aardappel, van de nachtschade en van de lijsterbes. Een synoniem is *kral*, dat meer in het oosten van de Meierij wordt gebruikt, terwijl *kwalster* meer in het westen gehoord wordt.

laacheswèrk, iets waarmee te lachen valt, flauwekul. *Dè's niks gin laacheswèrk*, Dat is niets om over te lachen; dat is een serieuze aangelegenheid.

lampesnuuter, 1. 'lampensnutter', langpootmug en/of nachtvlinder (die 's avonds op het licht afkwamen en soms zelfs in de olielamp vlogen en het vuur doofden; snutten is doven); 2. schertsende benaming voor ongenode gasten die 's avonds aangeschoten aan de deur komen. *Lampesnuuters kommen op 't licht af*, Nachtvlinders komen op het licht af.

léûpeze, v., lopense, landmaat (zesde deel van een hectare). *Onze vòdder ha 'n por léûpeze kaoje grond van gin kloote wèrd*, Mijn vader had een halve hectare slechte grond die niets waard was.

locht, 1. zn. v., lucht. *'n Zèiklocht* is een regenlucht en *'n kraoslocht* is een onbestemde, grauwe hemel. 2. bn. licht, luchtig, lichtzinnig, koel, verdoofd, duizelig. *'t Is mar lochten timmer* zei men vooral van mensen 'van mindere kwaliteit'; volk met weinig talent. Vos en Van de Wijst (1996) schrijven dat het bijvoeglijk naamwoord *locht* is en het zelfstandig naamwoord *loocht*; in het Noord-Meierijs en het Kempisch is de uitspraak van deze woorden identiek. *De locht èûrt òn*, De lucht 'uiert aan'; de lucht wordt zo zwaar, gezegd wanneer de wolken zich samenpakken en er onweer op komst is; *'t Is niks gin hójlocht*, Het is geen hooilucht, schertsend gezegd wanneer het staat te regenen; *'t Bléf dréûg, want we hén 'n èèke locht*, Het blijft droog, want we hebben een eiken lucht; gezegd bij een staalblauwe hemel; *'t Is mar lochte grond*, Het is maar lichte grond; *Ge zét mar locht gekleejd*, Je bent maar luchtig gekleed; *Hij hi alt van dieje lochte praot*, Hij heeft altijd van die lichtzinnige praat; *'t Is mar unne lochte*, Hij heeft niet veel verstand; *'t Wèèjt lèkker locht*, Het waait lekker koel; *Ik wor zó locht in de kop*, Ik word zo duizelig.

mélkaors, v., modderkruiper of weeraal; het visje wordt in de Meierij ook *milkoors*, *merkor* of *meerkat* genoemd (WBD; aflevering Fauna).

mèlkstaars, vogelmelk, Ornithogalum umbellatum. Ook *mèèrgestaars* (letterlijk 'morgenster'), *staareman* en *ménnekestaar* zijn namen van deze plant (WBD; aflevering Flora).

mèm, 1. tepel, borst 2. onregelmatigheid op de snede van een zeis 3. snoepje. *Wèllie hangen altéd òn de èfferste mèm*, Wij hangen altijd aan de achterste tepel; wij zijn hier altijd het slechtst bedeeld; *Ès ge nie goewd kunt haore, slòdde alt mèmme op de zèssie*, Als je niet goed kunt haren (scherpen door te kloppen met de haarhamer op de zeis die op het haargetuig ligt), sla je altijd onregelmatigheden in de snede van de zeis; *Van d'n tumtum hék 't lieste de mèmme*, Van de tumtum heb ik het liefste de zachte (tepelvormige) snoepjes.

mèûk, m., voorraadje fruit dat ligt te rijpen. *Mèûke* is in de noordelijke Meierij het woord voor luieren: *hij laag nog in zunne nest te mèûke*. De oorspronkelijke betekenis is 'fruit te rijpen leggen in bedstro of hooi'. Naast *mèûk* spreekt men ook wel van *muujk*

(Gemert en Oerle); in het Kempenlands komen ook de betekenissen 'bepaalde hoeveelheid' en 'opeenhoping kwade stoffen in het lichaam' voor. Vos en Van de Wijst (1996) vermelden bovendien een uitdrukking uit 1886 (uit de enquête van de Leuvense hoogleraar Willems, ingevuld door de 'boerenapostel' Gerlacus v.d. Elsen): *appels in de muujk légge*, redetwisten. *Hij ha unne mèùk appel in 't hój*, Hij had een voorraadje appels in het hooi.

morkolf, gaai, meerkol. De benoeming van deze bonte kraaiachtige vogel leidt tot enorm veel variatie in de Meierijse dialecten; in het Noord-Meierijs komen naast *morkolf* ook *molkolver* en *merkolver* voor, in het Peellands *malkörf* en *martkörf*, en in het Kempenlands *marhénne, marhander, marhannek, hanniekaaw, hikster* en *hanne(k)broek* (zie Swanenberg en Swanenberg 1998: 71-77).

musterd, mutsaard, takkenbos. *Musterd* zegt men in het noordwesten van de Meierij en is via letteromdraaiing ontstaan uit *mutserd*, dat in het overige Meierijse dialectgebied wordt gehoord. In het noorden van de Meierij spreekt men ook van *rijbos* of *rijsbos*. Het meervoud is *musters*. De houtmijt heette ook wel *musterdmijt*. *Hòlt 's unne musterd hout öt de mijt vur d'n oowve*, Haal eens een takkenbos uit de houtmijt voor de oven.

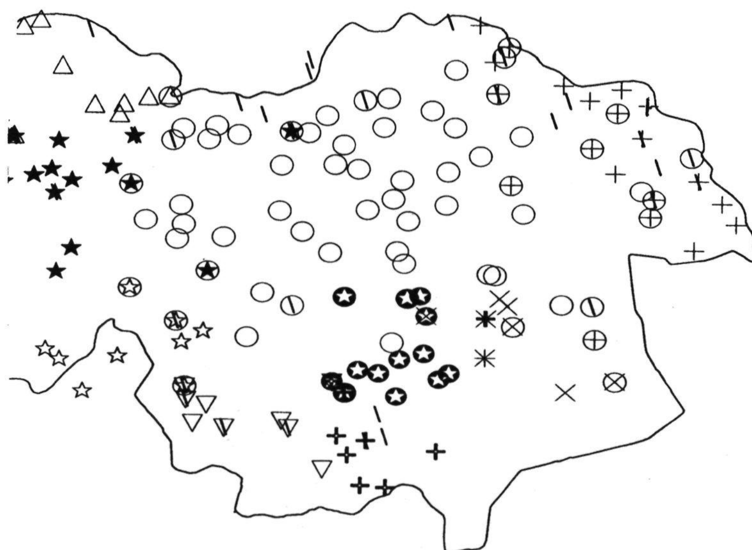
nérke, 1. herkauwen. 2. met tegenzin eten. In het Kempenlands en het Peellands ook als *nirke* of *nierke* gezegd. Het woord hangt samen met het Middelnederlandse *edericken*, waarbij de -n- aan het woordbegin waarschijnlijk is ontstaan doordat *den irk* als *de nirk* werd opgevat. *De koej stonne op stal te nérke*, De koeien stonden op stal te herkauwen; *Wè zitte toch te nérke*, Wat zit je toch met lange tanden te eten.

offerween, m., kussensloop (gevormd uit *oorfluwijn*). In de Peel zegt men *ooverwèèng*. Het langwerpige hoofdkussen heet *de pulling* (uit *peluw*; zie hoofdstuk 2, onder 'Medeklinkers') en de bedovertrek heet *den tiek* (in Van Dale tijk).

òlling, geheel, heel; klinkt ook als *álleng*, *aalenk* en *aaleng* (vergelijk Middelnederlands *alinc*) *Ut is òlling goewd*, Het is helemaal in orde; *'t Kumke viel kepot, mar 't skuttelke waar nog òlling*, Het kopje viel kapot, maar het schoteltje was nog heel.

onderweejges, onderweg. Men zegt ook *onderweejge*. *Onderweejge zen* betekent tevens 'zwanger zijn'. *We zén al 'n uur onderweejges en we hén nog gin man gezien!*, We zijn al een uur onderweg en we hebben nog niemand gezien!

ont, 1. ondeugend, ongepast, onbehoorlijk 2. smerig, vuil. Afgeleide woorden zijn *onterik* (deugniet, schavuit), *ontsak* (smeerlap) en *ontighèd* (ondeugendheid). *Die onte jong leejgen ammòl in d'n hof te valle*, Die ondeugende kinderen 'liggen allemaal in de tuin te vallen', spelen in de tuin en vernielen de gewassen; *Hij lòt 'r zen grèèj zoo mar ont béligge*, Hij laat zijn spullen er zo maar onverzorgd bijliggen.

O markolf, morkolf
☆ hanne(k)broek
\ meerkol, markol
+ martkolf
★ broekhannek
▽ hikster
✪ hannekauw
△ broekekster
✢ marhannek
x martkörf

Dialectwoorden voor gaai

opnijt, opnieuw. Ook *opnét, overnijt* en *overnét* worden gezegd en te Gemert *oppernijt*.

paost, (hout)puist, boom- of heggestronk. In het Kempenlands heet dit een *post*, in het Peellands een *pojst*. Synoniemen van *paost* zijn *kont* en *kontèènd. Mi de kérmis ston d'r alt unne koekpaost*; als het kermis was, stond er altijd een houtpuist waarop koek geslagen werd (koekslaan was een oude attractie waarbij een peperkoek (ontbijtkoek) doorgeslagen moest worden; de prijs was de koek). *Paoste wèène is 'n kaoj wèrk*, 'Puisten wenden' (het rooien van boomstronken) is zwaar werk.

pèène, mv., kweekgras, Elymus repens. Het woord wordt ook uitgesproken als *pèüne*; in het Peellands spreekt men van *pènge* of *pönge. Pèène* is ook een werkwoord dat het wieden van kweekgras betekent. *Pèène maake muujg lèène*, Kweekgras maakt vermoeide lendenen; van het wieden van kweekgras krijg je het in je rug, want het is een zeer hardnekkig onkruid.

De póffer

pluksel, onkruid. Naast het gebruikelijke woord *bócht* voor onkruid komt de benaming *pluksel* voor. Vroeger kende men zelfs een *plukselkaol*, een kuil waarin het geplukte onkruid gewassen werd voor het aan het vee gevoerd werd. Later werd daarin ook het geplukte knolgroen gewassen. De Bont (1959) geeft *plöksel* met een andere betekenis 'uitgeplozen linnen dat als verbandmiddel wordt gebruikt', maar hij vermeldt ook de *plökselkèùl*, de kuil om het geplukte veevoeder met de reek (houten hark) te wassen. In het Peellands spreekt men van *plukkem*. *Pluksel mèèje is pluksel zèèje*, Onkruid maaien is onkruid zaaien (onkruid moet je met wortel en tak uitroeien, anders wordt het een plaag).

poelepetaat, parelhoen, Numida meleagris, uit Frans poule pintade. Ook *pulpetaat* en *tulpetaat* wordt gezegd.

póffer(d), grote pronkmuts voor vrouwen. Hoewel deze klederdracht vaak als stereotiep voor het oude Brabant wordt beschouwd, is ze maar een veertigtal jaren in gebruik geweest. De poffer raakte in zwang in het begin van de twintigste eeuw en verdween in de loop van de jaren veertig en vijftig. Oorspronkelijk is een *póffer* alleen de

strook met linten, veren en bloemen die boven op de muts is bevestigd, maar later wordt ook het hele hoofddeksel als zodanig genoemd. Die strook heet in het Kempenlands ook *król*. *De Dungese boerinne hán dik de grótste póffers*, De Dungense boerinnen hadden vaak de grootste poffers; zij waren het rijkst. In vroeger tijden had bijna elk Oost-Brabants dorp zijn eigen variant van pronkmuts.

pratte, 1. pruilen, mokken 2. niet willen groeien. *Hij hi z'ne zin nie gekreejge en nou zit ie te pratte*, Hij heeft zijn zin niet gekregen en nu zit hij te mokken; *Dè bumke sti daor al jorre te pratte*, Dat boompje staat daar al jaren en wil maar niet groeien.

prop, dennenappel. In het dialect van Rosmalen, Nuland, Berlicum e.o. is het woord voor de dennenappel *prop* of *maasteprop*. Zegers (1999) geeft voor het dialect van het Land van Ravenstein bij *prop* alleen de omschrijving 'vrucht van de els', maar voor dennenappel vind je *kruts* en *krutske*. Ut Újes (2001) geeft *krots* voor Uden. Elemans (1958) zegt over zijn geboorteplaats in het Land van Ravenstein: 'De hagedis en de denappel die in Herpen *eegeltès* en *kroot* heten, hebben in Huisseling geen naam omdat ze daar niet voorkomen.'

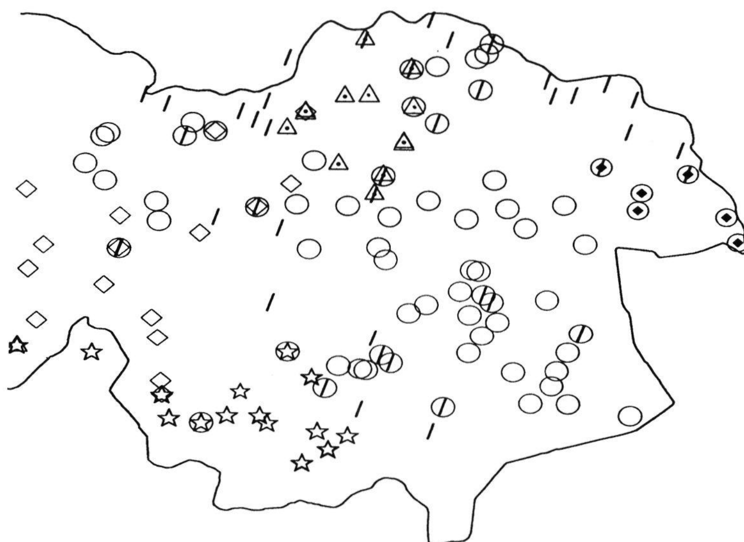
In het centrale Meierijs en in het Peellands heet de dennenappel *kroo(w)t* of *krutje*. Huub van Eijnthoven zingt over de *foebes* in zijn Bestse dialect en in Den Dungen, Gemonde en Sint-Michielsgestel spreekt men van een *fobbus*. *Dennentoot* is het woord in Tongelre en Aalst. In het zuidelijke Kempenlands heet de vrucht van de naaldboom *(maaste)bölleke*, behalve in en rond Valkenswaard, waar de naam *dennendol* is.

Dennenappels vormden een belangrijk stookgoed in de vooroorlogse arme tijd. De *proppe* brandden gemakkelijk en waren gewild om een vuur aan te maken. Officieel moest je om te mogen *proppe raape* een sprokkelbriefje hebben, dat je op het gemeentehuis moest afhalen. Maar ons (groot)moeder ging zoals de meesten in onze bosrijke omgeving clandestien op de *proppe*.

pruujve, proeven, borrelen. *Der zén meer aaw pruujvers ès aaw dokters*, Er zijn meer oude drinkers dan oude dokters (en dat zou moeten bewijzen dat drank nog niet zo slecht is).

raande, werk overslaan, er de kantjes aflopen. *De hénne raande*, De kippen leggen niet

rééze, 1. rijzen. 2. uitvallen van bloemen of zaad, afvallen van bladeren. In Sint-Oedenrode en Someren kent men het frequentatief *rijzele*. De Bont (1959) geeft *rééskorre* met de omschrijving 'uit de aren gevallen rogge (korrels)'. Er was zelfs een tarwesoort die aan deze kwalijke eigenschap de naam *Gèlderse ris* te danken had. *D'n dig wil nie rééze*, Het deeg wil niet rijzen; *De rog waar te rijp, 't kórre riejs*, De rogge was te rijp, het graan viel uit; *De kèrstboom begient te rééze*, De kerstboom laat zijn naalden vallen.

/ den(nen)appel
O kroot(je)
△ prop
◇ mastappel
☆ mastenbol(letje)
⊙ schob(je)

Dialectwoorden voor dennenappel

riels, 1. bn., mager, tenger; in het Kempenlands zegt men *réls* (vergelijk reel: slank). 2. zn. mv., rails. *Hij is zó riels dèttie mi de knéénd dur de spééle kan*, Hij is zo mager dat hij met de konijnen door de spijlen kan; *In diejen téd laagen hier nog de riels van de stoomtram*, In die tijd lagen hier nog de rails van de stoomtram.

rikraoje, zich afvragen wat te doen. Samenstelling van *reek* (orde, goede toestand) en *raden* (beraadslagen). *We hén lang zitte rikraoje, mar nou weejte we wè we wille*, We hebben lang zitten dubben, maar nu weten we wat we willen.

ròllek, 'radelijk', lichtelijk, allicht. *'t Is nog ròllek iets, wánne*, Het is nog lichtelijk iets, nietwaar.

rómme, mv., melk. In de kindertaal werd wel het merkwaardige verkleinwoord *rumkes* gebruikt. *Rómme van de blaow koew* werd spottend gezegd voor water.

Het woord dat verwant is met melk, *mölk*, wordt bij ons alleen voor karnemelk gebruikt. Het geslacht van dat woord varieert, sommige dialecten kennen *de mölk*, andere *'t mölk*. *De rómme zén zoer*, De melk is zuur; *Kékt 's, hier hémme lèkker*

rumkes vur ons kiendje, Kijk eens, hier hebben we lekkere melk voor ons kindje!; *Petòzzie mi mölkenbriens, mölkepap mi stroop*, Stamppot met karnemelkse saus, karnemelkse pap met stroop.

rond-teurze, rondrijden, -rennen of -vliegen. *Toorze* en *teurze* komen voor in de betekenis 'dreunen' (Uden), 'gonzen van insecten' en 'sputteren' (Westerhoven), 'rijden, er snel overheen gaan' (Gemert), 'trillen' (Zeeland, Ravenstein) en 'gonzend vliegen' (Oerle), maar ook in een heel andere betekenis 'tornen'. *Die vliêge bliêve mar rondteurze*, Die vliegen bleven maar rondvliegen.

russel, rooster, in de kachel en om de voeten te vegen. *Skrapt oew klompe mâr skón op de russel*, Schraap je klompen maar schoon op het rooster.

sèffes, 'seffens', aanstonds, dadelijk. Een synoniem is het uit het Frans ontleende *sebiet*.

sèp, drop. *Um skömke te trékke moeste stukskes sèp in 'n fléske mi wòtter doewn èn dan rutsele;* om 'schuimpje te trekken' moest je stukjes drop(steel) in een flesje met water doen en dan schudden. Het resultaat heette *sèpnat* of *poeliepèk*. Katjesdrop noemt men *sèpkètjes*.

simmieje, zeuren, zacht huilen. In het Kempenlands en Peellands spreekt men van *simme* of *simpe*.

skaarze, scharen, vergaren, bijeenbrengen, uitschrapen. *Hij hi d'r hil wè bé mekaare geskaarsd*, Hij heeft er heel wat vergaard; hij heeft veel geld opgespaard. *Maag ik de pan ötskaarze?*, Mag ik de pan uitschrapen?

skiefere, schiften (van melk), wazig zijn; ook *skiemere*, schemeren, kan 'wazig zijn' betekenen. *'t Skiefert vur m'n ooge*, Het schemert voor mijn ogen, ik zie alles onduidelijk.

skieps, scheef (Peellands). In het Kempenlands kent men *schriks* voor scheef en in het Noord-Meierijs *slim* of *skif*; daar kent men ook *skuups*, dat er niet scheef betekent, maar uit elkaar wijzend. *Haj lupt hillemòl skieps*, Hij loopt helemaal scheef (Gemert); *Wè hittie toch skuupse vuujt*, Wat heeft hij toch uiteenwijzende voeten (Rosmalen).

skiertse, giechelen, heimelijk lachen.

skoêr, v., onweersbui, zware regenbui (vergelijk Duits *Schauer*, Engels *shower*). *D'r kömt 'n skoêr òn*, Er komt een zware regenbui aan.

skolk, m., schort. Volgens Weijnen (1996) is dit woord een ingedikte verbastering van schorteldoek. Zo is ook het Meierijse *nuzzek* of *neuzek* een verholen samenstelling uit neusdoek (omslagdoek over schouders en borst; een *tèsneuzek* is een zakdoek). Een grote schort van jute heet *baolskolk* in het noorden van ons gebied en *plègger* in de Peel.

skóttelslèt, m. of o., vaatdoek. *Ik stoot m'ne koffie um, hòlt 's gaaw unne skóttelslèt*, Ik stoot mijn koffie om, haal eens gauw een vaatdoek.

skrééverke, 1. geelgors, Emberiza citrinella; de dialectnaam heeft dit vogeltje te danken aan de eitjes die wel rood-beschreven lijken 2. schrijvertje of draaikever (Gyrinus natator). *D'r wónt 'n skrééverke in de slótkant*, Een geelgors heeft zijn nest in de slootkant.

sloor, arme, slordige vrouw. Een bekende uitdrukking is *Onze Lieven Heer is mi z'n sloore*, Onze Lieve Heer zorgt voor zijn arme mensen. *'t Is 'n goei sloor van 'n wijf*, Het is een goede arme slons.

snééjer, snéér, 1. kleermaker 2. grote libel 3. rare snuiter. *Ik maak alles nééjmóddes, zin de snééjer, wè wilde te lang of te kort?*, Ik maak alles volgens de laatste mode, zei de kleermaker, wat wil je: te lang of te kort?; *D'r zaat unne skónne snééjer op de èèkeheg*, Er zat een mooie libel op de eikenheg; *Dè's unnen aarige snééjer*, Dat is een vreemde snoeshaan.

snètse, stelen, in het bijzonder stiekem snoepen van onrijp fruit; in het Kempenlands *snátse* (vergelijk Engels *to snatch*). *Wij gongen ès jong appel snètsen in d'n boogerd*, Wij gingen als kind appels weghalen in de boomgaard.

spiejgele, met iets pronken om een ander jaloers te maken, de ogen uit te steken. In het Kempenlands dekt *tierse* dezelfde betekenis.

spolle, woelen, in wanorde brengen door wild te bewegen. De Eindhovense dichter Lodewijk van Woensel schreef in '*Meziek uit èige Land*' (1939): *Ge ziet 'r de vleinderkes Dartel as keinderkes Spollend en speulend in 't spètterend licht...* Net buiten ons gebied, in Huisseling en Hilvarenbeek, spreekt men van *spolke* (Elemans 1959, Naaijkens 1992). *Ge hét hier alles lillek oowverhoop gespold*, Je hebt hier alles erg in wanorde gebracht.

staote, 'stuiten', prijzen, loven. Ook *bestaote*. *Ik kan d'r niks oowver staote*, Ik kan er niet hoog van opgeven.

steeknuske, prikneus, Lychnis coronaria (tuinplant) en bolderik, Agrostemma githago (soort akkeronkruid). *Steeknuskes hén zó'n skón rooj blumkes*, Steekneusjes hebben zulke mooie rode bloempjes.

stiejve, stuiven, stof (doen) opwaaien. Motregen noemt men wel *stiefreegen*. *'t Stoewf z'n best*, Er waaide veel stof rond; *Stò d'r nie zó te stiejve!*, Sta daar niet zo'n stof te maken!

stölpere, struikelen, stommelen, strompelen (vergelijk Duits *stolpern*). *Hij kwaamp halfzat binne gestölperd*, Hij kwam halfdronken binnen gestruikeld.

strant, vrijpostig, brutaal (van *astrant, assurant*, gevormd op grond van het Franse *assurance*, zekerheid). In het Kempenlands komt ook *strabant* voor, met dezelfde betekenis maar met een andere etymologie (uit Oudfrans *destorbance*: opschudding).

straopel, blauwe bosbes, Vaccinium myrtillus (in de Peel en in Heeze, Leende en Hoog-Geldrop). De blauwe bosbes heet *stokbizzem* in Spoordonk, Oirschot en Den Dungen, *sint-jansbizzem* in Liempde, Best en Boxtel, *moelbizzem* in Helmond, Lieshout en Woensel en *palmbezie* te Strijp, Acht en Aalst (WBD; aflevering Flora).

stuur, 1. o. stuur 2. v. schommel. De Bont (1959) geeft *stuûjer*, Hoppenbrouwers (1996) *stuuwr* en het afgeleide *stuurie*. Bert Kooijman schrijft in '*Onder ons gezegd... in Brabant*' (1993) dat zijn vader in het Maren van zijn jeugd een soort schommeltje, *rutselkoek* genaamd, maakte op de stal. *'t Stuur van oew fiets stî skeef*, Het stuur van je fiets staat scheef; *Nou dieje groote laapus d'r in gezeeten hi, is ons stuur kepot*, Nu die grote lummel erin gezeten heeft, is onze schommel kapot.

taars, m., teer, pek. In het Kempenlands *taar*. Spottend wordt 'n bakje koffie soms ook wel *'n bèkske taars* genoemd. *Hij waar zó zwart ès taars*, Hij was zo zwart als teer.

temèntie, morgenvroeg, vroeg in de morgen (ook *temènte, temènsie*). Volgens Vos en Van de Wijst (1996) een samentrekking uit Middelnederlands *te mattentide*, te mettentijd, de tijd voor het eerste gebed in kloosters. *Ik zal dè temèntie doewn*, Ik zal dat morgenvroeg doen.

teujle, telen, verbouwen, oogsten; in het zuiden van de Meierij betekende *teujle* ook ploegen, in het noorden sprak men dan van *eere* (vergelijk Latijn *arare* en Gothisch *arjan*, ploegen). *Hij hi alt goewd getuld op dè stukske laand*, Hij heeft altijd goed geteeld op dat stukje land.

timpere, bereiden, klaarmaken (eigenlijk het maken van beslag). Het Romaanse leenwoord *temperen* voor 'in de juiste verhouding door elkaar mengen' is al in het Middelnederlands bekend. *Timper* is het beslag voor pannenkoeken. *Ze begos op de geujt te timpere*, Ze begon in de keuken met het klaarmaken van het eten.

tomp, uitsteeksel, hoek, punt (Gemert, Huisseling). In het Noord-Meierijs en het Kempenlands spreekt men van *too(w)t*.

triege, rijgen. *Zé mót de zeum nog in d're rok triêge*, Zij moet de zoom nog in haar rok rijgen.

tuk, 1 aard, soort, afkomst 2. trek, ruk 3. slaapje, dutje (vergelijk Middelnederlands *tucken*: trekken). *Dè zén minse van d'n aawen tuk*, Dat zijn mensen van het oude slag (van de oude stempel); *In eenen tuk iejt doewn*, In één ruk, zonder onderbreken, iets doen; *Hij ha unnen goejen tuk gedaon*, Hij had een lekker dutje gedaan.

ukt, jeuk. In het Kempenlands ook *uksel* en *éúk*. *Hij wier geplaogd dur de ukt*, Hij werd geplaagd door de jeuk.

uurst, eerst. Ook veel gebruikt in de verbindingen *in 't uurst* (in het begin) en *toen uurst* (vroeger). *Uurstes* betekent ten eerste, op de eerste plaats. *Mèèrge zédde gij d'n uur-*

ste, Morgen ben jij de eerste; gezegd tegen iemand die te laat komt om nog die dag geholpen te worden.

vaore, 1. varen, maar ook rijden. *Mi 't pèrd vaore* is met paard en kar rijden, voerman spelen. Dientengevolge kon men horen, toen een zeker Doruske met zijn kar te laat bij de boot aankwam: 'ik kon er niks aon doen! ik kwaam krek bij de haoven aangevaoren lijk den boot e'weg reej' (Van Dam 1972: 40). Een *vòrwég* is een karrenspoor of landweg. 2. als een gemis ervaren (ouder *voore*). *Ge mót dè pèrd mi de dobbel léént vaore*, Je moet dat paard met het dubbele leidsel mennen, straf aanpakken; *Zèllie wónden òn aaw vòrweejg die de grond in liejpe*, Zij woonden aan oude landweggetjes die de akkers in liepen; *Dè zal z'n kuntje vaore*, Dat zal hem lelijk tegenvallen.

vastelaovend, vastenavond, de vooravond van de vasten. De kinderen aten dan *strèûf* (pannenkoeken), trokken van deur tot deur met *d'n doetelpot* (rommelpot), ook *hoeperpot, foeke(r)pot* of *foeperpot* genaamd, en zongen: *Jan, 't is vastelaovend, komme nie thaus vur taovend, taovend in de maoneskéén ès vòdder en moeder nor béd toe zén, dan danse wij op ons klompe...*, Jan, het is vastenavond, komen niet thuis voor vanavond, vanavond in de maneschijn, als vader en moeder naar bed toe zijn, dan dansen wij op onze klompen; *Vastelaovend haawe dinne ze vruuger op karnevalsdénzeg*, Vastenavond vieren deed men vroeger op carnavalsdinsdag.

verbèllemonde, verwaarlozen, slecht beheren, verprutsen, vernielen (ook gehoord als *verbèllemonte* en *verballemonde*). In het Middelnederlands kwam *verbaelmonden* voor in de betekenis 'als voogd het goed van een beschermeling slecht beheren' (*ba(e)lmont*: slechte voogd). Andere woorden in het domein van vernielen en verwaarlozen zijn *begaoje, vermèrsmèèje, schándálliezeere, verdèstruuweere* en *verrinneweere*. *Die skón boederééj is kaol verbèllemond*, Die mooie boerderij is helemaal verwaarloosd.

verskiejte, 1. verschieten, van kleur verbleken. 2. schrikken (waarbij men ook bleek kan worden), laten schrikken. *Pirke verskiet* is een benaming voor de vogelverschrikker. *'t Jèske waar òlling van kleur verskoowte*, Het jasje was helemaal van kleur verschoten; *Hij verskoewt me toch toen zé innins aachter 'm ston*, Hij schrok me toch toen zij opeens achter hem stond; *Kom, zulle we heur 's verskiejte!*, Kom, we zullen haar eens laten schrikken!

verzielhool, o., oud woord voor het 'kijkgat', een kleine opening in de brandmuur naast het vuur in het woonvertrek (*d'n hèrd*), waardoor men in de voorstal kon kijken; men kon er ook een olielamp inzetten. Volgens het WBD (afl. 1: Behuizing en landerijen) komen in de Meierij ook *veziergat* en *vezierhool* voor, hetgeen verwantschap met het woord vizier suggereert. Weijnen (1996) beschouwt dit woord dan ook als een samenstelling met Middelnederlands *visieren* (in het oog houden). *Dur 't verzielhool hadde*

'n bietje licht op de vurstal èn in de skaaw, Door het lampengat had je een beetje licht op de voorstal en in de schouw.

verzuuke, op visite vragen, uitnodigen voor een feest. *Vruuger wierde nò de slacht nog wèl 's op de zult verzocht*, Vroeger werd je na de slacht nog wel eens op de zult genodigd.

vim, v., 1. honderd *garven*, honderd korenschoven (in het Peellands *veem* en Kempenlands *véém*). Met vier vlegels kon men bij lengende dagen ongeveer *tien vim* per dag dorsen, aldus Elemans (1958). 2. vin van een vis (in Uden, Reek en Gemert, zie WBD; aflevering Fauna). 3. wimper (in Oss en Boekel). In de laatste twee betekenissen wordt verspreid in oostelijk Noord-Brabant ook *vlim(p)* gezegd, dat bovendien visgraat en scherp zaadvliesje van een graankorrel betekenen kan. *Hij kós nog gin vim haaver mér koope*, Hij kon nog geen vim haver meer kopen.

vors, vers. Vergelijk voor de klinker derde (*dorde*) en Kerstmis (*Korsemes*). *'n Vorse koew gif vorse rómme*, Een koe die pas gekalfd heeft, geeft verse (extra vette) melk; *Vorse mik is kèèjlèkker*, Vers wittebrood is heel lekker.

vórt, voort, verder, vooruit, in het vervolg, tegenwoordig. *Doe toch 's vórt!*, Maak toch eens voort!; *Dè mót vórt hil anders*, Dat moet in het vervolg heel anders; *Hij wónt vórt in Ballekum*, Hij woont tegenwoordig in Berlicum.

vròllie, 'vrouwlieden', vrouwvolk. Ook *fròllie* en *vràllie* of *vrèllie* werd gezegd. Soms wordt het ook voor één persoon gebruikt, en dan betekent het juffrouw (*'n fròllie is jongerder ès 'n vrommes èn nie getraowd*, een juffrouw is jonger dan een mevrouw en niet getrouwd). De gebruikelijke enkelvoudsvorm is echter *vrommes*, *frommes* of *frammes*, 'vrouwmens'. Een synoniem van *vròllie* is *wéésvolk* (wijfsvolk). De Bont (1959) kent daar nog de enkelvoudsvorm *wéésmins* (wijfsmens) bij. *De linkse kant van de kerk waar vur de vròllie*, De linkerkant van de kerk was voor het vrouwvolk; *Dè's 'n skón vrommes!*, Dat is een mooie vrouw!; *D'r waar veul wéésvolk in de mis*, Er was veel vrouwvolk in de mis.

wétstreejkel, m., plankje, met amaril bezet, om de zeis mee te wetten, te slijpen. In het oosten van het Meierijs zegt men *wétstrikkel*. Het tweede deel van dit woord hangt samen met strijken. Zo'n plankje heet in het westen van het Kempenlands *meil*; men gebruikt ook wel een steen, een *wétkèèj*. Een instrument in het algemeen om de zeis te scherpen is in het Kempenlands een *wétter* (De Bont 1959). *Hij viejt z'ne wétstreejkel en sloeg 'm venéndig langs z'n zèssie*, Hij nam de 'wetstrekel' en sloeg hem driftig langs zijn zeis.

wittere, drenken, te drinken geven (Kempenlands *weitere*). Het Middelnederlands kent *wateren*, *weteren*, dat onder meer drenken betekent. *Ik moes de kuuskes altéd witte-*

re, Ik moest de kalveren altijd te drinken geven; *Lèùk kwaamp goewd gewitterd op haus òn*, Luik (Lucas) kwam zwaar beschonken thuis.

wolfstaand, moederkoren, Claviceps purpurea (een giftig zwammetje dat korrelwoekering in de vorm van een donkere tand veroorzaakt bij grassen, vooral bij rogge).

wuunder, woerd, mannetjeseend. In het Kempenlands en Peellands ook wel *wiender*. *Unne wuunder kunde kénne òn 't krulvirke in z'n stèrtje*, Een woerd kun je kennen aan het krulveertje in zijn staartje.

zibbedééske, overdreven kwezelachtig persoon. De Bijbelse figuur Zebedeus, de vader van de apostelen Johannes en Jacobus, zou aan de basis staan. Het wordt ook wel uitgesproken als *sibbedééske, sippetééske* of *sibbediske*. Het wordt vooral voor vrouwen gebezigd, hoewel Verhoeven (1978) voor Udenhout *zebedeuske, zibbediske* geeft met de omschrijving 'klein, onaanzienlijk en teruggetrokken mannetje'. *Wè is dè wéfke toch 'n zibbedééske*, Wat is dat vrouwtje toch een sullig kwezeltje.

zoft, zacht (zie hoofdstuk 2, onder 'Medeklinkers'). *'t Is hier zoft* betekende dat de grond erg zacht was; de onverharde fietspaden waren 's zomers zo mul, dat de wielen wegzakten in het losse zand. *Niks zó lèkker ès 'n zofte peer*, Niets zo lekker als een zachte peer; *Hij is zó'n zoft wéénèèj*, Hij is zo'n zacht windei; gezegd van iemand die bang en besluiteloos is.

zómmervoore, licht ploegen en braak laten liggen. Elemans (1958) schrijft voor Huisseling: '*zómmervoore* is braakliggend land herhaaldelijk blijven ploegen tot in augustus, zonder *égge* want de *klöwter* moesten *féjnbruuje*. In die maand was dan de akker na vijf, zes maal ploegen rijp voor het inzaaien van *kòlzòòt*. In *de kòlzòòtstòppel* ging het derde jaar *de wèjt* die in het vierde gevolgd werd door *de ròch* die tevens als dekvrucht diende van zijn opvolger *de klévver* welke in het vijfde werd geoogst. Dit inmiddels allang verouderde systeem van vruchtwisseling werd dan afgesloten met een haveroogst. In al die zes jaar werd maar eenmaal gemest en wel bij het koolzaad of de tarwe. In de Middeleeuwen was juni de "braecmaent", de maand dus van het "zomervoren."' Vergelijk ook *zummere*, land luchtigjes omploegen nadat de rogge van de akker verwijderd is (De Bont 1959). *We hén dees jaor mi dè huukske grond mar 's gezómmervoord*, We hebben dit jaar dat hoekje grond maar eens braak laten liggen.

zweejl, eelt, in 1914 opgetekend in Den Dungen, Schaijk, Valkenswaard en in Nederwetten in verkorte vorm: *zwil* (het woord hangt samen met *zwellen*).

8. Literatuur in het Oost-Brabants

Er zijn in de negentiende eeuw maar twee Oost-Brabantse dialectpublicaties verschenen die vermeldenswaard zijn: *Etsen naar het leven* door H. Hollidee (1881), pseudoniem voor E. A. Rovers, opnieuw uitgegeven als *Schetsen uit het Noordbrabantse volksleven* in 1978, en *Uit de Meierij, schetsen uit het Noordbrabantse volksleven* door J.N.G. Söhngen (1888), heruitgegeven in 1977.

De in Gouda geboren en in Berlicum wonende Marie Gijsen (1856 – 1936) verstoutte zich Berlicums dialect te gebruiken in de dialogen van haar realistische verhalen en romans, waarvan *Brord en Hanne* (1916) wellicht de bekendste is. Haar niet-Brabantse oorsprong blijft echter in het onvolkomen dialectgebruik duidelijk merkbaar. Natuurlijk blijft het bijzonder dat zij als Hollandse het Brabants probeerde te schrijven.

Antoon Coolen (1897 – 1961) is wel de schrijver van het hartelijke Oost-Brabants genoemd. Hij was succesvol met zijn Peelse dorpsromans, waarvan *Kinderen van ons volk* uit 1928 waarschijnlijk de bekendste is. Maar al werd ooit beweerd dat Coolen vanwege zijn taalgebruik in Purmerend al niet meer te lezen was, toch is die taal niet veel anders dan Algemeen Nederlands met een Oost-Brabants sausje overgoten. Als hij dialect gebruikte, dan veranderde hij het in de richting van het Nederlands. In zijn latere romans, zoals *Dorp aan de Rivier* en *Stad aan de Maas,* wisselde Coolen van landschap en milieu en dan komt zijn taal nog dichter bij de standaardtaal. Je kunt hem dus moeilijk een dialectschrijver noemen.

Eind jaren dertig komen de gedichten en liedjes van pater Piet Heerkens uit. Deze Tilburger, die onder meer aan het Missiehuis van het Goddelijk Woord (SVD) te Uden studeerde, publiceerde zes bundels: *D'n Örgel, De Mus, De Kinkenduut, Brabant, Vertelselkes* en *De Knaorie.*

Lodewijk van Woensel, schuilnaam voor Louis Vrijdag, publiceerde in de jaren veertig en vijftig verscheidene dicht- en verhalenbundels in het Woenselse dialect: *Meziek uit èige land, De kneuter, De wiender, Goej volk* en *Saldaotebabbels.* Bijzonder is de boerendichtbundel *Gepalmde rog* van Willem van 't Hof, pseudoniem voor Willem Verspaandonk uit Eersel, die jarenlang dialectgedichten publiceerde in de *Sint Jansklokken.* De Norbertijn Fulco van der Heijden, schreef onder het pseudoniem Has van Rukven van 1948 tot 1976 bijna wekelijks een column in de Heeswijkse periodiek *De Brug.* Pas veel later stelde hij een selectie van zijn bijdragen samen in de bundel *...en het beste van Hasse,* die in zijn sterfjaar 1987 verscheen. In die dagen zijn vooral geestelijken de dialectschrijvers van Noord-Brabant, want zij behoorden natuurlijk tot de zeldzame plattelanders die in de eerste helft van de twintigste eeuw 'doorgeleerd' hadden en zich durfden te wagen aan de schriftelijke weergave van hun eerste moedertaal.

Een latere geestelijke navolger in dit genre is de Karmeliet Ivo van Dinther, die in het Geffens van zijn jeugd onder meer de verhalenbundel *Mense van veur de verkaveling* en de Maaslandkroniek *De kalenders van Kriest van Kee van Kaote* publiceert, en ook de Udense Kruisheer A. van den Elsen met zijn boek *In den hoek van 't vuur* uit 1977 moet in dit verband genoemd worden. Sientje van Mierikshoven, alias de geestelijke A. Verbruggen die schrijft onder de naam van een pastoorsmeid, neemt een aparte plaats in vanwege zijn gepolijste Brabants-Bestse dialect.

Vanaf de jaren zeventig blijken er meer dialectgeïnteresseerden te zijn die 'doorgeleerd' hebben. Opeens verschijnen er volop dialectboeken en ook worden er vanaf die periode veel geluidsdragers met voordrachten, liedjes en verhalen in het dialect geproduceerd (zie hoofdstuk 6). Als genre is vooral de verhalenbundel populair, maar ook dichtbundels in het Oost-Brabants dialect zijn niet schaars. Voor Oost-Brabants dialecttoneel verwijzen we naar de bundel *Open doekske,* in 1993 uitgegeven door het Noordbrabants Genootschap. Wel heeft het Bossche stadsdialect zijn Echt Bosch Téjater, een gezelschap van 20 toneelamateurs dat onder de regie van Ruud van de Laar

al meer dan vijftien jaar lang volle zalen trekt en in september 2001 nog duizenden betalende Bosschenaren naar de schouwburg lokte met het zelf (in de Bossche taal) geschreven blijspel *Zwèrreve op de Hèrreve.*

Nol van Roessel (Schijndel), een neerlandicus die als 'Contente Mens' furore maakte op Omroep Brabant, schreef de boeken die hij in zijn fictieve dorp Gineind situeerde in een gepolijst Schijndels dialect. Willem Iven begon als dialectschrijver met enkele bundels *Lachvertelsels* en vervolgde zijn productie met het prachtige Peellandse mini-epos *Miet.* Thieu Sijbers (geboren te Nijnsel) was leraar gymnastiek, maar werd vooral bekend om zijn Brabantse voordrachten, waarin hij lied en voordracht combineerde. Van zijn totale werk werd een overzicht gebundeld met de titel *Klink klaor klank.* Gerard Ulijn, sociaal pedagoog, docent en politicus, noteerde en vertolkte vertelsels uit het Maasland, die hij onder meer publiceerde in *Van vierze* en *Vur erpul en pap.* Cor Swanenberg vertelde jarenlang wekelijks in Rosmalens dialect op Omroep Brabant in de noordelijke Meierij. Hij publiceerde als neerslag daarvan drie bundels over zijn alter ego Dree de Kapper en daarnaast onder meer het lees-woordenboek *Wiej wè bewaort, Beroepen op z'n Brabants* en de dichtbundel *Brabantse Blomme.*

Johan Biemans (Bergeijk) vertelde smeuïge dialectverhalen voor de radiorubriek *Bij wijze van spréke,* die hij later bundelde onder de gelijknamige titel. Ook schreef hij de bundel *Brabantse humor op klompen.* Bert van der Horst (Helmond) maakte furore met zijn volksboeken in dialect, waarvan *Kie, dor zit 'n kat in d'n torre* het bekendst is. Frans Hoppenbrouwers (Valkenswaard) schreef de dichtbundel *'n Snee irluk bróód ût de Kempe.* Stichting Kèk Liemt (met de huisdokter Roger van Laere uit Liempde in de gelederen) liet onder meer de dialectboeken *Liemt nor de mèrt, Van moorpijp naor palmbos, Van Liemt en de Boeremèrt* en *Driek* verschijnen. *Kulhannes* van diezelfde stichting is een verhalenbundel in het Nederlands waarin veel dialect verwerkt zit.

A. F. Th. van de Heijden, die oorspronkelijk uit Geldrop komt, maakt in zijn in het Nederlands geschreven romans in dialogen gebruik van het hypercorrecte dialect, dat in hoofdstuk 3, onder 'Geslacht en verbuiging' werd besproken. Pubers maken dan, om bij een groep te horen, gebruik van *diejen tiet* of *den dommelbrug* (vrouwelijke woorden die mannelijke verbuiging krijgen, omdat die verbuigings-n als typisch Brabants wordt ervaren).

Jos van Tinuskus, pseudoniem voor neerlandicus Ad van Schijndel (Hees-

wijk), bundelde de dialectcolumns die hij eerder in *De Brug* publiceerde; Henri de Booi, pseudoniem voor Henk van der Aa (Den Dungen), bundelde *Gruuwn watter*; Frans van Gessel, schuilnaam voor Frans Smits (Sint Michielsgestel), produceerde onder meer *Hedde nog efkes d'n ted* en *Unnen bussel kronieken.* Hein de Bruijn (Oss) maakte de bundel *Toen d'r b'ons nog bekant gèn stoepe woare* en Wim Daniëls uit Aarle-Rixtel schreef onder meer *'n Schon boks.* Dichter Rien van der Sterren met zijn bundel *Umkèke* en columnist Driek van Grètte (pseudoniem voor de leraar Henk de Werd) trachtten hun plaatselijke dialect, het Rosmalens, middels schrijverij te vereeuwigen. Ad Otten (Gemert) schrijft korte verhalen die hij onder meer bundelde in *Vertellingen aojt d'n Traonpot.* Jan Jansen (Hapert) schreef '*Ikke' unne Blaalse mens*'. In 1993 publiceerde C. A. Verkuylen, geboren in Schaijk en opgegroeid in Nistelrode en Volkel, sprookjes en verhalen in zijn dialect met een vertaling in het Nederlands onder de titel *Brabantse dorpsverhalen.*

Alles overziend is het schrijnend dat nieuw talent ontbreekt en frappant is ook dat de dialectzangers gemiddeld een generatie jonger zijn dan de dialectschrijvers.

9. Gedichten en verhalen in het dialect

In dit hoofdstuk passeren enkele gedichten en verhalen in het dialect de revue. Ze geven een impressie van drie Meierijse dialecten, die behoorlijk van elkaar verschillen, te weten dat van Bergeijk, bij de grens met België in het diepe zuiden van het Kempenlandse dialectgebied, dat van Gemert dat in het noordoosten van het Peellandse gebied ligt, en dat van Rosmalen in het noordwesten van het Noord-Meierijse dialectgebied.

Johan Biemans uit Bergeijk stelde een verhaal en een gedicht ter beschikking. Het Bergeijks is een Zuid-Kempenlands dialect, dat onder meer getypeerd wordt door de uitspraak van de -ij- als tweeklank (-aaj- of -ij-, niet als -èè- of -éé-). De Meierijse verkorting wordt in Bergeijk stelselmatig gebruikt en Biemans schrijft dan ook *hille* (hele) en *hurre* (horen). Daarnaast wordt hier de lange -e- als -éé- uitgesproken (bijvoorbeeld *bééter*, voor beter, in tegenstelling tot Noord-Meierijs *beeter* of *bitter*). Het Bergeijks is een van de laatste dialecten in het Kempenland waar de -sk- nog wordt uitgesproken. Opmerkelijk is de vorm *bakker*, waarin de umlaut ontbreekt (elders in oostelijk Noord-Brabant *bèkker*) en de vormen *wos* en *wozze*, voor de verleden tijd van het werkwoord zijn, waar elders in Oost-Noord-Brabant *waar* en *waare* gebruikelijk zijn.

Om iets te laten zien van het dialect van Gemert, mochten we een verhaal van Ad Otten gebruiken. Het Gemerts ligt dicht tegen het Noord-Meierijse gebied aan, maar heeft toch vooral Peellandse kenmerken, zoals de -ui- in

bijvoorbeeld huis en uit: *haojs* en *aojt* (in plaats van Noord-Meierijs *haus* en *aut, aot* of *öt*), de -ie- in kijken en blijven, *kiejke* en *bliejve*, en de lange klinkers in bijvoorbeeld *zéúchte* (zuchtte) en *gèèngkske* (gangetje). Opmerkelijk is de vorm *ik mönde* (ik mocht).

Op de derde plaats namen we twee teksten in het dialect van Rosmalen op (om precies te zijn van de Kruisstraat, een dorpje tussen Rosmalen en Nuland), geschreven door een van de auteurs van dit boek, Cor Swanenberg. Echt Noord-Meierijs in die teksten is de -au- in *thaus* (thuis), de -sk- in *geskèèje* (gescheiden) en de vorm *durske* (meisje, uit deerntje met ronding en verkorting van de klinker, een -ke-achtervoegsel voor het verkleinwoord en een -rs-cluster als relict van de suizende -r-, zie hoofdstuk 2, onder 'Medeklinkers').

De hieronder opgenomen teksten zijn aangepast aan de spelling zoals die in hoofdstuk 2 is uiteengezet.

9.1 Bergeijks dialect

't Skónste plèkske van Bérgaajk

Oowver de kérk gesproowke... Ze zaoten, krèk lijk alle donderdag-n-aovende, mee z'n viere rond dè taofelke in de café van Sus v-Gompel: den Blaowe Sjèf, Pietje v-Gèrreve, Jan Blok en Tóntje Lommers. Vur iemes diej nie bééter wist, zoode gezeejd hébbe dè ze daor èltij al gezeeten hon. Ze vierden ummers vandaog dè ze bé Susse, vijf-en-twintig jaor lang, saome daor in diejen hoek hunne wéékelijkse rikaovend hiele. En rikken en pruujve dè gonk dan plezierig hand in hand, dè begréépte wel.

Dees wos dan ók 'nen hille bezunderen aovend en ze tracteerden mekanderen dan ók hil den aovend um de beurt op 'n conjèkske of zo iejt. Ge kant wel denke dè de verhaole diej ze vertelden dan ók mee 't kertier nog stèrker wiêre.

'tWos al oowver élleve geweejst toen Sus aachter den tap 'n lieterse flés snéével umhóg staok en riejp: 'Vur zo'n goej klanten ès gijlie zij, zal ik 'w ók 's tracteere. Vijf-en-twintig jaor hier gekomme zèn, gijlie mee z'n viere, dè maokte pedomme nie alle daog' mee. Hier... dees flés diej gaoj ik onder ijlie verloowte, mèr d'r moete urst wel iejt vur doewn... Wie me kan vertélle... wor 't skónste plèkske van Bérgaajk is, diej mag dees flés strak mee ne haus nemme.'

'Nou, nou!' riejp den Blaowe Sjèf, 'd'r vatten we d'r énnen op! En vat 'r zéllef ók énne Sus!'

''t Skónste plèkske van Bérgaajk', zeej Jan Blok, 'dè is nie zo moeilijk... Volges mé is dè 't Skut, dè waotervèlleken in de Beejke... dè moet 't zén.'

'Nee, d'r zij ik 't nie mee éns', protesteerde Pietje v-Gèrreve, 'dè is de Skiejtbèrg in de bosse, aon den Irselsendéék! Gé mee 'w Skut!'

'Én wa dénkte gé?' noewskierigde Sus in de richting van den Blaowe Sjêf. Sjêf diej 'r al zeejker van wos dèttie de flés snéével wél zoo winne, nipte urst nog 's lèkker van z'n borreltje en zeej meej 'n stém of ie wel de koning van Béls wos: 'Ik dénk... hier in de café van Sus v-Gompel en nérgend anders nondehut'.

'Gijlie weejt 'r niks van, gijlie zégt zo mèr wa', laachde Tóntje Lommers. 'Zal ik 'w 's vertélle wor 't skónste plèkske van Bérgaajk is? Dè is... bé ons Suska in 't béd!' Allicht wiêr d'r éfkes heewvig meej gelaage, want zó iejt wos nou wir krèk iejt van Tóntje Lommers, diej hoj ummers èltij wel iejt aports.

'Gé hédde't gewonne Tóntje', zeej Sus, 'hier vat aon, gé magt de flés meej ne haus némme... perfieciat! Én laot ze onderweejge nie kepot valle!' Ze zaoten nog 'n half uurke plezierig nao te pruujve, toen 't onderhand bedtij wier en ze ieder hunnen aaige weg op haus aon gonge.

Toen Tóntje thaus kwomp, zaot Suska nog bé de kachel 'n braajwérk af te ronde. En 't viel d'r op dè Tóntje 'n flés snéével in z'ne jékker meej ne haus brocht. Aon d'r ooge te ziejn zaog Tóntje wel dè ze d'r iejt meer en 't fijne van woo weejte. Tóntje vertélde lang en breed en meej e gezicht ès 'n èùtgezèèkt vuûr hoew dèttie d'r aon gekomme wos. Afijn, gijlie weet dè al, dan hoef ik dè nou nie mir te vertélle.

''t Skónste plèkske van Bérgaajk?', vroeg Suska, allicht wa ongeléûvig, want wie geléûft zo iejt? 'Én wa hédde dan wel nie gezeejd?'

'Ik héb gezeejd', zeej Tóntje, op 'nen toon dè ze 'm wel moes geléûve, 'in de kérk!'

'Oo, dè hédde goewd gedaon, Toown', zeej Suska, 'Dè zij ik hillemol mee 'w éns, in de kérk ja, dè zoo ik zélf ók gezeejd hébbe'.

De volgende mèèrge gonk Suska al rond 'n uur of half tiejn ne den bakker um 'n vors roggen bréûjke en e mikske te haole. Mèr ge begrépt wél dè 't groot noews van die flés ès e loopend vuurke z'ne ronde al hoj gedaon, en dè Jan den bakker 't al in géûren en kléûren hoj hurre vertélle van de urste klanten die al irder in z'ne winkel geweest wozze.

Toen Suska goewd en wél binne wos in 't winkeltje, zeej Jan: 'Oo Suska... wa heb ik gehurd? Tóntje hoj 't 'r giesteren aovend nog mèr goewd aafgebrocht bé Sus v-Gompel. Hoj ie nie 'n flés snéével gewonne, umdèt-ie 't skónste plèkske van Bérgaajk geraojen hoj?'

'Jao't pedomme', zeej Suska, 'ge zoodt toch zégge. Én dan te weejte... hij kömt 'r mèr énne keer per jaor!'

Deejs sként écht gebéûrd te zèn, want ès 't nie ècht gebéûrd wos, dan hoj ik dè ummers nie kanne verzinne. 't Skónste plèkske van Bérgaajk...in de kérk pedomme!... Ge zoodt toch zégge!

Uit: *Eyckelberghse vertellingen* (Johan Biemans).

Gedichtje

Temiddeg was ik wa aon 't fietse,
van dörp naor dörp, ge kent dè wel.
En stapte af um wa te ruste,
bij d'een of d'ander bidkapêl.

'n Wijfke, ze deej me aon ons grutje denke,
– ze droeg zo'nen afgedraoge jas –
was doende meej 'n haffel bluumkes,
gewoon geplukt daor in 't gras.

Ze keek 's um, en ik zaog ze dénke,
– ze was wa schèùw op heur menier –
wa zou dieje vrimde hier komme zuujke,
da is toch géne méns van hier?

Ze fronste 'ne glimlaach rond heur lippe,
as ik da zo zégge mag.
Ik docht, ik zal mèr 's éfkes knikke,
en ik knikte heur vriendelijk goeiendag.

Ojt weejte nie krèk wa ge zalt zégge,
en dan zégde zo mar wa.
Och, ge begient mar wa te buurte
oowver deejs en oowver da.

Ze keek me aon mee verléége ooge
en frommelde 'ne roozekrans uit d're schort.
Ik zeej, um toch mar iejt te zegge:
'Wa skón da hier nog gebeeje wordt'.

'Wa zeejde', zeej ze, 'of hier wordt gebeeje?
Dè weejt ik nie krèk hoew dè dè zit...
't Li meskiens wel aon m'n orre,
mèr hier wordt nog wel alle daog' gebid.'

Johan Biemans (1998)
(*bidden is in het dialect dus een zwak werkwoord.)

9.2 Gemerts dialect

Opmerking: in het Gemerts klinkt de -i- van bijvoorbeeld *wit* zoals in het Standaardnederlands, maar klinkt de -i- van bijvoorbeeld *bitter* (beter) anders, iets gecentraliseerd. De laatste klank is een restant van een oude tweeklank (zie Vos 1996): *bjitter*, en wordt hieronder gespeld als [î], omdat er betekenisonderscheid kan zijn, bijvoorbeeld *bîtter* (beter) tegenover *bitter* (bitter, de smaak). Hetzelfde geldt voor de -o- in ook en boven; deze wordt gespeld als [ô].

Nie vur alle lîftijde

De film van 'De Dikke en de Dunne in Afrika' bleek vur bôvve de vîrtien èn 'k wás pas dèrtien. Már de Rôje Jan die in 't Luxor Theater de kártjes verkaocht èn ôk de film drèèjde, mákte 'r gîn punt van èn dè han waj aajgelek ôk nie verwaacht van Janne. Már toen, nòg vur d'n hoofdfilm begon, kwam inîns 'De Lange' in de zaol, de nééje pliessie in Gîmmert.

Ik zaot op de vurste rééj in 't midden èn 'k ging al op m'ne voewt zitte um wa grôtter te lijke. Már de hééI rééj moes 'r aojt, gebaorde De Lange. Alèèn de gèkken Adriejaan mönde bliejve zitte. Ôk Spèkske moes 'r aojt èn die zaat tòch aalt 'n klas hôgger. Már Spèkske dîn 't nie èn toen moes ie èfkes apárt gôn stôn. Már waj moesen allemôl de gang op en nog vluk ôk.

Gelukkeg kreege we van de Rôje Jan ons gèld trug. Haj skudde mî z'ne kop èn zéûchte dèt ie 'r ôk niks án kon doen.

Dieje Lange hag 't baj ons vur goewd bedörve. Dezèlfden aovend bén ik nog baj d'n ónderopper van de pliesie langs gewîst. 'k Wás 'n bietje kammeraot mî hullieje Frans en Franse vádder bèèlde meej op nô 'Het Bureau': 'Dat die flauwekul van jongens van dertien uit de bioscoop sturen bij een film van Stan Laurel en Oliver Hardy voortaan achterwege kon blijven: De Dikke en de Dunne was gewoon voor alle leeftijden! Punt uit ('Lange')!'

Sanderendaogs toen ik saoves, baj De Stip op de Möllenèkker, nòg éfkes tîlleviesie mönde gôn kiejke, kwam ik De Lange wîr teege. 't Was nòg nie hîllemôl dónker. 'Licht opsteken, jongeman', zît ie. Èn gelukkeg vur mîn fietsten ie dur want ik ha hîllemôl gîn leecht op m'ne fiets.

Saoves fietste ik binnendur trug nô haojs. Dur 't Bônnegèèngkske, want daor zo'k De

Lange wél nie teejge komme, daacht ik. 't Wás verèkkes dónker. 't Gèènkgske ha àn alle twèè de kante van die groote buujkehéggen èn as ik hîllemôl rèècht op m'n fiets ging zitte dan kon ik nèt óvver die hégge hînnekiejke èn dan zág ik meepesant hoe'k moes fietse. 't Fietste zèlfs hèndeg èn ik *trápte flink dur. In 'ne flits zag ik inîns dèt 'r midden*-op de pad tusse die hégge 'n stél ston te vrèèje. Már 'k wás te laot. Ik réémde èn ston stil midden in al dè gevrèèj. 't Maajdje zaat ('awawaww!') boovenop m'n stuujr èn hurre vènt die vloekte èn skold èn sloeg mîn van twae kante tegelijk 'n bloedneus. 'Verrèkte kutpliesie', daacht ik nog en toen wiejr alles zwárt....

Uit: Ad Otten, *Vertellingen aojt d'n Traonpot*, Uitgave van Heemkundekring De Kommanderij Gemert, Gemert 1998.

9.3 Rosmalens dialect

Ons klèndochter

Och, ons Michaela is 'n goej jong, mar 't is zó'n durske van 15 dè krèk gekeejke kömt èn wè doen ze teejgeworrig aarege dinger op dieje leeftéd!

Ze hi de léste mònde van die vuurrooj haor laote vèrve en nou hi ze d'r ok nog van die taawen in laote vlèchte; dréûjlocks of zoiets, geleuf ik dèttè hiet. 't Is 'n vrémd gezicht, mar Michaela is d'r bléêj mi, mènt ze. Nou ikke eigelek hillemòl nie ès ik irlek bén. Ik gò mi héûr zoo ok nie gèèren op stap, want ge wordt 'r oowveral op òngekeejke, mar ès ik 'r iets af dörf te zegge kréég ik al meej de wénd teejge van Michaelas. Die zi *dè oowpa wel erg oud en ouwerwets is. En dan mènt ons Mrie ok nog iets te mótte bij*-drage. 'Ge bemoeit oew èège mar mi oew èège zaake', gréénst ze dan. Mar eigelek is zé netuurlek de oorzaak. Es zé nie alzeleeve van die gèkke huuj ha gedraage, dan zó die klèndochter van ons wèl normaaler zén.

''t Is mar goed dè gé 't gelijk nie wit' zin de ons onderlést èn dan dénkt ze dè ik nie op de hógte bén. Mar toevallig is Michaela vur mén 'n oowpe boek. Die vertél 't gelijk. Dè ze nò de klassefuif d'n halven naacht weg waar gebleewve en dè vòdder en moeder *gin oog han dicht gedaon vur ze thaus waar. Vòdder ha gevraogd of ze ok òn de drugs* ha gezeejte of òn d'n XTC. Mar zó gèk zó ze natuurlek nojt zén.

Ik ha gevraogd wè ze gedaon han. 'Och, lèkker harde muziek gedrèèjd, veul geshaked en gebuurt.'

'Kunde gullie nog buurte mi zónne muziek?' ha'k gevraogd. 'Dè doen we op de wc, oowpa', ha ze geantwoord.

Mar nou is d'r iets nijts òn de haand mi ons Michaela. Ze hi mén vertéld dè ze piercings wil nèt ès héúr vriendin.

'Mar meid, ge bent zó mooi van oew èige, wè zódde toch mi al dè éézer in oew lijf gòn ligge kloote', ha'k gezeejd. 'Dan wor ik nog mojer, oowpa' mènde ze. 'En wòr wilde dè grèèj dan nir laote hange?' 'Oo, inne ring dur m'n wenkbraawe én 'n puntje in m'n neus ... én 'n ringske dur m'ne naavel.'

'Mar meidje, dè léste, dè zie toch gin man!' riep ik. 'Jawèl oowpa, want dan draag ik zó'n kort trèùjke, zódè ge m'n ringske mooi kunt zien.' ''t Is 'n aarege módde teejgeworrig,' vond ik, 'wij zén bléėj ès ons huid 'n bietje gif is en gullie gòt 'r ammel gaoter in ligge make. En zónnen blooten buik, dè is toch veulste kaaw!' 'Binne nie én in de zommer ók nie,' spraak Michaela mén teejge.

'Nou meid, 't lékt mén niks,' zin ik. Michaela laachde mar 's en zin niks, mar ik zaag dè ze toch d're zin zó doen.

én 'n ringske dur m'ne naavel

Toen ik lòtter m'ne zoon d'r op òn spraak, zin ie dè Michaela daor al 'n jaor over zéúrde, mar dè ze 't nog steeds verbòje hán en dè ze moes waachte tot ze zestien waar en nou hoopte de aaw lèùj mar dè't oowver zó wèèje. Ik zin dè'k 'r niks mér af snapte, mar dè d'r èrger dinger ware. Mar ik snap dè ècht nie.

Ons Michaela is zó'n verstandige meid, ze zit op 't gymnasium. Ja die van ons zén allemòl nogal slim al zég ik 't zèlf... dè hébbe ze van mén. Ja, ik kos vruuger ok heel goed leere, mar ja, vruuger kreegde de kans nie. Ge kóst thaus meej òn de gang!

Mar ons Michaela is goed gesneeje van órre en poote en ze zó wè dè betrèft wèl twéntig kunne zén. En dè maak 't 'r nie beeter op. Ze hi nogal veul ònhang die ouwer is ès zij, hé. Èn dè makt ons zó gruuwelek ongerust. Onderlést hurde-n-ik dè ze in d'n disco gedanst ha mi unne getraowde vént die wir geskèèje waar. Kik en daor worre ons Mrie en ikke nou zó ongeduurig af. Ge zódt ze onder de haand wille haawe ès ge kóst, want d'r gebéúrt in deejs wirreld teejgeworrig vanalles, wòr.

Mar ons Michaela is nie zó'n hèndige. Daor doede gé nie mi wè ge wilt. Ja dè hi ze van moejers kaant. Ons Mrie is dik ok nogal dwèrs, mar ge mót 'r mi weejte te huize... Ik vroeg de ons lest: 'wè vénde gé nou van die piercings?'

'Och, wel lèkker,' waar d'r antwoord. Ja, ze hurt nie goewd mér, mar 't kan ok zén dè ze nie wies wòr ik 't oowver ha.

't Innegste wè ik zeejker weejt èn daor hé'k de ons nie vur nóddig is dè ons Michaela, mi of zonder piercings, de béste klèndochter van hil de wirreld is.

Cor Swanenberg (2001)

De skònste taol van hil de wirreld...

Ge kunt òn iemeze taol meej héúre: dè's iemes van onze kaant! Ge hurt dè vurral òn dieje 'vètte' klinker in woordjes ès knèttergèk, lèkkerbèk én spèkvèt, òn dieje klank die d'r in 't Neejderlands nie is, mar in ons taol en in 't Engels wèl, dénk mar òn 'cat' en 'back'. Ge kun 't ók gaaw héúre òn dieje moojen donkere klank in 'laote praote' en 'gaon staon' die ge ók van 't Engels kunt kénne: 'small talk'. Aachtermekaare vélt op dè we de -n- tèènenòn weglaote; nie schrijve of zegge dus en netuurlek komde dan ók oowveral dè Brabants kénmèrk van 'ge' en 'gij' teejge mi de daorbij héúrende wérkwoordsvorme zoowès: hédde, zédde, doede, gaode, lópte, wilde, zulde, meugde gij?

Vur ons is ons èège plat de taol rècht öt ons hart, de taol die we van ons moejer geleerd hén. 't Is de spraak wòrrin we tiêre en pleziêre, de taol mi wèrmte én néstgeur,

worrin we de dinger krèk kunne zégge zówès we ze vuule. De oertaol wòrrin we laache, janke en zinge, wòrrin we vuule, dénke én droome.

't Is gin hèndig dialékt, zeejker nie; ge mót bevubbeld weejte dè 'n woord mannelek of vrouwelek is, ge mót naamvalle kénne én veul onregelmatige meervoude. Ge kunt die taol énkelt mar van klèènsafòn geleerd hébbe; d'r is ginne grammatica van ötgeschreejve, mar ge mót dieje spraakkunst ès spreeker wèl òlling ònvuule en kunne toewpaasse.

Mar ès ge die taol ként en ge kunt ze buurtenderwijs onder mekaare gebrèùke, dan bénde ók in inne keer hillemòl thaus! Dè gif 'n zèldzaam gevuul van èègenhèd; 't is ummers de taol van oewen hérkomst; daor kan gaar niks tegenop!

Netuurlek kan en maag 't vandaag d'n dag nie mér zoo zén dè ge nog alleen mar plat kunt praote. Alleman moet daorneeve minstes de algemeen taol en liefst ók nog énkelde aander taole kunne gebrèùke um bé d'n téd te zén, mar ècht, oew uurste moejertaol bléf toch altéd 't allerskònste van gelijk!

En dialekte maake de taol ók veul rijker. D'r zén zóveul bildende spreujke in ons dialekt! 'n Mooi vurbild öt ons wèrrem taol?

'Ès gij zó groot waart ès dè ge lomp zijt, dan kóste oew segaar òn de zon ònstoowke!' Over 'n wèrm taol gesproowke..!

Cor Swanenberg (1998)

10. Literatuur over het Oost-Brabants

In dit hoofdstuk vindt u een overzicht van de literatuur die is verschenen over Meierijse dialecten.

De bibliografie van dit boek bevat alle werken die zijn geraadpleegd bij de totstandkoming van dit boek en is daarmee meteen een handige alfabetische lijst van teksten op het gebied van Brabantse dialecten, met name die van oostelijk Noord-Brabant.

10.1 Historisch overzicht

Het dialect uit het oosten van Noord-Brabant werd voor het eerst in de vorm van een (zeer beknopt) idioticon opgetekend door Jan Louis Verster, die leefde van 1745 tot 1814. Een deel van zijn woordenlijst stelde hij samen in 1776, het andere deel in 1781. Verster noemde de lijst *Woorden die gebruikt worden in de Meijerij van 's Hertogenbosch.* Hiervan is een gedeelte verloren gegaan (maar nog wel in het WNT opgenomen). K. Heeroma bracht het restant opnieuw uit onder de titel *Brabants uit de 18de eeuw: de Meierijse woordenlijsten van J.L. Verster* (1968).

Brabantius (pseudoniem van H. van der Brand) publiceerde in 1882 in het tijdschrift *Onze Volkstaal* vier dialectologische bijdragen, die onder meer bestaan uit een woordenlijst en een aantal grammaticale beschouwingen van het dialect van het oosten van Noord-Brabant, om precies te zijn van het

dorp Zeeland. Aan zijn bevindingen wordt tot op heden nog veelvuldig gerefereerd, omdat ze vaak erg treffend en accuraat zijn. Van 1891 tot 1893 schrijft A. Sassen een *Bijdrage tot een Meyerysch idioticon* in de Noordbrabantsche Almanak.

In de periode waarin de dialectologie zich tot een volwaardige wetenschap ontwikkelt, is A. A. Weijnen degene die de Meierij uitdrukkelijk op de taalkaart zet (en beslist ook voor overig Noord-Brabant en het hele Nederlandse taalgebied van onnoemelijk belang is geweest). Zijn uitgebreide documentatie en analyse van de Meierijse dialecten neemt een aanvang met zijn proefschrift *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant.* Naast het publiceren van allerlei andere belangwekkende bijdragen, vat Weijnen in de jaren zestig het plan op om een thematisch woordenboek te beginnen dat de provincies Noord-Brabant, Antwerpen en Vlaams-Brabant bestrijken moet. In 1967 verschijnt de eerste aflevering van dit Woordenboek van de Brabantse Dialecten (WBD), die de agrarische terminologie met betrekking tot de behuizing en landerijen behandelt. Vijfendertig jaar later zijn er acht afleveringen over de agrarische woordenschat, acht afleveringen over andere vakterminologieën, drie afleveringen over de algemene woordenschat en een klankgeografie verschenen. In 1996 verschijnt het *Etymologisch dialectwoordenboek* van Weijnen, die dat jaar 87 wordt, en daarmee is er gelukkig nog geen eind gekomen aan zijn reeks van dialectbeschouwingen.

In 1958, 1962 en 1969 verschijnen in drie delen de dialectonderzoekingen van A.P. de Bont, *Dialekt van Kempenland.* Deel I uit 1962 is een klank- en vormleer, deel II uit 1958 betreft een zeer lijvig woordenboek en deel III behandelt geografische namen. De regio die wordt bestreken is vaak het hele Kempenland, maar de nadruk ligt duidelijk op het dialect van Oerle, *d' Oerse taol.* Het werk is voor de niet taalkundig geschoolde lezer wat ontoegankelijk; het woordenboek bijvoorbeeld heeft in fonetisch schrift opgetekende lemmatitels en dat maakt de alfabetische volgorde behoorlijk ingewikkeld. Desalniettemin is dit levenswerk van De Bont buitengewoon waardevol, niet alleen voor taalkundigen, maar zeker ook voor historici en etnologen. In dezelfde periode komt *Woord en wereld van de boer, een monografie over het dialect van Huisseling* van J.H.A. Elemans uit. Huisseling ligt eigenlijk net buiten het door ons besproken gebied, nl. in het Maaslandse kleigebied iets ten zuiden van Ravenstein. Het spreekt echter voor zich dat dit boek, dat thematisch van opzet is, tal van kenmerken aan de orde stelt

die de Noord-Meierijse dialecten ook bezitten. Enkele van hen worden immers al vijf kilometer verderop gesproken, zoals in het dialect van Berghem of Schaijk. B. van Dam beschrijft in *Oud-Brabants dorpsleven,* dat in 1972 uitgebracht werd, zeer levendig de sfeer van het oude Eerde, *d'Eerd,* en lardeert zijn proza met veel dialectwoorden.

Vanaf de jaren zeventig treedt in de Meierij net als overal in Nederland de 'dialectrenaissance', een opleving van de waardering van volkstaal, in werking (deze gaat trouwens gepaard met een opleving van de belangstelling voor de volksaard en volksgebruiken). Dit resulteert in een toename van de publicatie van literatuur in het dialect (zie hoofdstuk 8), maar ook in de publicatie van woordverzamelingen, waarbij het veelal woordenboeken betreft die bijzondere dialectwoorden van een enkele plaats willen beschrijven. In 1986 schrijft G. van der Vleuten *Mens van Mierle. Bóks mi 'n lééfke,* een woordenboek van het dialect van Mierlo. Net buiten het geografisch bereik van onze bespreking verschenen in 1992 en 1993 het boeiende *Dè's Biks* van J. Naaijkens (over het dialect van Hilvarenbeek) en het *Bosch' woordenboek* van L. Reelick e.a. (over het stadsdialect van 's-Hertogenbosch). Daarna volgen in 1996 W. Vos en M. A. van der Wijst over het Gemerts dialect en H. van Hoek met het Deurnes. In datzelfde jaar neemt C. Hoppenbrouwers het dialect van Westerhoven als uitgangspunt voor een Kempenlands woordenboek met veel aanvullende etymologische en grammaticale informatie (het Kempenlands van Hoppenbrouwers is dus veel zuidelijker georiënteerd dan dat van De Bont). Ook in 1996 verschijnt *Èige grèij* van C. en J. Swanenberg, dat met de dialecten van Rosmalen, Nuland en Berlicum als centrum het noordwesten van het Meierijse dialectgebied beschrijft. *Het dialect van het Land van Ravenstein* van Arnold Zegers (1999) behandelt met name de dialecten van Zeeland en Uden in het noordoosten van ons gebied. *Ut Ujes, un streektaol mi klank, wèrremte èn gevuul,* samengesteld door een groep Udenaren o.l.v. Ad Vrenssen, (2001) concentreert zich alleen op het dialect van Uden en *Zùmmers, nie te beschrieve* (2001) is een woordenlijst van het dialect van Someren. Behalve deze als boek uitgegeven woordverzamelingen verschijnen er ook veel korte woordenlijsten, zoals die van W. Brands (Schaijk 1984), Heemkundekring 't Hof van Liessent (Lieshout 1985), Heemkundewerkgroep Reusel, Heemkundekring Beistervelds Broek (Helmond 1991), Onderwijsvoorrangswerk Liessel (1989) en K. Schmidt en C. Verschuren (Beek en Donk 1993).

10.2 Bibliografie

Belemans, R., J. Kruijsen, J. Van Keymeulen (1998) 'Gebiedsindeling van de zuidelijk-Nederlandse dialecten' in: *Taal en tongval* 50, blz. 26-42.

Bont, A. P. de (1958) *Dialekt van Kempenland. Meer in het bijzonder d' Oerse taol, dl. II: Vocabularium.* Assen.

Bont, A. P. de (1962) *Dialekt van Kempenland. Meer in het bijzonder d'Oerse taol, dl. I: Klank- en vormleer en enige syntaktische bijzonderheden.* Assen.

Boutkan, D. en M. Kossmann (1996) *Het stadsdialekt van Tilburg. Klank- en vormleer.* Amsterdam.

Brabantius (H. van der Brand) (1882) 'Proeve eener grammatica der taal van Oostelijk Noord-Brabant' en 'Woordenlijst der Noord-Brabantsche Volkstaal', in: *Onze Volkstaal* I.

Brands, W. (1984) *Schaijk in dialect.* Schaijk.

Bree, C. van (1987) *Historische grammatica van het Nederlands.* Dordrecht.

Brok, H. (1991) *Enkele bloemnamen in de Nederlandse dialekten. Etnobotanische nomenclatuur in het Nederlandse taalgebied.* Amsterdam.

Cornelissen, P. J. en J.B. Vervliet (1899-1903) *Idioticon van het Antwerpsch dialect. (Stad Antwerpen en Antwerpsche Kempen).* Gent.

Crompvoets, C., R. van Hout, J. Kruijsen, J. Swanenberg, P. Vos en T. van de Wijngaard (2000) '(S)taalkaarten', in: V. De Tier, M. Devos en J. Van Keymeulen (red.), *Nochtans was scherp van zin. Huldealbum Hugo Ryckeboer.* Gent.

Dam, B. van (1972) *Oud-Brabants dorpsleven. Wonen en werken op het Brabantse platteland.* Oisterwijk.

Elemans, J. H. A. (1958) *Woord en wereld van de boer, een monografie over het dialect van Huisseling.* Utrecht en Antwerpen.

Ginneken, J. van (1943) *De studie der Nederlandsche streektalen.* Amsterdam.

Gompel, W. van (1979) *Plant en mens in Reusel.* Reusel.

Hanewinkel, S. (1799-1800) *Reize door de majorij van 's-Hertogenbosch, in den jaare 1798 [en 1799] in brieven.* Amsterdam.

Hedde gij, zedde gij. Edde gij, zijde gij: een bonte staalkaart van Brabantse dialecten. (1987) samengesteld door Luc van Grinsven e.a.. 's-Hertogenbosch.

Heestermans, H. (1994) *Witte nog? Over Bergse en Westbrabantse woorden en uitdrukkingen, dl. 8.* Roosendaal.

Hoe schrijf ik mijn dialect? Een referentie-spelling voor alle Brabantse dialecten. (1999) Leuven/Amersfoort.

Hoek, H. van (1996) *Het Deurnes dialect.* Deurne.
Hoppenbrouwers, C. (1996) *De taal van Kempenland. Van ààwbätte tot zwiemele.* Eindhoven.
Hoppenbrouwers, C. (1999) 'De taol va Kèmpenland', in: *Kroniek van de Kempen,* dl. 18. Valkenswaard.
Kayens, G. (2000) 'Verbuiging in de Brabantse dialecten', in: J. De Keyser en M. Ooms (red.) *Brabantse dialecten gesproken en geschreven.* Leuven.
Kiliaen, C. (1599) *Synonymia Latino-Teutonica (ex Etymologico C. Kiliani deprompta). Latijnsch-Nederlandsch Woordenboek der XVIIe eeuw,* uitgegeven door E. Spanoghe en J. Vercoullie (1889-1902). Gent, Antwerpen en 's-Gravenhage.
Loey, A. van (1959) *Schönfeld's historische grammatica van het Nederlands.* Zutphen.
Naaijkens, J. (1992) *Dè's Biks. Een verklarende lijst van een aantal Beekse woorden, aangevuld met enkele taalverschijnselen en toegelicht met voorbeelden en uitdrukkingen die ontleend zijn aan de Beekse volkstaal en het Beekse volksleven.* Hilvarenbeek.
Peters, P. (1936) 'De geslachtsvormen van het adjectief in de Nederlandse dialecten', in: *Onze Taaltuin* 5.
Reelick, L. e.a. (1993) *Bosch' woordenboek.* 's-Hertogenbosch.
Renders, J. M. (1946) 'Stijgende diphtongen in de dialecten van Oost-Noordbrabant', in: *Oost-Noordbrabantsche dialectproblemen.* Amsterdam.
Roukens, W. (1937) *Wort- und Sachgeographie in Niederländisch-Limburg und den benachbarten Gebieten. Mit besunderer berücksichtigung des Volkskundlichen.* Nijmegen.
Sijbers, T. (1995) *Klink, klaor, klank.* Enschede.
Swanenberg, C. (1986-1991) *Wiej wè bewaort...diej he' wè...zin 't wefke...en ze waar al 80 jaor maagd; 'n Oostbrabants woordebuukske.* 4 delen. Delft.
Swanenberg, C. (1990) *Jikkes Merante! Sprokkelen in Brabantse spreuken.* 's-Hertogenbosch.
Swanenberg, C. (red.) (1993), *Onder ons gezegd....in Brabant.* Delft.
Swanenberg, C. en J. Swanenberg (1996) *Èige grèij. 'n Meierijs woordenboek.* Enschede.
Swanenberg, C. en J. Swanenberg (2000) *Vergee:te grèij. Aanvullingen op Èige grèij.* Enschede.
Swanenberg, J. (2000) *Lexicale variatie cognitief-semantisch benaderd. Over*

het benoemen van vogels in Zuid-Nederlandse dialecten. Dissertatie KU Nijmegen.

Swanenberg, J. en C. Swanenberg (1998) *Brabantse beestjes.* Enschede.

Ut Újes. Un streektaol mi klank, wèrremte èn gevuul. (2001) Samengesteld door een groep Udenaren o.l.v. Ad Vrenssen. Uden.

Verdam, J. (1932) *Middelnederlandsch handwoordenboek.* 's-Gravenhage.

Verhoeven, C. (1978) *Herinneringen aan mijn moedertaal.* Delft.

Verster, J. L. (1776 en 1781) *Brabants uit de 18de eeuw : de Meierijse woordenlijsten van J.L. Verster*, uitg. door K. Heeroma (1968). Amsterdam.

Vleuten, G. van der (1986) *Mens van Mierle. Bóks mi 'n lééfke.* Mierlo.

Vos, P. (1996) 'Een geval van taalverandering: de overgang van korte stijgende diftongen naar korte monoftongen in het dialect van Gemert', in: R. van Hout en J. Kruijsen (red.), *Taalvariaties. Toonzettingen en modulaties op een thema.* Dordrecht.

Vos, W. en M. A. van der Wijst (1996) *Gemerts woordenboek. Een keuze uit de woordenschat van het dialect van Gemert.* Gemert.

WBD (1967–) *Woordenboek van de Brabantse Dialecten,* (verschijnt in delen en afleveringen). Assen.

Weijnen, A. A. (1937) *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant.* Fijnaart.

Weijnen, A. A. (1937a) 'De û en iets over articulatiegewoonten in Noord-Brabant', in: *Onze Taaltuin* 6.

Weijnen, A. A. (1938, 1939) 'Bijdrage tot de historische grammatica der Brabantse dialecten I en II', in: *Onze Taaltuin* 7.

Weijnen, A. A. (1946) 'De grenzen tussen de Oost-Noord-Brabantse dialecten onderling', in: *Oost-Noordbrabantsche dialectproblemen.* Amsterdam.

Weijnen, A. A. (1966) *Nederlandse dialectkunde.* 2e druk. Assen.

Weijnen, A. A. (1987) *De dialecten van Noord-Brabant.* 2e druk. 's-Hertogenbosch.

Weijnen, A. A. (1996) *Etymologisch dialectwoordenboek.* Assen.

WNT (1882-1998) *Woordenboek der Nederlandsche taal.* 's-Gravenhage en Leiden.

Zegers, A. (1999) *Het dialect van het Land van Ravenstein, in het bijzonder van Uden en Zeeland.* Uden.

Zùmmers, nie te beschrieve (2001) Werkgroep Zùmmers Woordenboek. Someren.